

**KENT
OLGUSU**

HAYDAR KARABEY

KENT OLGUSU
HAYDAR KARABEY

1976-1978 Yılları arasında hazırladığım bu kitabı kendi olanaklarım ile 1980 yılında bastırmıştım. Sonra doçentlik tezim olarak önerdim. Tezin irdelenmesi ve kabulü, dönemin fırtınalı politik havası nedeniyle bir yıl sürmüştü.

Yazıldığı dönemde, bu konuda en güçlü ses olan Henri Lefebvre (1901-1991) yapıtını neredeyse tamamlamıştı ama Türkçeye henüz çevrilmemişti. Johns Hopkins Üniversitesinde sosyal coğrafya alanında doçent olan David Harvey (1935) ise konuya daha yeni yaklaşıyordu.

Kent Olgusu, yaklaşık 40 yıl sonra yeniden okunduğunda kimi naifliklerine karşın, özellikle Kent Hakkını vurgulaması açısından, gününe göre epeyce ileri görüşlü olarak nitelenebilir. Öte yandan bu yeniden okuma, bulgular, referanslar ve önermeler bağlamında 40 yılda nelerin değiştiğini (veya değişmediğini) görebilmek açısından da ilginç olabilir.

Bir dönem bolca okunup epeyce kimliği-kışılığı etkilediğini, şimdilerde ise sıkça arandığını duyuyor, yenilenmiş bir baskısının yapıp yapılmayacağı sorusu ile karşılaşıyorum. Bu nedenle, şimdilik metni asıl kurgusunu değiştirmeden biraz kısaltarak, kimi sınırlı düzeltmeler ile ve sonuna 2013'de yazmış olduğum bir bölümü ekleyerek sunuyorum.

HK-2016

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

BÖLÜM 1

KENT OLGUSUNUN ALGILANIŞI

KENT OLGUSU KARŞISINDA DEVLET (D.P.T.)

İMAR İSKÂN BAKANI

BELEDİYE BAŞKANLARI

KENTSOYLULAR

YAZARLAR

BİLİM İNSANLARI VE ÖĞRETİM ÜYELERİ

MESLEK ODALARI, ÜNİVERSİTELER, DEMOKRATİK KİTLE ÖRGÜTLERİ

YOKSUL GECEKONDULULAR

ÇOCUKLAR

PEKİ, KİMİNDİR KENTLER?

KENT OLGUSUNU TANIMAK - KAVRAMAK – TARTIŞMAK

BÖLÜM 2

ÇEVRE OLGUSU

ÇEVRE SORUNLARI

ÇEVRENİN ANLAMI

ÇEVRENİN EVRİMİ

BİR SİSTEM YAKLAŞIMI İÇİNDE ÇEVRE

MEKÂN TANIMI

KENTSEL MEKÂN VE ANLATISI: MEKANI OKUMAK

BÖLÜM 3

KENT; TANIMI, İŞLEVLERİ KENTLEŞME, KENTSEL YAŞAM

KENT TANIMI

KENTLER NASIL DOĞUYOR

KENTLEŞME

BÖLÜM 4

KENT TOPRAĞI: KENT OLGUSUNUN ARENASI

KENT TOPRAĞI

KENT TOPRAĞININ ÖZELLİKLERİ

KENT TOPRAĞININ İŞLEVLERİ

KENT TOPRAĞININ ÖZEL SAHİPLİLİĞİNİN SONUÇLARI

ŞEHİRCİLİK KURAMI VE UYGULAMALARININ KONUMU

BÖLÜM 5

KENT OLGUSUNUN BELİRLEYİCİ TARİHÇESİ

EKONOMİ POLİTİĞİN TEMEL KAVRAMLARI

KENTLEŞME SÜRECİ

TOPLUMLARIN DEĞİŞİMİ

ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL EVRİMİ VE KENTLEŞME

İLKEL TOPLUM

KÖLECİ TOPLUM

FEODAL TOPLUM (DEREBEYLİK)

KAPİTALİST TOPLUM

SOSYALİST TOPLUM

SOSYALİST KENT BAŞARILDI MI?

VE TÜRKİYE

BÖLÜM 6

KENT OLGUSUNU YAŞAYANLAR: TOPLUMBİLİM AÇISINDAN GÜNÜMÜZ

KENTLERİ

GİRİŞ: TOPLUMDA SINIF VE TABAKALAR

KENT SOSYOLOJİSİNİN EVRİMİ

KENT SOSYOLOJİSİ EKONOMİ-POLİTİK VE KENTSEL MEKÂN

SONUÇ: KENTLEŞME BİR TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİDİR

BÖLÜM 7

KENTLERİN GÜÇ YAPISI

YEREL YÖNETİM VE GÜÇ YAPISI

GÜÇ YAPISININ MEKÂNA YANSIMASI SÜRECİ

BÖLÜM 8

KENT OLGUSU SORUNSALININ ÇÖZÜMÜ

“ŞEHİRCİLİK” TANIMI, KONUSU, ETKİNLİK ALANI

KENTLERİ DÜZENLEMELER

KENTSEL SANAT

ŞEHİRCİLİĞİN BİLİMSEL NİTELİĞİ

ŞEHİRCİLİĞİN GENEL HEDEFLERİ, ŞEHİRCİLİK KONULARINA ÇEŞİTLİ
YAKLAŞIMLAR VE KAYNAKLAR

KENT YAPISININ EVRİMİ SÜRECİNDE ŞEHİRCİLİĞİN SEÇMESİ

BÖLÜM 9

... VE KENTLİLER

KENT BUNALIMLARI VE KENT PLANLAMA KARSISINDA KENTLİNİN
KONUMU

HALKIN KENTSEL - ÇEVRESEL SORUNLARINA SAHİP ÇIKARAK YÖNETİM VE
PLANLAMAYI ÜSTLENMESİ

TEMEL ÜRETİM İLİŞKİLERİ İŞİĞİNDA KENTLİ KİTLELERİN KONUMU

KENTİN GELECEĞİ KENTLİLERİN ELİNDE

KENTLERDE KENDİ KENDİNİ YÖNETME DENEYİMLERİ

AMERİKA’DA HALKIN YÖNETİME KATILIMI

İTALYAN DENEYİMİ

KENTLİNİN GERÇEK KATILIMI, KENTSEL SINIFLARIN KENTLE
BÜTÜNLEŞMESİ SÜRECİNDE OLUŞACAKTIR.

SONUÇ

BİTİRİRKEN:

PERİKLES’TEN 2443 YIL SONRA KENT HAKKI KONUSUNDA NEREDEYİZ?

“İçimizde evimiz ve kentimize duyduğumuz özeni birbirinden ayrılmaz duygular olarak taşıyız. Kişiler ayrı çabalar içinde de olsalar kent sorunları karşısında kimse umursamazlık edemez. Bizde kent sorunlarına aldırmayan kişiye sessiz bir yurttaş değil, kötü bir yurttaş denir. Kentimizi ilgilendiren konulara bizler karar verir ya da bu konuda en doğruyu bizler düşünürüz. Çünkü eylemden önce girişilecek sözlü tartışmalar zararlı bir sonuç vermez, ama bu tür görüşmeler yapılmadan girişilen işler, olumsuz sonuçlar doğurabilir.”

Perikles, M.Ö. 430

SUNUŞ

Aslında, zaman sürecinde hızla değişime uğrayan bir kavramdır “eğitim”. Eğitimciler kendi eğitimlerini eleştirmeyi deneseler daha gelişmiş yöntemler bulabilirler. Ancak, temel bir değişim değildir bu. Çünkü eğitim aynı zamanda yere, çevre koşullarına, üretim biçimine ve ilişkilerine, yönetim kalıplarına; tabulaşmış toplumsal durgunluğa açık bir olgudur. Ülkelerin toplumsal-politik yapısı, gelişmişlik düzeyleri, kuşkusuz eğitim yapısını koşullandırır, şu ya da bu yönüne ağırlık katar, atalet, öncelik, önem kazandırabilir. Yaygın bir yoruma göre, eğitim süreçleri tıpkı kamuoyu oluşum araçları gibi, toplumu yöneten temel-egemen güçlerin bir aracıdır ve var olan koşulları en iyi şekilde savunacak, sürdüreceği yeni, beyinler yetiştirirler. Öğrendiğimiz biçimi ile anımsarsak; “ağaç yaşken eğilir” ve egemenler, topluma hep biçim verebilecekleri bir yaş orman gibi bakma refleksine sahiptirler. Aslında “eğitimle üretilecek becerilerin, kişiliklerin, içinde yaşayacakları ortama göre geliştirilmelerini” öngörür eğitim. Bu sav bir bakıma doğrudur ancak, eğitimi, bilgiyi, çevreyi tanıyarak özümleyip yorumlamayı ve bu bilinç verisi ile davranmayı gerektirir. Eğitimin eyleme dönüştürülebilirlik, daha iyi ve mutlu bir yaşam düzeyi için kullanılmaya dönük olarak verilmesi bir bakıma onun yenilikçi, düşündürücü, giderek devrimci özünü oluşturur. Eğitimi Abece'den uzmanlığa uzanan okul eğitimi kalıbının da dışına taşıyarak, insanın çevresini doğduğundan beri algılayarak onu yaşama ve değiştirme

sürecinde yoğrularak oluşan, toplumsal işbölümü ve evrimden soyutlanamayan bir süreç olarak tanımlamak gereklidir. Kısaca, yaşam bir eğitimidir.

Elbette bir toplumdan politik-ideolojik davranış beklemeden önce onu gerçek belki de güncel sorunları üzerinden aydınlatmak gerekir. Yoksa, günlük yaşamının bu arada ön plânda gelen geçim sorunlarının (bu arada ne denli “kalkınmacı” bir toplum olduğumuz da anımsanmalı) kısır döngüsü içinde, bunalan kişilerin sağlıklı, toplumsal örgütlenmeler yoluyla ya da kişisel, olarak kendilerini doğru davranış seçmelerine götürecektir, toplu olaylara yön verecek kalkışları yapmaları beklenemez.

Kentleri giderek artan bir hızla dolduran kitlelerin genel yapısı, ekonomik açıdan yoksul, kent düzleminde (mekânda) devingen, toplumsal örgütlenmeden yoksun, temel kültür kopmalarına, bir anlamda kültür şokuna uğramış, yabancılaşmış bir durumdadır. Özellikle zorunlu, fiziksel ve toplumsal yer ve çevre değişimi, bu kitleleri bir yandan koştukları temel kültürleri unutmaya, terke, inkara zorlarken, öte yandan zaten oturmamış ve bir anlamda şaşkın kentsel kurumlar, egemen iletişim akımları, devingen ancak kaypak kentsel kültürler, onları kavrayamamakta, görünmez sistemleri içinde tam olarak konumlandıramamaktadır. Son yüzyılda dünyanın birçok yöresinde yinelenen bu süreç, temelde, Tanzimat’la birinci, Cumhuriyet’le ikinci 1960 darbesiyle üçüncü kez kültür kopuşuna, yön değiştirimine uğrayan toplumsal kültürümüzde, ekonomik ve düşünsel düzeylerde iç ve dış güçlerin etkisiyle geri bıraktırılmış ölkemiz halkı için daha da belirginleşmektedir. Bu koşullar altında, her kesimdeki aydınının, bu arada bilim adamının kendi alanında, araştırmaları, rutin görevleri yanı sıra toplumu aydınlatıcı, yöneltici, onun her türden seçmelerinde yol gösterici, genelde bilinçlendirici yöntemleri, zaman geçirmeden bulup uygulamaya koymasına gerek. Ne var ki, bu hedefle kitle iletişim ve bilgilendirme araçları gözden geçirildiğinde, çok umutlu olmak da olası değil ölkemizde.

Geriye, bir de bunun gibi kitaplar kalıyor. Popüler bir çeviri ya da özgün yapıtın, basım-yayın dünyamızda ilgiyle ve övgüyle karşılanan eserlerin,

birkaç ayrıcılık dışında en çok 1.000 adet sattığını dışunmek, bir “yaygınlaştırılmış bilimsel yapıt” yazarının başlangıçta hiç de yapmaması gereken moral bozucu bir Şey. Ne var ki, bu da bir gerçek!

Durup dışunmeli burada: Yine de değer, eğitimin her tırlışunı denemeyi, ilk birçok deneyimde başarısızlığa uğramayı, boy hedefi olmayı gıze alarak bilimi, dışunceyi sokağa indirmek, yaşamın içine katmak, yaşamla yoğrularak oğretmeye çalışmak ve oğrenmek gerek.

Kent sorunlarını sokağa indirmek? Bu öneri tehlike dolu! Ama yine de başlayalım.

Nedir kent olgusu? Nasıl bir olay süregelmiş ve gelişiyor kentlerde? Kimler her gün yeniden oynanan bu oyunun aktörleri? Ne yapıyorlar kentte, ne bekliyorlar bu oyundan? Kim yönetiyor bu oyunu? Kent olgusunun aktörlerinin zorunlu rolleri gereği dile getirdikleri anlatımlarından alıntılar ile girelim konuya...

BÖLÜM 1

KENT OLGUSUNUN ALGILANIŞI

KENT OLGUSU KARŞISINDA DEVLET (D.P.T.)

“... Türkiye'de şehirleşme gerçek şehir fonksiyonlarına ve Sanayileşmeye dayalı olmaksızın daha çok nüfus yığılmaları şeklinde olmaktadır. Uzun dönemli ekonomik kalkınma açısından sorunlar doğurmaktadır. Rasyonel olmayan arazi kullanımına ve spekülatif hareketlere yol açmaktadır. Bu gelişme topluma bugün bunları plânlı biçimde gerçekleştirmekten çok daha pahalıya mal olabilecektir. Arsa spekülasyonu ve arazi değerlerinin artması plânlı dönemde süregelen sorunlardır. Konut açığı da ekonomiye maliyeti en yüksek sorunlardan biridir. Gecekondu sorununun daha bir süre önemini koruyacağı anlaşılmaktadır. Altyapı ihtiyacı şehirlerde önemli ve çözümü pahalı sorunlardan biridir. Büyük şehirlerde yoğunlaşan sosyal olanaklar ve şehir hayatı imkânlarından buralarda yaşayanların çok az bir kısmı yararlanabilmektedir. Büyük şehirlerin plânlama çalışmaları istenen yönde geliştirilememiş, şehiriçi ulaşım, çevre kirlenmesi yeşil alan sorunları ağırlıklarını devam ettirmişlerdir.”

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Plâni, 1973-1977 .

İMAR İSKÂN BAKANİ

(1935'den bu yana)... “Üç büyük kentimizdeki nüfuslar İstanbul'da 3,5 kat, Ankara'da yaklaşık olarak 14 kat, İzmir'de 3,5 kat büyüme göstermiştir.

Bu önemli nüfus artışları büyük kentlerimizde mevcut önlemlerle karşılanamayacak sorunlar ortaya çıkarmıştır.”

Ahmet Karaaslan Kasım-1978

BELEDİYE BAŞKANLARI

“İstanbul'un Nazım Plân çalışmaları 1966 yılından beri devam etmektedir: İstanbul şehri bitti, Nazım Plânı çalışmaları bitmedi. Belki bittiği zaman plânı uygulayacak alan dahi kalmayacaktır.”

Aytekin Kotil, Kasım 1978

“Ne yapmalı: Bu kenti biz yarattık, biz inşa ettik fakat bize kötü inşa ettirdiler, yani emeklerimiz boşa gitti. Biz kentimizi inşa ederken başkalarını zengin ettik. Küçük bir sınıf zengin oldu. Ne yapacağız ve kentimizi nasıl kurtaracağız?”

Hemen şunu söyleyeyim: Türkiye için, Türkiye kentlerinin kurtarılması diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü Türkiye'de sermaye, kârını daha çok artırmak için sefaleti plânlar, kenti plânlamaz. Bizim üzerimizde birçok gruplar, kenti kendi arzularına göre plânlayarak milyonlar vurdular ve biz de kurbanlar gibi onlara boyun eğdik, kentimizin bir sefalet kenti olmasına göz yumduk; daha doğrusu farkına varmadan göz yumduk.

Kentlerimizi kurtarmanın en önemli aşamalarından birisi şu: Evinize nasıl sahip oluyorsanız kentlerimize de öyle sahip olacağız... Kent sorumluluğunu içinde taşımayan bir insan, bir yurttaş, bir iyi yurttaş değildir. Şimdi konuyu daha somutlaştıralım: Bir belediye var, eğer bu belediye kentte plânlamayla sorumlu bir kurumsa, yurttaş kendisine en güzel kenti verecek yönetimi ve kişileri veyahut partiyi işbaşına getirmelidir. Fakat bugün başkent halkı kendisinin sevdiği, özlediği veya güvendiği en önemli kişileri belediyesine getirirse; belediye kendisine arzu ettiği o kenti veremez. Çünkü belediyenin elindeki yasalar, belediyenin elindeki yetki ve sorumluluklar yeterli değil. Belediye ancak, egemen sınıflarla Türkiye'deki şimdiye kadar gelmiş kurulu düzeninin yararına çalıştığı vakit iş yapabilir; aksi takdirde hemen engellenir. Yani belediyeler egemen sınıfların bir aracıdır. Kentte halkın hizmetinde bir kurum

değillerdir. Çok ilginçtir, ben bu kentte ne yapmak istediysem halkımız için yapılacak her şeyin karşısına çıktılar ve hiçbirini yaptırmadılar.”

Vedat Dalokay, Kasım 1976

“Kentin her yerinde her şey birbirinin içine girmiş durumdadır ve çeşitli kullanım alanları karmaşık bir biçimde yer almaktadır. İskân edilecek bir alan ortak plânlanan ve gelişen bir yöre bir bakıyorsunuz kısa sürede ticaret alanına dönüşmüş, kaçak dükkânları, kaçak işyerlerini, derken hafif sanayi, oto tamirhanelerini, imalâthaneler barındırır hale gelmiş ve bütün bu kaçak yapılanma, kontrol yapmakla görevli kamu kuruluşunun gücünün dışına çıkmış... Gecekonduculuk yoluyla kaçak kat olgusunda ötesinde, tümüyle iskân bölgesi dışında, kamu arazisi üzerinde önceleri insanların başlarını sokacak bir yer olarak yaptıkları fakat kısa bir süre sonra adeta ticarî bir girişim haline dönüşen evler mahalleler oluşturulmaktadır... Binler ve on binlerce yapı kentlerin etrafını kuşatmaktadır.”

Ahmet İsvan, Ekim 1977

“Ha, binalar mı? Mevzii imar plânına göre yapılmış. Herkesin Ankara'da bir arkası var. Biz yapmayın desek de yaparlar. İmar Bakanlığı'nın yetkisi dahilinde... Köy statüsü içinde bu yerlere Ankara'dan mevzii imar plânı ruhsatı alıyorlar, yapıyorlar. Benim bir prensibim vardır. Gücümün yetmediği işlere karışmam. Karışsam, durun desem, gider Ankara'ya işlerini hallederler. Onun için elleşmiyoruz.”

Rahmi Üstel (Yalova), Haziran 1977

“Her yerde fosseptik çukurları var. Bunlar dolunca boşaltıyoruz, maalesef denize döküyoruz. Biz denizden uzağız. Deniz kıyısında oturan burjuvalar, denizi kendilerinin sanıyorlar. Oysa bilmelidirler ki, deniz, buralarda oturanların dışkısı ile dolmaktadır. Gün gelecek, böyle giderse, deniz kıyısı oturulmaz ve yaşanmaz olacaktır.”

Niyazi Toğuş (Soğanlık), Haziran 1977

“Bir inşaatın yıkımı benim sorunum olmaktan çıkmış, beldenin sorunu olmaya başlamıştı. Benim için bir onur sorunu idi. Sonuna kadar dayandım. İnşaatı yıkamadım. Siyasal ve ekonomik iktidar tümüyle karşıma dikildi. Belediye zabitasını gönderdim. Onun karşısına karakol

polisi ve jandarma çıkarıldı. Ben güçsüz kaldım, onlar tüm güçlerini gösterdiler.”

İlhan Koç (Yeni Bosna), Haziran 1977

“Burada 300’e yakın fabrika var. Her biri ellişer bin lira verseler ben kanalizasyonu yaparım. Ama vermiyorlar. Burayı fabrika bölgesi olarak ayıran devlet, bunun pisliği hangi kanaldan akacak diye düşünmeliydi. Fabrika sahiplerine durumu yansıttım, ‘Biz devlete vergimizi veriyoruz, kanalizasyonu da o yapmalıdır’ dediler. Milyonlar cebe; pis sular kentin içine... Gelsin devlet pisliği kaldırsın.”

Rıdvan Ünal (Safaköy), Haziran 1977

KENTSOYLULAR

“Belediye seçimlerine katılmayan İstanbullular, İstanbul çapında bir dünya şehrinin sorumluluğunu taşıyabilmek için yapı müteahhitliğinden çok daha başka nitelikler gerektiğini kavrayamayan politikacılar, toplum olaylarının uzağında plânlar çiziktiren ve yıllarca tartışan plâncılar; yetkisiz ve yeteneksiz belediyeciler, on beş yıldır İstanbul Nazım Plânını yapmayanlar, İstanbul’da tarihin ve tabiatın kıyasıya yağmasına seyirci kalabilmiş okur-yazarlar. İstanbul hiç değilse bir otuz yıldır yağma ediliyor. Yağma, savaştan başladı. Son on yılda İstanbul’u sömürüyor. Şöyle bir on yıl uğramamış olanlar 1978 İstanbul’unu tanıyamazlar. Kötü yöneticilerin sömürü baskısıyla başlayan gecekonduculuk, yağmacılık toprak spekülasyonu ile milyarlık vurgunlar sağlıyor.

Elde kalanları yağmadan kurtarabilmek için en son dakikalardayız. Bürokrat ve teknokrat elemanlar varlıklı çevrelere bilinçaltı saygı besleme alışkanlığından sıyrılabilirlerse, bir şeyler kurtarılabilir. Kültür ve tarih sorumluluğunu kavramış bir Belediye, meslek bilincine ulaşmış Türk şehircileri ortaya çıkmadıkça, ortaya çıkıp da yağmacılara: Dur! demedikçe...

Bu yıl erken gelen baharın güneşli bir gününde Menekşeli Vadiye yolum düştü. Ne korkunç yerler olmuştu yazıyla anlatılamaz! Vadinin girintilerine, çıkıntlarına, yokuşlarına, kümbetlerine oturtulmuş

apartmanlar vardı. Aralarında ancak birkaç metre boşluk bırakılmış ve yeşil yoksunu apartmanlar! Kaldırımsız yaya yollarında çöp yığınları vardı. Leş gibi kokuyordu. Apartmanların adları, gerçekte alay eder gibi seçilmişti! Orman, Koru, Fidan, Lâle ve böyle adlar.

Fakat dünya tarih ve coğrafya kitaplarında Prens Adaları diye bilinen bizim Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükdada'da gecekonduların ıslah bölgesi yapılacağı kimin aklına gelirdi! Son 2 yılda bu 4 adada 850 gecekondular yapıldığını gazeteler yazdı. 850 gecekonduların bir gerçekte olduğuna göre, bunları yapanlar yoksul emekçiler değil, arsa vurguncularının aleti kişiler. Ne var ki, İstanbul'un yeni Belediye Başkanı bu akıldışı oldubittiyi hiç yadırgamamaya su, yol ve elektrik hizmetlerinin belediyece sağlanacağını söylüyor.

Oysa trafik ve ulaşım, günümüzün İstanbul'unda yükseköğrenim konusuydu. Teknik Üniversite'de kürsüsü vardı. Vardı amma, dolmuşçuluk diye bir çıkarılık da vardı. Üç-beş otomobili taksi yerine bu yolda çalıştıranlar çoğunlukta idi. Kişi-para çıkarlarının toplum gidişinden üstün tutulduğu bir kargaşa düzensizliğinde teknik hesaplar ve bilimsel değerlendirmeleri kim umursardı! Bilimciler, bir dolmuş şu kadar yer kaplar ve ancak şu kadar insan taşır, bir otobüs bunun şu kadarı çoğu yolcu taşır, yakıt tüketimi ve araç yıpranması açısından ülke ekonomisine daha yararlıdır, diye hesap ededursunlar.

Şimdi bütün İstanbul, koskoca bir iş hanı oldu diyebiliriz. İstanbul'un en akla gelmez semtlerinde bütün yapılar iş hanı ve işyeri oluyor. Aksaray, Beyazıt, Fatih yan sokaklarından Şişli'nin arka sokaklarına kadar hep işyeri. Eski yapılar çatır çatır yıkılıp yerinde koca koca iş hanları yükseliyor. Her katın, hatta tek bir dairenin kirası yüz binlerle hesaplanan iş yerleri.

Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluklarının en son kültür mirasları yıkı-yapıcı vurguncular çıkarına kurban edilirken Başkanlığın, Şehir Meclisi üyelerinin kılı kıpırdamaz. Çoğunluğu iş adamları, küçük esnaf ve çok sayıda inşaat müteahhidinin oluşturduğu bir şehir meclisi, görevlerinin her şeyden önce bu büyük kültür merkezini korumak olduğunun aklının köşesinden geçirmemiş paçal bir topluluktan ne bekleyebiliriz!

Büyük şehirlerde milyonlarca insan yaşar. Milyonlarca insanın birlikte yaşamasının zorunlu kıldığı sürüyle sorun vardır elbette. Ulaşım, temizlik, su, elektrik, besin ve benzeri. Plân ve para bunların hepsini çözümler. İstanbul'da bunların hiçbiri çözümlenememişse, plâna değer veren şehirci yoksunluğudur. Para daha kolay bulunabilir. Yurттаşların ödeyeceği çeşitli vergiler ve devletin yardım kaynaklarıyla. Fakat büyük şehri yönetmenin sadece temizlik, ulaşım ve kanalizasyon işi olmadığını kavramış belediyeciler güç yetiştiriyor günümüz İstanbul'unda.

Arnavutköy'den İstanbul'a giderken içime anlatılmaz bir hüznün çöktü: Sokaklar çamurlu, pis ve dardı. Dükkânlar küçük, fakir ve pisti. Yeni binaların bile yüzleri kirli ve kara idi. Birden Asya'ya gelmiştim. İnsanlar kirli, fakir ve derbeder görünüyordu. Yollarda bir kara kalabalık, bir tıkanıklık bir Asyalılık, yeni binalar şehri güzelleştireceğine çirkinleştirmişti. İçimden istemeyerek bir ah çektim. 'Bu Ne Hal Böyle Güzel İstanbul'um!' demekten kendimi alamadım. Beklediğim ve umduğum da bu değildi.

Yirmi beş yıl önce yürüyüş yaptığım alabildiğine boş tarlalar ve sırtlarda yeni şehirler türemiş. Birbiri üstüne yığılmış çirkin beton yığınları ile dolmuştu. Sanki bu güzelim şehri çirkinleşmek, yaşayamaz hale getirmek için yarışa girilmiş gibiydi.

İçinde en mutlu günlerimi geçirdiğim güzel evimi, yerine çirkin bir beton yığını dikmek için yıkıyorlardı. Ağlamaklı oldum. Dayanamadım ve hemen geri döndüm. Güzelim İstanbul büyümüş, genişlemiş, ama boş ustaların zevkine bırakılmıştı.

İstanbul yalnız nitelik bakımından değil nicelik açısından da değişmiş. Nüfusu artmış, şehir ve çevresi Anadolu istilâsına uğramış, bu yüzden eski karakterini yitirmiş. Eskiden İstanbul bir Osmanlı şehriydi. Kendine özgü bir dili, bir yaşamı, bir karakteri vardı. Osmanlı efendisi halktan kopmuş züppe diyebileceğimiz bir insandı. Şimdi sokakları dolduran o sahte, o özentili insanların yerini Anadolu'dan gelmiş kişilerin doldurduğu görülüyor. Eskiden Avrupalılaşmak havası egemendi. Şimdi şehir halkının daha çok Anadolu koktuğu görülüyor."

Zekeriya Sertel, 1978

BİLİM İNSANLARI VE ÖĞRETİM ÜYELERİ

“Ülkemizin içinde bulunduğu koşullarda ve aşırı şehirleşmenin ortaya koyduğu kabul edilebilir sonuçlar olmanın ötesinde, görülmemiş hızda ve katlanılmaz biçimde, varolan mimari değerler, kentsel ve doğal dokular yozlaşmakta, üstelik eskiden varolan yapılanmadaki bütünleşme de kaybolmaktadır. Böylece ülke düzeyinde büyük göç alan bölgelerde, hayret ve dehşetle izlenen sağlıksız oluşumlar sonucunda, içinde yaşanılmaz kentler ortaya çıkmaktadır. Biz, İstanbul’un kentsel sorunlarıyla çok yakından ilgili ilim, araştırma ve meslekî eğitim kurumları temsilcileri; ülkedeki bu durumdan ve özellikle İstanbul kent bütünü, sit bölgeleri ilân edilen tarihi ve doğal mekânlar ve Boğaziçi’ndeki bu gelişme ve yapılanmadan büyük kuşku ve üzüntü duymaktayız. Bu kuşku, Plânlama-Uygulama ve Denetimden sorumlu ve yetkili kurumların baskılar karşısında ödün verir tutum içinde olmalarıyla daha da artmaktadır... Denilebilir ki, bilhassa son 15 yılda İstanbul’da gerçekten düzenli bir imar eylemine rastlamak olası değildir. Bu devre içinde, insana mutluluk veren ne şehircilik, ne de kentsel değerler taşıyan bir bütün ve hele kente karakter verecek öğeler kazandıramamış, aksine gerçek değerlerin bir kısmı yitirilmiştir.”

Prof. S. Hakkı Eldem, Prof. K. Ahmet Arû, Prof. M. Ali Handan, Prof. Gündüz Özdeş, Prof. Hande Suher, Prof. Dr. Safa Erkün, Prof. Dr. Yüksel Ülken, Prof. Dr. Münir Ekonomi, Doç. Dr. Ahmet Keskin, Prof. Dr. Ayten Çetiner, Prof. Dr. Orhan Göçer, Prof. Mehmet Çubuk

YAZARLAR

“Sağlıksız gelişme, sağlıksız kalkınma, deniz kıyılarından büyük kentlerin arka sokaklarına kadar, tüm zehirleri ve kusmuqlarıyla gözler önündedir. Bunlara bakıp tiksinierek kaçmak bir tutumdur. Bunlar karşısında, aksileşmiş yaşlılar gibi kısır ve çaresiz bir hırçınlığa kapılmak da bir tutum.

Ama herhalde, tutumların en iyisi, kirliliği yaratan sisteme yönelmek ve onu değiştirmeye çalışmaktır. Kirliliğin ortasında ancak böyle temiz kalınır.”

Mümtaz Soysal, 1978

“Ufuklarını sis sarmış kentin; sokaklarını pislik; yapışkan, yivşik, bulaşık, iğrenç, çirkef, kokulu, utanç verici, hastalık üretici; mikrop saçıcı... Lüks saltanat arabalarının çelik yaylı kauçuk kaplı koltuklarında yaylana yaylana eğri büğrü caddelerden geçen mülti-milyonerler camlarını sıkı sıkıya kapıyorlar; ağızlarında gerilmiş dudaklarında kısılmış bir öfkeyle... Yorgun gecenin mahmur sabahında penceresini açamayan sarışın tazenin zaten şansı yoktu dün akşam; yüz bin yitirdi yeşil çuhanın üstünde ve şimdi bir nefes olanağı yok! Apartmanın önündeki koskoca çöp yığını neredeyse son model spor arabasının boyunu aşacak. Bu ne biçim kenttir ki, elektriği kesilir; suyu akmaz, çamuru diz boyudur. En iyisi yine bir süre Avrupa'ya kaçmak... Olur mu böyle şey canım! Artık çöpçü bile çöpçülüğünü unuttu! Ufuklarını sis; denizlerini, caddelerini, sokaklarını pislik sarmış İstanbul'un; yapışkan, yivşik, bulaşık, çirkef kokulu pislik... Yolsuzlukları kovuşturmakla görevli ama kovuşturmayan komisyonların; yasaları savunmakla görevli ama savunmayan görevlilerin, yargıç kararlarını uygulamakla bağımlı ama uygulamayan yetkililerin çirkefi gibi bir pislik... Kokuşmuş toplum düzeninin karnı bıçaklanmış da, sanki barsakları dışarıya dökülmüş... Yaşadığımız günleri, ilerde tarihe şöyle yazılacak: Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'nin büyük kentleri zengin egemenlerin şaşılacak bir saltanat, içinde yaşadıkları yerlerdi. Bu egemenler, akıl almayacak vurgunlarla servetlerini artırıyorlar, devlet güçlerini istedikleri gibi biçimlendiriyorlardı. Kentlerin en zengini ve büyüğü İstanbul'du. Türkiye'nin yarı geliri buradaki bir avuç azınlığın tekelindeydi. Dar gelirli memurların ve işçilerin yaşadığı şehrin sokaklarını süpürmek için Anadolu'dan gelen okul görmemiş yoksul köylüler çalıştırıldı. İstanbul'un Belediye yönetimini düzene karşı olanlar ele geçince, egemenler 'cezalandırma' yoluna başvurdular. Belediyenin olanaklarını kısıtılar. Bu durumda ücretlerini alamayan temizlik işçileri direnişe geçmek zorunda kaldılar. Sokakları çöpler kaplıyor, pislik yığınları salgın hastalık

tehlikesi oluştuyordu. Egemenler bu yöntemle, bilinçsiz halk yığınlarının öfkelerini muhalif Belediye yönetimi üstüne çekmek istiyorlardı. Evet böyle yazacak tarih. 1976 yılında İstanbul sokaklarını kapsayan pisliği, egemen sınıflar çirkefinin oluşturduğunu yazacak. Türkiye'nin en büyük kentini süpüren yoksul köylüleri, ücretlerini vermeden çalıştırmak istediğimizi yazacak. Bugününün pisliği yarının tarihine geçecek; bugünün çirkefi tarihin çöp tenekesine atılacak; o çirkefi oluşturan egemenler ve egemenlerin hizmetkârlarıyla birlikte.”

İlhan Selçuk, 1976

“Kır nüfusunun kentlere göçmesiyle, yerli kent nüfusunun bozulduğu kaygısı, paylaşılan yaygın bir duygu. Kent yaşantısına yabancı öğeler, kentte yerleşik gelenek, görenek ve törelere, kentsel yaşam biçimlerine aykırı düşüyorlardı. Dolayısıyla, kentin eski öğelerince olumsuz tepkiyle karşılandılar. İstenmediler. Yabancı idiler. Geldikleri yere dönmeliydiler. Dönmezlerse gönderilmeliydiler. Kent yerlilerinin göçenlere karşı takındıkları bu tavır, göçenlerin kentle, kentlilerle, kent yaşantısıyla bütünleşme sorunlarını olumsuz yönde etkiledi. Göçenlerin kentteki sayısal varlığı yerli nüfusu aştı bugün. Kentin yerlisinin kentine, yaşantısına yabancılaştığından yakınılır oldu şimdilerde. Yakınmaların özü, biçim değişti, öteki deyişle. Suçlanan yine göçenler. Kentlere yeni gelen ve gelmekte olan nüfus: Kentlileşen köylüler: Yabancılarla dolu kentler. Göçenler, sayıca yerli kent nüfusundan daha çok dunca, kent onların yerleriymiş gibi gözüküyor doğma büyüme kentlilere.”

Ö. Şenyapılı, 1978

MESLEK ODALARI, ÜNİVERSİTELER, DEMOKRATİK KİTLE ÖRGÜTLERİ

“Şehirselleşme sorunları günümüzde kamuoyunda tartışılan başlıca konular arasındadır. Gazeteler, dergiler ve diğer yayın araçları şehirselleşme sorunlarına geniş yer veriyorlardı. Özellikle Sanayi Merkezi olarak gelişen büyük şehirlerimizde yaşayan halkın her gün karşı karşıya kaldığı güçlükler ve şehirselleşmenin aktüel sorunları karşısında siyasi kuruluşlar da artık ilgisiz kalamıyorlar. Çeşitli siyasi partiler şehirselleşme sorunları üzerine sık sık

görüş belirtmek zorunluğunu duyuyorlar. Ama yine de, yapılan uygulamalar bu sorunlara temelden çözümler getirmiyor.

Çevre kirlenmesi, temiz hava kaynağı doğasal çevrenin yok edilmesi, cadde ve sokakları işlemez hale getiren trafik tıkanıklıkları, dayanılmaz bir duruma yükselen gürültü, yığılmış binalar arasında ölçsüz, güneşsiz, kirli sokaklar ve alanlar, hızla yayılan salgın hastalıklar şehirlerimizde günden güne artıyor. Zengin bir doğal ve mimari mirası olan İstanbul, içinde bulunduğumuz toplumsal koşullar sonucu günden güne yozlaşmakta, gittikçe derinleşen bir şehrsel bunalım süreci geçirmektedir. Bu sürecin gerçek yüzünü, içinde yaşadığımız şehrsel mekânın bugünkü durumu iyice açığa vurmaktadır.

3 bin yıla yakın bir geçmişin biçimlendirdiği, ulusal kültür birikiminin merkezi İstanbul; mimari-doğal çevre bütünlüğünün anılardaki meşhur güzelliğini yitirmektedir. Şehrin kişiliğini veren özgün silueti, meydanları, iskeleleri, her türden mimari yapıları, bahçelerle donanmış konut yerleşmeleri, fevkâlade güzel doğal çevresi bugün artık ya yok olmaktadır, ya da mimari değeri bulunmayan bina yığınları arasında kaybolmaktadır. Halk, geçmişin olumlu kültür değerlerinden kopararak, çirkin, şekilsiz ve hastalıklı bir çevreye adeta hapsedilmektedir. Tarihi şehrin yer aldığı Suriçi ve Boğaziçi her türden yoğun bir spekülasyonla tahrip edilen, toplumsal kullanım için değerlendirilemeyen, dünya ölçeğinde önemli tarih ve doğa bölgeleridir. Tarihi bir dinlenme yeri olan Haliç çevresi bugün bu özelliğini bütünüyle yitirmiştir.

Gerekenin 20'de biri kadar az olan İstanbul'un yeşil ajanları sürekli yok edilmekte, halkın sağlığı ve çeşitli ihtiyaçları için değerlendirilmemektedir. Bir çocuğa 4 m² çocuk bahçesi alanı gerekirken, her türlü yetersizliği ile 24 çocuğa 1 m² alan düşmektedir. Özellikle Boğaziçi'nde büyük emlak sahiplerinin ve belediyenin elindeki koruluk, parklık alanlar büyük çoğunluğuyla halkın kullanımına kapalıdır. Her yaştan sağlıklı spor yapabilme olanakları bulunmamaktadır. Plânsız iskan her yıl 5 milyon metrekare yeşil kamu arazisini kaplamaktadır.

Şehir nüfusunun büyük bir bölümünün özel otosu olmamasına rağmen trafik işlemez durumdadır. Halk durak ve yollarda kar ve yağmurda sinir

bozucu koşullarda zaman kaybetmektedir. Şehir içi ulaşımdaki otobüs sayısı artacağına nüfusa oranla azalmaktadır. Yıllardır sözü edilen metro için hiçbir girişim görülmemektedir. Yayalar, güvenlikle dolaşmak bir yana, yoğun bir motor gürültüsü içinde zehirli egzoz gazlarını en kısa yoldan solumaktalar.

İstanbul'daki elektrik tüketimi normal ihtiyacın 10'da biri kadardır. Elektrik ve su zamansız kesilmekte, hatta birçok bölgede hiç bulunmamaktadır. Şehrin %80'inde kanalizasyon sistemi yoktur. Olanın da büyük bölümü eski ve yetersizdir. Sokaklarda, mahalle aralarında açıkta akan pis sular etrafa saçılmakta, salgın hastalıklara neden olmaktadır. Çöpler sokaklarda çocukların oynadığı, hayvanların eşelendiği kümeler oluşturmaktadır. Akşamları Şehrin cadde ve sokakları karanlığa terk edilmekte, genel bir güvensizlik duygusu yaygınlaşmaktadır. Evlere telefon alabilmek bir yana ulaşılır telefon kulübeleri bile bulunmamaktadır.

Konut bölgelerinin ortalarına, en güzel kıyılara istediği gibi yerleşen fabrikalar çevreye zehirli artıklarını saçmaktadırlar. Hava ve suların sağlığı tehdit eden kirliliği, buldukları bölgeden geçişleri bile etkilemektedir. 700 bin nüfusun yaşadığı Haliç dünyada ölümcül etkileri bakımından en kirli Őehirsel çevreler arasındadır.

Eğitim için tesisler eksik ve yetersizdir. Sağlıksız sınıflara çocuklar yığılmakta, taş duvarlarla çevrili küçük beton alanlarda oyun ve spor olanağı bulabilmektedirler. Çocukların okul öncesi eğitim olanakları yok denecek durumdadır. İstanbul bir yana, ülkenin bütününde 0-7 yaş gurubu 8 milyon çocuk bulunmasına rağmen, mevcut yuva ve kreşler 6 bin çocuğa yetmektedir. Çok sayıda kadın işçi çalıştıran işyerlerinin çoğunda kreş ve yuva aılmamaktadır. Yetişkinlerin ve gençlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri ucuz, kolay erişilebilir kültür merkezleri, eğerence yerleri hiç gelişmemiştir.

İstanbul'da bunlara benzer sayısız olayla karşılaşmak mümkündür."

TMMOB'ne bağlı tüm Meslek Odaları ve İDGSA Şehircilik Araştırma Enstitüsü, İDGSA Mimarlık Bölümü, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İDMMA Mimarlık Bölümü, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, İstanbul Tabib

Odası, Görsel Sanatçılar Derneği, Halk Evleri İstanbul İl Koordinasyon Kurulu. Kasım, 1978

YOKSUL GECEKONDULULAR

“Burada 11 bin ev var. Aramızda sınır anlaşmazlığı olur, gecekondu yapımında sorunlar çıkar. Bunları çözmek, kavgayı önlemek için bir komite kurduk. Çünkü buraya belediye gelmemiştir. Muhtarlık yoktur. Karakol kurulmamıştır.”

“Biz bu vatanın evlâdı değil miyiz? Babalarımız dedelerimiz bu vatan için canlarını vermediler mi? Devlet bize ayrı gözle bakmasın, bize yardım etsin. Açız, perişanız.”

“Mahallemizin sefaletini görüyorsunuz; dört briket arasında 8-10 nüfus aç yaşıyoruz. Devlet bize ayrı gözle bakıyor, asker ile, polis ile, panzer ile camları kapıları kırıp evimize giriyor. Bizim kaderimiz dört briket arasında aç yaşamak ama bizler katil değiliz.”

“Yiyecek peynir, zeytin bile bulamıyoruz. Ben aç kalırım ama 7 aylık çocuğum var. Bebeğimi su ile besliyorum. 55 yaşındaki babam korku içinde geceleri uyku uyumuyor. Yakacak odunumuz yok; soğuktayız.”

“Su hiç yoktur. Derelerden, kuyulardan Kurbağalıdere’den temin etmekteyiz. Ümraniye lağım kanalı 1 Mayıs mahallesinden açık olarak geçer. Kuyulara karışır mı karışmaz mı bilinmez. Biz içiyoruz. Kaynatıp, çay yapıp içiyoruz. Çünkü su yoktur burada.”

ÇOCUKLAR

“Sokak duvarlarına, ‘Siz de çocuk oldunuz. Bizi serbest bırakın... Çocuk hürdür... Oyun hakkımızı, söke söke alınız’... şeklinde sloganlar yazmışlar...”

Sloganların altında görülen, ‘E.B.C.SÇ.’ (Ekmekçi Başı Cami Sokağı Çocuklarının kısaltılmış kimliği... Arabaların arasında, kendisini beklemekte olan tehlikelerden habersizce oyun oynamakta olan, bir çocuk şunları söylüyor:

“Oyun oynayacak yer bulamıyoruz ağbi... Bir yandan babalarımız kızar, bir yandan gelen geçen karışır... Sanki oynayacak başka yer varmış gibi, buralarda oynamamızı istemiyorlar. Biz de düşündük taşındık bunları duvarlara yazmaya karar verdik. Belki anlarlar da, bizi rahat bırakırlar diye...” Mart 1978

İşte kent olgusunu devlet, toplum, birey, bilim adamı, kentsoylu, emekçi, çocuk böyle algılıyor. 1980'lere yaklaşırken kentlerimizde bir felaket söz konusudur. İşte böyle bir oyunu oynuyor kentliler, zorunlu aktörleri olarak. Ancak kent olgusunun gerçek nedenleri, oyunun yazarı, sahneye koyanı kim? Kentlerde çağın omuzlarına yüklediği bir doğal felaketi mi yaşıyor insanlar? Uygarlığın varıp kalacağı nokta bu kentler mi olacak? Yoksa kutsal bir güç, sihirli bir değnek - belki güzel plânlar ya da iyi niyetli yöneticiler mi kurtaracak kentleri?

Bu soruların yanıtlarını vermek için sürdürmek gerekiyor araştırma ve düşünceleri.

PEKİ, KİMİNDİR KENTLER?

“Bunca yoksulluk, bunca felaket. Yüzyıllarca süren uygarlık basamaklarını insanlar, buraya varmak için mi tırmandı?” (S. Woods).

Yaşanan kentsel olgudan kim sorumlu? Aydınlar, işçiler, orta sınıf eski kentliler, gecekondu oturanlar, yatırımcılar, yöneticiler? Tüm bu sayılanlar kentte yaşamlarını binbir sorun ve darlık içinde sürdürürken; yaşadıkları güne, yere, çevrelerine kızgın, küskün. Herkes binaların çokluğundan, arabaların yolları doldurmasından, pislikten ve daha bir sürü şeyden yakınıyor. Böylesine kısır günlük değerlendirmelerle soruna sağlıklı çözümler bulunabilir mi? Bu türden düşüncelerden kaynaklanan tavır almalar olsa olsa bir anarşiyle sonuçlanır. Öyleyse, temel doğrularda birleşilebilmeli. Gerçekten de şu kenti bir doğru düzgün, açıkça anlayan anlatan olmalı, tüm kentliler anlaşmalılar olup biten üzerinde. Sürekli yaşadıkları zamanı, birbirlerini suçlayıp durmaktan vazgeçmeliler. Bir düşünmeliler durup: Ne oluyor?

Yaşamı daha güzel hale getirmeyi vaad eden politikacılar var, plâncılar var. Bir şeyleri değiştirmeyi düşünen, hesaplayan, tasarlayan.

Sağduyulu sokaktaki adam, “Herkes evinin önünü süpürmeli” gibi bir şeyler diyor. Plâncı, “tüm yaşamın ipleri elimde olsa, ilişkileri, çevreyi düzenlesem” diyor. Gerçek dünyada olabilir mi bunlar, süreci nedir, bedeli nedir, süresi nedir?

Acaba çevreyi doğru düzgün, temiz hale getirsek, içinde yaşayan toplum bu çok düzenli kentte mutluluğunu bulur mu; ilişkiler bir düzene girer mi? Toplumbilimciler, bu konuda pek umutlu değil, “çevrenin, kentlerin, maddesel ortamın düzenlenmesi; toplumun yaşamını pek etkilemez, sorunlar öyle kolayına çözülmez” diyorlar. Kentteki yoksulun gecekondusunu yenilemek, donatmak onun yoksulluk nedenlerini ortadan kaldıramayacağı için kesin çözüm değildir. Yoksulluk toplumdaki eşitsiz güç dağılımının bir sonucudur. Yine bu güç dağılımı, çevrede görülenler üzerinde de ifadesini bulur, çevrenin iyi “okunması” gerekir. Yoksulun gecekonduda, varsılın köşkte, villada oturması olağan görünüyor, tersi olacak değil ya, ama görüntünün ardındaki sistemi anlayabilmek gerekiyor öncelikle.

İşte plâncılar plânlarını görüntüler için, yani binalar, yollar, bahçeler için değil de; insanlar, görüntülerin ardındaki toplumsal ilişkiler için yaptıkları zaman kentlerin sorunu çözülme yoluna girecektir. Plânlar geleceğin ulaşım sistemini, yeşil alanlarını, kent nüfusunu saptamaktan çok güncel toplumsal sorunlara, bu sorunların nedenlerinden yola çıkarak çözümler bulmayı, geleceğe doğru giderek bu çevreyle nasıl bütünleşerek şekilleneceğini düşünmelidirler. O halde, gerçek hedefler kentlerin gelecek şeklinin tasarlanması değil, toplumun gelecek şeklinin tahayyül edilmesi, belki de tasarlanması ve o yönde kaynak ve güçlerin seferber edilmesidir.

KENT OLGUSUNU TANIMAK - KAVRAMAK - TARTIŞMAK

Kent olgusu, günlük kent sorunları batağında yakınılan çıkmazların kaynağına inilerek aydınlatılması gereken dev bir gerçektir.

Kentlinin ilk karşılaştığı (ve yukarıda farklı aktörlerin dile getirdiği) gösterge, fiziksel çevrenin kullanılmasında görülen dengesizlikler, haksızlıklardır. Çalışmayan kent sistemlerinin takıldığı engeller, kent yaşamının toplumsal ve ekonomik akışının boğulduğu darboğazlardır.

Anlatısını günlük yaşamda, yaşam çevresinde bulan bu olguyu anlar ve anlatabilirsek belki, çağdaş uygarlığın kaçınılmaz bu sonucunu, yaratıcısı evrim ve yön vericisi dinamikleri ile birlikte insan ve toplum yararına yönlendirebiliriz. Böyle bir amaca yönelirken, önce kenti tanıyarak işe başlamalı. Nesnel bir yaklaşımla kentin tarih boyunca ve günümüzde üstlendiği işlevleri görmeli; bu işlevleri ve yenilerini günümüzde kentlerin ne denli karşılayabildikleri, özellikle de kimler, için hangi ölçülerde karşılayabildikleri düşünülmeli. Kent denen, gözlenebilen, içinde yaşanan maddesel gerçeğin, onu oluşturan öğelerin ayrıştırılması ve çözümlenmesiyle ne türden ilişkilerin bir ifadesi ve maddesel yansıması olduğu araştırılmalı. Bu kent mekânının yaşamla ilişkisi, onu yaşayanlarla karşılıklı etkileşimi ortaya konmalı. Üç boyutun ardındaki gerçeklerin tanımlanması yapıldıktan sonra, ilişkilerin vurgulayıcı bir göstergesi olan kent toprağı üzerinde irdelenmeleri yapılmalı. Bu kitabın gelişim planı da kabaca bu sorular etrafında eklemenecek.

Kentlerimizin durumunu yansıtan, günümüzden geleceğe doğru büyüyerek yaygınlaşan kent sorunsalını ele alıp temelindeki nedenleri ve çıkış yollarını araştıran her yaklaşım, kent olgusunun temelinde ekonomi-politik sorunsalına dayanacaktır. Ekonomi-politik biliminin getireceği veriler ve tarihin doğru yorumlaması gösteriyor ki; temel ilişkiler dizgesi bugünkü şekilde kaldıkça, büyüme, varsıllaşma, ülkemiz kentlerinde de özlenen sağlıklı ortamın oluşmasına yetmeyecektir.

Bugün tüm toplum yararına toplum tarafından oluşturulmamış üretim-yönetim dizgelerinin kentlerinde görülen hastalıkların, ülkemizde kat kat varolması görünüşte genellikle yoksulluğa, ilgisizliğe bağlanmaktadır. Ancak; günümüzde, kapitalizmin, toplum açısından sağlıklı bir çevre oluşturamadığı üzerinde birleşilen bir gerçektir.

“Kent, tarım dışı ekonomik uğraşların önem kazandığı bir üretim ve dağıtım merkezi olarak tanımlandığı düşünülür ve çağdaş kent,

kapitalistleşme sürecinin bir ürünü olduğu hesaba katılırsa; kârın ya da kazancın, kent sözcüğü ile birleştirilmesinde olağan dışı bir durum olmadığı anlaşılır... Kuşku yok ki kent, iktisadî bir olgudur. Bu niteliği ile kâr maksimizasyonu, onun başlıca hedefleri arasındadır. Her türlü iktisadî uğraşlar, finans, sigorta ve reklâm kurumları, ulaşım haberleşme, araştırma ve kültür olanakları, kârkentlerde yoğunlaşır. Kârkentler, büyük tüketim merkezleridir. Nüfus artışı ve yoğunlaşması, tüketim eğilimlerini kamçılıyarak, kazanç artışına yardımcı olur...”

R. Keleş

“Kârkent sözcüğü, kapitalist kentin kendi doğasında varolan çelişkileri, tümel bir değerlendirme içinde belirleyen bir yaklaşımın anlatısıdır.

Çağdaş kent olgusu, insanın yaşam çevresini insan doğasına yabancılaştıran kapitalist sistemin çıkmazında etkili bir uyarıdır:

Kârkentte şekillenen çağdaş kapitalizm olgusu Bize onur veren uygarlığın sonu olacaktır. Türkiye'den yükselen ‘uyarı çanları’ ilgililer ve özellikle de kentliler için ‘göreve son çağrı’ niteliğindedir.”

C. O. Tütengil

“Burada, ‘kentli’ denen kitleyi de tanımak, tanımlamak gerekiyor. Kent olgusunun zorunlu oyuncularını olan kentliler sonuçta, istemlerine karşın kenti artarak yaşıyorlar. Örgütsüz, dağınık ve çatışarak. Bu bir kısır döngüdür. Gerçekte ne olup bittiğini anlamadan süren bu kördövüşünün öğeleri mutsuz ve bilinçsiz. Kentte hangi güçlerin çatıştığı, nasıl antlaşmalar ve uzlaşmaların doğduğu bilinmemektedir. Örgütlenememiş altyapısı, toplumu, yönetimi; kültürü ile kentler çağdaş gelişmeler karşısında savunmasız. Toplumun, tek tek bireylerin, sorunlar karşısında kendilerini koruma içgüdüleri uyum bile gösteremedikleri bu yeni çevrede gelişmemiş durumda...”

D. Kuban

Görüldüğü gibi kent olgusunun belirleyicilerini ararken, yaşamın temel öğelerini, ekonomik ve toplumsal ilişkileri irdelemek kaçınılmaz oluyor. Böyle bir irdeleme; verilerini, kanıtlarını tarihte, kentlerin evriminin tarihsel süreçlerde incelenmesinde bulacaktır.

Öte yandan kentlerin yakın geçmişten yakın geleceğe doğru kural, yasa, yönetmelik, örf, adet, alışkanlık tanımayan devinimi insanları her gün biraz daha çevrelerine yabancılaştırıyor.

Mutlulukları ana hedef alan insanlar kent olgusuna boyun eğmiş, yenik düşmüş ve suskundurlar. Yaşamlarını yönlendiren bu olgunun çağdaş yasa ve ilkelerinin yeniden düzenlenmesini yatırımcılara, yöneticilere ve teknokratlara bırakmış görünüyorlar. Sonuçta, kent kentlinindir ve onların en doğal hakları olan sağlıklı bir yaşam çevresi yönünde ne yapabilecekleri enine boyuna tartışılmalıdır. Kent olgusu sorunsalının çözümü de burada bulunacaktır. Kentlilerin yaşadıkları sağlıksız kent olgusu karşısında doğal tepkileri kente karşı bir tutuma girmek oluyor. Ancak böyle bir konum geçmiş özlemi (nostalji) ya da duygusal bir doğa sevgisine düşmek (kıra kaçış) gibi yanlış bir sonucu da doğurabilir. Burada, anımsanması gereken gerçek şudur: Kentler, bir parçası oldukları toplumdaki ayrı, farklı dizgelerin öğeleri olmadıklarından, toplumu yöneten olumlu ya da olumsuz kurallar kentleri de etkiler, onlara biçim verir. Bu nedenle kentlerin evrimine karşı durmak olanaksızdır ve toplumsal olgunun da karşısında direnmek kadar yanlıştır. Daha ileri giderek, çağdaş kent kargaşasının tarihsel süreçte bir gereklilik olduğu, eytişimsel evrimin (diyalektik gelişmenin) kaçınılmaz, bir basamağı olduğu ileri sürülebilir. İçeriğinde kendi çöküşünün çelişkilerini barındıran çağdaş kapitalist kentin dönüşerek, evrimin yeni bir basamağında yeni bir düzen dengesinin doğacağı söylenebilir. İnsanın, toplumun, çevrenin çöküşüne ve mutsuzluğuna karşı bir evrim, hele her türlü varsıllığın ve yoksulluğun böylesine dengesiz dağılımını artıran bir evrim daha uzun süre yaşanmaz. Peki, kentlerin, kentlilerin isyanını mı bekleyeceğiz çözümler üretmek için?

“İnsan Yapıtı Çağdaş Kentlerin Şu Akıl almaz Yapısı Gözleri Kamaştırıyor. Bu Karmakarışık Görünüm Gizli-Açık Sonsuz Sayıda Etkinin Bir Sonuç Ürünü. Ancak, Bu Görünümün Ardında Gizlenen Ve Kimsenin Tümüyle Düzenleyemediği Kaynağın Gücüne Ulaşıp Ona Yön Vermek Hala Olası”
C. Levi-Strauss

Dışımızdaki her şey; devinen, şekil alan, etkileyen, koşullandıran... Tüm dünya, dünü bugünü yarını, birbirini bağlayan sonsuz sayıda bir ilişkiler yumağı sonucunda her gün yeniden kurulan bir örgü. Doğayı, insanı, toplumu, onların tüm yapılarını anlamak, yorumlamak bu ilişkiler yumağını kavramakla olası. Çevremizde devinen her olgu bu ilişkilerin bir göstergesi. Yaşamak için çevremizle bağ kurmak, seçmek ve davranmak zorundayız. Çevresini değiştirmek amacıyla yola çıkan insanın tanımı bunu gerektiriyor.

BÖLÜM 2

ÇEVRE OLGUSU

ÇEVRE SORUNLARI

Son yıllarda dünyada nüfus artışı ve sanayileşmenin olağanüstü bir hızla büyümeleri; bu büyümeye koşut olarak yaşam ortamının, çevrenin dengesinin hızla bozulması, doğal kaynakların tükenmesi, çevre kirlenmesi ve benzeri sorunları ortaya çıkardı.

Uzun süre bilim adamları ve düşünürlerin dikkatleri, insan ve toplum gereksinmelerinin karşılanması için doğal güçlere hakim olmak ve doğanın toplumun maddesel ve kültürel yaşamı üzerindeki etkileri üzerinde yoğunlaştı. Ardından nüfus patlaması ve teknolojik gelişmeye koşut olarak oluşan enerji ve doğal kaynak gereksinmesi sorunları ortaya çıktı.

Doğanın değişiminin kazandığı hız, devingen uyum içinde uzun zamandır süregelen küresel dengeyi bozmaya başladı ve doğanın kendini yenileme, dengeleme sınırlarını aşip evrensel boyutlar kazanarak öylesine bir aşamaya erişti ki, sorun uluslararası örgütlerin, giderek politikaların uğraşı haline dönüştü.

Son dönemde güncel olan sorun, toplum yaşamı ve eylemleri için değerli ve gerekli olan doğanın korunması, insan gücü, hammadde, enerji gibi kaynakların adil paylaşımı ve özellikle de sınırlı tüketimi modellerinin araştırılmasıdır.

Sorunun toplumsal ve politik yorumları, getirilen tek yönlü çözüm önerileriyle uluslararası çatışmaların konusu oldu. Öte yandan doğa-insan ilişkilerinin içerdiği toplumsal ve ekonomik köken ihmal edilerek sorunun çarpıcı görüntüleri birçok yayınlara sergilenmeye ve giderek büyük halk kitlelerini etkilemek yönünde kullanılmaya başlandı. Örneğin, çevrenin kirlendiği öne sürülerek sanayi gelişmesinin bazı ülkelerde yavaşlatılması, bazı bölgelerde durdurulması gerektiği öne sürüldü. Bilimsel düzeyde ise bu tartışmalar bir kesim bilim adamının yeni bir dünya modeli ortaya atarak sorunların plânlı bir dünya düzenlemesi yaklaşımı ile çözülebileceğini öne sürmelerine kadar vardı. Ne ki, uluslararası böyle bir işbirliğinin olanaksızlığı yaşanan güç çatışmalarında ortada.

Bazıları daha gerçekçi davranarak soruna büyüme ve gelişme kavramlarının farkını arayarak yaklaştılar. Önerdikleri formül “ne pahasına olursa olsun büyüme” değil, “dengeli yavaş gelişme” sloganı ile tanımlandı. Bu yaklaşım, endüstri ötesi toplumunun yaşam düzeyine erişme çabasında az gelişmişlik çıkmazlarını dış kökenli teknoloji ve ekonomik modellere karşı el emeği ve doğal kaynaklarını takas etmek zorunda kalan Türkiye gibi (örneğin işçilerimizin dış ülkelerde kazandığı döviz biz ithal ettiğimiz petrole yatırıyoruz) üçüncü dünya ülkeleri için uyarıcı oldu. Günümüzde bir yandan gelişmişler, öte yandan gelişmekte olanlar, oluşan dengeyi değişik açılardan eleştirerek ulusal ve evrensel ilişkiler düzeyinde bir arayışa girdiler. Kuzeyliler-Güneyliler, petrol ihraç edenler, bağlantısızlar gibi yeni çıkar cepheleri oluştu.

Batılı endüstri toplumlarının genel “çevre sorunları” adı altında ortaya attıkları tartışmalarında en çok yankı yapan araştırma, 1968'de “Roma Kulübü” adı altında toplanan bir grup uluslararası girişimci ve hizmetlerindeki bilim adamının; “Çağın büyük ve karmaşık sorunları üzerinde düşünmek, (...) halklar, hükümetler, kuruluşlar arasında yeni bir uluslararası eşgüdümü sağlayarak, (...) yakın geleceğin sorunlarına çok geç olmadan çözümler bulması için, (...) evrensel düzeyde bir girişimde gerekli kitlesele uyarıyı sağlamak amacıyla...” MIT'e (Masachusetts Teknoloji Enstitüsü, ABD) hazırlattığı araştırmadır.

Bu girişim ile 1970 yılına kadar MIT bilimsel ekibi tarafından yürütülmekte olan “Devingen Dünya Modeli” adlı çalışma, ilginçtir ki bazı çok uluslu şirketlerin ve uluslararası kuruluşların destek ve para yardımlarıyla geliştirilmiştir. Konunun bu yanı da tartışmaya değer.

Bu model “dünyada mutlu bir yaşamın sürdürülebilmesi” üzerinde kaçınılmaz etkisi görülen yatırım, üretim, endüstrileşme, nüfus büyümesi, çevre kirlenmesi, doğal kaynaklar ve besin maddeleri değişkenleri ile çeşitli varsayımlara göre denenmiş, bilgisayarların ortaya koyduğu sonuçlar ise korkutucu olmuştur. Bu sonuçlara göre, varolan gelişme eğilimi devam ederse, 21. yy’ın sonlarına doğru dünya, üzerindeki nüfusu barındıramayacak, beslenme azlığı; çevre kirlenmesi, doğal kaynakların tükenmesi ile dünyamızda yaşam zorunlu olarak duracaktır!

Roma Klübünün MIT’e hazırlattığı ve “Büyümenin Sınırları” (The Limits to Growth) adı ile 1972’de yayınlanan bu rapor ve ardından gelen gürültülü çevre kampanyası haklı olarak geniş tepkilere yol açmış, batılı endüstri toplumlarının çevre sorunlarına dar anlamlı bir yaklaşımla, dikkati çekmek istedikleri, böyle bir yaklaşımın gelişmekte olan ülkeler için düşülmemesi gereken bir yanılğı olduğu, bu ülkelerin kendi doğal kaynaklarına sahip çıkma gerekliliği ortaya atılmıştır.

Nitekim “Dinamik Dünya” modelinin kurucusu Jay Forrester’in Roma Kulübü için hazırladığı rapordan alınan şu sözler Üçüncü Dünya için çok düşündürücüdür: “Bugün geri kalmış ülkelerin, sanayileşmiş toplumların yaşama düzeyine erişebilmeleri umutsuzdur. Kişi başına çevrenin kirlenme ve doğanın sömürülme oranı, ileri ülkelerde geri ülkelerin 50 katıdır. Geri kalmış ülkelerin nüfusunun ileri ülkelerden dört kat fazla olduğunu düşünürsek, bu ülkelerin de gelişmeleri halinde doğal kaynaklara yüklenecek yük ortaya çıkar. Şimdiye kadar çevre üzerindeki tahrip göz önüne alınırsa, dünyanın böyle bir yaşama düzeyini yüklenemeyeceği açıktır”.

Daha açıkça bir deyişle, az gelişmişler sanayileşmemeli, doğal kaynaklarını da çok gelişmişlere saklamalıdır.

Batı toplumlarında bile bir kesim düşünür tarafından tekelci sermayenin kesin temsilcileri olarak nitelenen Roma Kulübünün önerileri, mevcut

dünya ekonomik dengesinde ucuz el emeği ve hammadde kaynağı olan az gelişmiş ülkelerin bu işlevlerini sürdürmeleri amacıyla kalkınma çabalarını köstekleyici bir tuzak olarak değerlendirilmiştir. Bazı sanayileşmiş ülkeler, kirlenici sanayi dallarının geri kalmış ülkelerde kurulmasını, gerekirse maddi yardımlarla destekleyerek hem kendi sermayelerini bu ülkelerde değerlendirmek hem de kirlenmeden kurtulmak için bu rapordan yararlanmaya başlamışlardır bile. Örneğin, nükleer enerji santralleri kurmaktan, kendi ülkelerinin kamuoyunun şiddetli baskısı karşısında vazgeçen uluslar, bunları Türkiye'ye hararetle önerebilmektedir.

Geçmiş dönemlerde “sömürgecilik” olarak tanımlanan bu doğal kaynaklara ve insan varlığına el koyma, günümüzde “işbirliği” adı altında ortaya atılıyor. Günümüzde Batı dünyasına bağlı gözükten Üçüncü Dünya Ülkeleri, tüm Batı toplumunda %68 alan ve %71 nüfusa sahip olmalarına karşın, bunlar arasında enerji ve mal üretiminde %9 maden ve doğal hammadde çıkarmada ise %30'luk bir yer tutarak ve bu yönde uzmanlaşarak küresel iş bölümünde kendilerine verilen görevi de zorunlu olarak yerine getiriyorlar.

ÇEVRENİN ANLAMI

Yaklaşık 100 yıl kadar önce bilim alanında yerini alan “Çevrebilim” (Ekoloji: Canlı varlıkları, yaşadıkları ortamlarla birlikte ele alan bilim), işte yaşadığımız dönemde gerçek tanımını bulacağı yerde, toplum yaşamı, üretim ilişkileri ve dengeli gelişme kavramlarından soyutlanarak tüketim toplumlarında olmadık öneriler getiren politik ve ekonomik bir baskı aracı olarak ortaya atıldı.

Dönemimizde konuya eğilen birçok yayın, ana temalarında çevre sorunlarını, Ekolojik Kriz olarak tanımlamaktadırlar. Bu durumda hakim güçlerin iletişim organları kamuoyunu bu evrensel felâketin toplumsal ekonomik ve politik türden bütün diğer sorunlardan büyük olduğuna inandırmaya çalıştığını görüyoruz. Çözümde tüketimi, teknolojik gelişmeyi durdurma, doğum kontrolü, doğal kaynakların işletilmesinde uluslararası bir denetim gibi yapay önlemler ortaya attıkları görülüyor. Aslında insan

ile doğal ortam arasındaki alışverişi, insan eylemleri ile insanın toplumsal tanımı, toplum oluşması, şekillenmesi ve gelişmesinin dinamiği düzenler. Uygarlık sürecinde, çevrenin evrimini, her türlü insan etkisiyle oluşturulan yapay çevreyi (bu arada insan yerleşmelerini) bu bakış açısından değerlendirmek gereklidir.

Çalışma sürecinde doğal ortam üzerinde etkin olan, doğanın ayrılmaz parçası insan, aynı süreçte kendi üzerinde etkili olur: İnsan doğa içinde onun bir parçası olarak yaşar, çevresi üzerinde çalışıp onu değiştirirken kendi doğal yapısını da değiştirir. Çalışma, toplumsal bir olay olduğuna göre, insan-doğa ilişkisi geçmişte olduğu kadar bugün de toplumla kendisini çevreleyen doğal ortamın ilişkisi temelde toplumsal bir sorundur. İnsan yaşamının çalışma özel yaşam, toplumsal yaşam, dinlenme gibi yönlerinin ortamını oluşturan doğa, insanlığın tarihi boyunca yaşamını sürdürme ve gelişmesi için enerji ve kaynak sağlayıcı olmuştur. Tarihin her döneminde, ilkel çağda, köle toplumunda, feodal toplumda, kapitalist ve sosyalist toplum aşamalarında bu ilişki farklı içerikler kazanmış, dolayısıyla farklı yapılanmalar oluşturmuşlardır.

İnsanın kültürel yaşamı (çevresini işleyerek değiştirme, kendi yaşam sürecine yararlı kılma) boyunca çevresiyle alışverişi ilk dönemlerde doğanın kör güçlerine karşı koyma çabasıyla başlayan bir madde alışverişi döneminden tüm tarihsel aşamalarda karmaşık yapılar kazanarak, insan dahil kaynak ve güçlerin sömürülerek artı değerler uluslararası tekelde toplandığı günümüze kadar varmıştır.

Çevre; yaşamın oluşturduğu ilişkiler ortamının tümüdür. Bu alan, maddesel-fiziksel tüm ilişkileri olduğu gibi, toplumsal ve üretim ilişkilerini de içerir. Fiziksel çevre; uzun süreden beri karşılıklı etkileşimler ve insan eylemleri dolayısıyla birbirinden kesin çizgilerle ayrılmayacak olan doğal ve yapay ortamları; toplumsal çevre ise; yine güçlü neden-sonuç ilişkileriyle birbirine bağlı bir altyapı ile (üretim ilişkileri) bir üst yapıdan (örf, adet, kültür, ahlâk, hukuk, politika, örgütler...) oluşur. Elbette bu tanım insanın bireysel varlığının çevreye katılması ile tamamlanır ve tüm yaşam ilişkilerini kapsayan devingen bir sistem bütünlüğü kazanır.

İşte, çevre sorunlarına, yalnızca doğal ve yapay çevrenin ya da bir başka deyişle fiziksel çevrenin bozukluğu, kirliliği olarak bakmanın yanlıgısı burada ortaya çıkıyor. Gelişme çabasinda kendine doğru bir yön arayan ülkemiz için sorun, tüm ülkesel kaynakların doğru ve plânlı kullanımıyla toplumun tüm katlarında yaygın bir gelişmenin sağlanmasıdır. Yoksul kitleler için toprak, su ya da hava kirliliğinden daha önemli olan, onların bilgisizlik, açlık, hastalık gibi beşeri sefaletten arındırılmalarıdır. Dengeli ekonomik gelişme sorununun çözümünü de içermektedir ve sorun ekonomik gelişme mi, çevre temizliği mi şeklinde konmamalıdır. Ekonomik gelişmeden kaynaklanmayan bu çevre sorunları, plânsız, dengesiz ve bağımlı büyüme, gelişmenin düzensiz ve çarpık olmasına bağlıdır. Toplumsal ve ekonomik plânlarla bütünleşecek bir çevre politikası ülkemiz için kaçınılmazdır ve ancak bu aşamada ülkesel çevre sorunlarının çözümünden söz edilebilecektir.

ÇEVRENİN EVRİMİ

Yukarıda tanımlanan çevre sorunlarının, çağdaş ölçüler içinde ülkemiz açısından tartışılması sonunda oluşan temelden kalkınarak, çevrenin çok boyutlu içeriğini ve onu düzenlemeye çalışan şehircilerin görevini bir kez daha irdelemekte yarar vardır. Şehirciliğin uğraş alanını yeniden tanımlamak, onu bir çevre bütünü tanımı içindeki yerine oturtmakla olasıdır. Şehircilik genel tanımı altındaki disiplinler “İnsan-toplum etkinliklerinin tarihsel sürecinde oluşan yerleşmeler, kabuklar, maddesel çevre karşısındaki sistemli davranış ve bu etkinliklerin yaşanan süreç ve geleceğe dönük gelişimleri değişimleri için uyumlu çevrenin düzenlenmesi ve yaratılması” olarak tanımlanabilir.

Bu tanıma göre öncelikle insan-toplum etkinlikleri ve çevre oluşumunu karşılıklı etkileşimleri doğrultusunda birlikte izlemek ve yorumlamak gerekliliği ortaya çıkıyor.

Çevrenin baş döndürücü evriminin kaynağı ve ana verileri doğa ve insandır. Doğa, yerkürenin sınırlı alanı üzerinde hızla değişen, işlenen ve

tüketilen sınırlı kaynaklar bütünüdür. İnsan kendini ve çevresini üretmek ve yeniden üretmek amacıyla bu kaynakları kullanır, tüketir.

Her ne kadar doğa sürekli değişerek (otodinamik bir süreç içinde) bazı ilkelere bağlı hareket eder ve bu devingen yapının ilkeleri insanlar tarafından değiştirilemez ise de doğal sistemin bozulması, çevrenin değişmesi hakkında aynı şey söylenemez. İnsan ve toplumsal eylemler mekanik bir güç olarak bu otodinamik devinim içinde belirleyici ve yön verici biçimde gelişim sürecine katılırlar. Temelde doğanın otodinamiğine (kendinden devingenliğine) insanın bilinçli mekânîk (yön verici dış güç) katkısıyla tarihsel gelişimde yavaş yavaş şekil alır.

İnsan, bir parçası olduğu doğadan hareket ederek onu etki-katkı-yöneltilmelerle, toplumsal ve ekonomik ilişkileri sürecinde kendisine uygun bir çevreye dönüştürdü. Bu evrimde kendisi de çevresiyle birlikte değişti. Toplumların ekonomik kökene bağlı olarak evrimleşmesi her aşamada kendine uygun bir çevre sistemi oluşturdu.

İlkel komünal toplum, Göçebe ilkel toplum, Yerleşik ilkel toplum, Köleci toplum, Feodal toplum, İmparatorluklar toplumu, Kapitalist toplum, Sosyalist toplum... Bu aşamaların her biri iyi kötü kendi damgalarını gözle görülür şekilde maddesel çevre üzerinde bıraktılar.

Öte yandan bir önemli rolü de, bulunduğu toplumsal sistemde insan etmeni oynar: 2000 yıl önce yeryüzünde 200 milyon insan varken, bugün bu sayı 4 milyara çıkmıştır. Yakın gelecekte de 6-7 milyar olacağı hesaplanmaktadır. Oysa yeryüzü alan olarak 2000 yıl önce de bugünkünün aynıydı. Bu bakımdan çevre olgusu içinde büyüme ya da gelişme tartışmasının özellikle bir yer tutması gerekir. Anlam olarak da büyüme sözcüğünün, yaşam biçimi ile ilişkili olarak kullanılması zorunludur. Bazı politikacıların ortaya attıkları gibi sadece sayısal büyümeye dayalı kavramların ve uygulamaların anlamını yitirdiği günümüzde, yaşam çevresinin insan ve topluma yabancılaştırılmadan düzenlenmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır.

Çevrenin evrimi sürecinde tüm ilişkileri altüst eden olay “düşey örgütlü” imparatorlukları dağıtıp yerine “yatay örgütlü” imparatorlukların kurulmasına neden olan sanayi devrimi oldu. Yani her gücün merkezî

odakta toplandığı tarihsel imparatorlukların yerine; para gücüne dayalı uluslararası etkileri olan çokuluslu şirketlerin gizli tekel imparatorlukları geçerli oldu günümüzde. (Avusturya- Macaristan İmparatorluğu karşılığı olarak Krupp İmparatorluğu / ITT İmparatorluğu...)

Sanayi olgusunun getirdiği toplu üretim gereksinimi, toplu işgücü, toplu anapara (kapital) toplu pazarlama - örgütlü dağıtım - merkezi karar verme - toplu kitle haberleşmesi - toplu tüketim zinciri kentlerde yığılmayı ve yeni bir tür yaşam örgütlenmesini Kentler Uygarlığını getirdi. Kırsal alanlarda toplu denetim ve yoğun toprak kullanımını sağlayan makinalar bir yandan insan gücünü açığa çıkararak Tarım Devrimiyle MÖ. 4000 yıllarında toprağa bağlanan kitleleri kentleşmenin ikinci temel dinamiği olarak yeni bir göçe sürüklerken kırsal alanların da şekil değiştirmesine neden oldu.

Evrim süreci içinde çevrenin değişiminin dünyada son çeyrek yüzyılda enerji, teknoloji, politika ve ekonomi krizlerinin yarattığı bir Uygarlık Krizi'nin de doğurucusu olduğu öne sürülmekte. Bu değişimi etkin güçlerin çevreyi şekillendirmesinin mantıksal sonucu olarak da kabul edebiliriz. Bu güçlerin dengeleşmesinin ideal bir çevre oluşturmaya yardımcı olup olmayacağı, geleceği bekleyen bir sorundur. Her şeye karşın öyle bir çevrenin insanlık için oluşumunda bilim ve tekniğe düşen görevler vardır. Ancak çevrenin dünya için ideal bir dengeye kavuşmasında evrensel bir düzen kavramı, günümüz güçler sisteminde varılması ütopye gözükmemektedir.

İnsana, güven, huzur ve refah sağlamak zorunluluğunda olan bilim ve teknik günümüzde kullanış biçimleriyle ancak ölçsüzlük, tehlike, kirlenme ve savurganlık sağlamaktadırlar. Bunun ise çevrenin evrim süreci içinde, çevre-insan ilişkilerinde ve beşeri, eylemlerde bir çevreselci yaklaşım ve örgütlenme eksikliğinin sonucu olduğu söylenebilir.

BİR SİSTEM YAKLAŞIMI İÇİNDE ÇEVRE

Çevreyi bir sistem yaklaşımı içinde ele almadan, değişik yaklaşımların getirdiği, yapılmış bazı tanımları kaydedelim.

Bu tanımlara göre:

Çevre; dış etkenlerin tümü ya da zaman-mekân koordinatları içinde organizmanın yer aldığı ilişkiler ve ortamlar bütünüdür.

Çevre; kişiyi etkileyen, şekillenmesini ve yaşamını belirleyen fiziksel (iklimsel, biyotik) ve toplumsal etmenlerin tümüdür.

Çevre; organizmayı kapsayan canlı, cansız durum ve etkenlerin karışımıdır.

Çevre; kişiyi etkileyen dış koşul ve durumların toplamıdır. Kişi, çevre denen bu ortamla sürekli bir madde-enerji alışverişi içindedir.

Çevre; aslında ekolojik anlamda bir sözcük olarak; kullanılmakla birlikte yaşam ortamımızı oluşturan bir ilişkiler sistemidir.

Böylece görülmektedir ki çok değişik şekillerde tanımlanabilen Çevre aslında en geniş anlamı içinde tüm sistemlerin diyalektik (eytişimsel) bir ilişki içinde bulunduğu sistemler ve süreçler çoğulluğudur.

Böylesine eytişimsel bir yaklaşım, çevrenin; ekonomik ve toplumsal kökenden etkilenecek politik seçmelerle yöneltilerek, sonuçta kendisinin toplumsal ve politik anlama sahip bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

MEKÂN TANIMI

Yaşamın oluşturduğu ilişkiler ortamı olarak belirlediğimiz Çevre'nin yaşam ile bütünleşecek belirli bir dili, anlatımı olduğunu ve bu ifadenin bireyler ve toplum üzerinde nasıl etkiler yarattığını araştırabiliriz. Çevrenin ilk anda birey tarafından algılanan çok boyutlu görünümüne mekân dersek: Mekân çok boyutludur, Mekân yaşamı kapsar, Mekân yaşamdan ayrı düşünülemez, Mekânın tanımlanması için gerekli tartışmaya bu noktadan başlanabilir, Mekân kavramının kuramsal tanımı nedir? Algılanan, tanınan, tanımlanan toplumsal mekân ve yaşanan, tasarlanan, kurulan, üretilen ve tüketilen mekân arasındaki ilişki nedir? Daha açık bir soruyla, tanımlanan mekânla, mekânın tanımlanması arasındaki ilişki nedir? Bu kavram şöyle açılabilir:

Fiziksel mekân saydam, sınırlı üç boyutlu bir zarftır. Bu kavram ideolojiyi, yorumlamayı kabul etmez. Bu varsayımda mekân mutlaka bir özdür. Ancak mekân yaşam dolayısıyla kullanıcı ile boyutlanınca toplumsal bir ürüne dönüşür ve tarihsel süreç içinde oluştuğu söylenebilir. Ya da insan faaliyetleri ile örneğin tarımsal, sanatsal, endüstriyel eylemlerle değişikliğe uğrar. Bir başka deyişle mekân, çalışmanın, iş bölümünün ürünüdür. Böylece mekân bir dördüncü bir boyut, yani işlevsel olma, üretilme ve tüketilme özelliğini kazanır. Böylece mekân, tüm eylemlerin yer aldığı bir sahne, araç ve bir gerece dönüşmüş oldu.

Böyle bir araç kullanıcıları, yöneticileri; (örneğin toplum sınıfları ya da devlet) elinde bilinçli olarak kullanılabilir demektir. Burada ilk kez şöyle bir soru oluşmaktadır: Kim, hangi mekânsal olgudan, görünümünden sorumludur? Kim mekânı kullanıyor, kim mekâna biçim veriyor?

O halde mekân 4 boyutla (en, boy, yükseklik, zaman) sınırladığımız fiziksel mekân, 5. (ürün) boyuta kavuşturulmasından sonra bir başka boyuta da ulaşıyor. Yani mekân yalnızca bir ürün değildir. Üretilen, tüketilen içeriği ile bir araç olarak kullanılabilir. Ancak bu ürün ekonomistlerin anladığı anlamda bir ürün değildir. Üretim ilişkilerinin içinde yer aldığı ve durmaksızın yeniden üretilen, yeniden şekil alan devingen bir temeldir. Bu bölünmüşlük sonunda, her bölümü ayrı özellikler kazanmıştır. İçinde toplumun hareket ettiği geçici dengeler oluşturan bir ilişkiler bütünüdür. Çevrenin, insan ve topluma, bu beşinci boyut dolayısıyla belirli etkiler yaptığı açıktır. Bu boyutu, çevrenin, İdeolojik 6. Boyutu olarak öneriyoruz.

KENTSEL MEKÂN VE ANLATISI: MEKÂNİ OKUMAK

Kentsel mekân özellikle kent merkezleri ileri sürülen bu düşünceleri irdeleme, kanıtlama yönünden ilginç bir laboratuvar olabilir.

Kent merkezi; her dönemde iletişim ve karar, güçlerinin isteklerine göre şekil almış, göstergelerle donatılmış ve bu güçler istemedikleri her kullanışı bu merkezin dışına doğru uzaklaştırmışlardır.

Örneğin, İstanbul gibi güçlü geleneğe ve yapıya sahip bir kent artık camilerin oluşturduğu silüet ile değil, Boğaz Köprüsü ve yeni kule oteller,

ofisler ile tanınır olmuştur. Boğaz Köprüsü soyut varlığını, yapısından çok önce kentlinin hatta tüm ülkenin belleğine ekonomik ve politik tartışmalarla yerleştirmiştir. Bugün başka ülkelerin teknolojisinden getirdiği çizgisi ile kentsel mekânda güçlü, etkin bir veri olmuştur. İşte yine ideolojik boyut.

Dün İstanbul'un simgesi tepeler üzerindeki “taçları” camilerdi. Bugün silueti yeniden çizen yabancı kökenli oteller, bunların yerini almakta değil mi? Durum gerçekten ilginç bir değişimi vurgulamaktadır. (Hele bir ara otellikten Emniyet Sarayına dönüştürülmek istenen Taksim InterContinental'in öyküsü...) Tam birer güç göstergesidir kimi yapılar.

Çevrenin biçimi ile içindeki yaşamın, biçimi arasında koşutluklar vardır. Bu koşutluklar en küçük birim olarak insanın giyiminden, yaşadığı mahalle, semt, ev, konuşma şekli vb. içeren karmaşık bir bütünlük içindedir. Taksim Meydanındaki ve çevresindeki kimi anıtlar, kimi yer isimleri de izleyiciye ilginç bir mekân okuma olanağı sağlar.

Kentsel yaşamda her semtin, kentli tarafından belirli şekilde algılanması, çağırışımı ya da başkalarından elde edilen haberle, mesajla, bilgi ile ulaşan bir imajı vardır. Mekânın ideolojik içeriğine eğilmeden, yıllardır kendine taraftar oluşturmaya çabalayan mekân bozulması, çevre kirliliği tartışmaları, soyut ve uygulamasız bir düzeyde kalmaktadır.

Mekân düzenlenmesini ve üretilmesini üstlenen ve onun çok yönlülüğü karşısında, coğrafi, tarihsel, demografik, toplumbilimsel, estetik vb. geleneksel bilgilere ya da düpedüz nostaljiye sığınan çevre savunucuları, daha önce kendi alanlarını, kentleri ve çevrenin oluşumunu tanımak zorundadırlar. Yukarıdaki açıklamalar ışığında mekân; yaşamın-üretim ilişkileri kökenine dayalı olarak şekillenen tanımlanmasında, anlatımında, algılanmasında, üretilmesinde, tüketilmesinde kısaca yaşanılmasında bir anlam olan yeni bir boyut, bir ideolojik boyut kazanmaktadır. Tarihsel evrim sürecinde oluşan evrensel-çağlararası-yörelerearası farklılaşma insan etkinlikleri ve onların kabukları ölçeğinde, modadan, eve sokağa; insan yapısından kent yapısına dek yansır.

Sonuçta, çevre ideolojik bir anlam taşır (ifade eder).

Kent olgusunu kavrayabilmek için önce kenti tanımak gerek. Özellikle bugün yaşadığımız Kent'ten ve onun çözümsüz görülen sorunlarından kalkınarak temel nedenleri örten görüntüleri kat kat ayıklamak, uygun bir yöntem olacak. Böylece gelecekte endişe duyan kentlilerin de ötesinde, bugünü bile zor çıkartan kentlerin yaşayacakları darboğazların nedenlerini bulmak kolaylaşacaktır.

BÖLÜM 3

KENT; TANIMI, İŞLEVLERİ KENTLEŞME, KENTSEL YAŞAM

Nedir bunca yakınılan, yine de sonuçta onsuz yapılamayan kentin sorunları? Onsuz yapılamayan diyoruz, çünkü bilimsel bulgulara göre ülkemizde kentlerin büyüme hızı %6,5. Yani nüfusça ve yaygınlıkça her yıl kentlere bir öncekinin yaklaşık %6,5'i kadar ekleniyor.

Nüfusu, 30 yıl içinde 9 kat artarak 500.000'den 4.500.000'e çıkan İstanbul gözlerimizin önünde. Gözle izlenebilir şekilde büyüyen, yaygınlaşan, kabuk değiştiren İstanbul'un çevresi de bir değişim içinde.

İstanbul merkezinden doğuya Düzce'ye doğru gittiğimizi düşünelim, kent nerede bitiyor kırlar nerede başlıyor? İlk İstanbul merkezi, bürolar, sonra merkeze yakın yoğun konut bölgeleri başlıyor, sonra azalan konutlar ve sürekli banliyöler. Kentin bittiğini sandığımız yörede başka bir tür yerleşme, gecekondu, derken sanayi bölgeleri, böylece kent sürüp gidiyor. Artık yapılanmanın azaldığını görüp, kırsal diyebileceğimiz yerleşmelerin başlayacağını umarken yeni bir kent başlayıveriyor; sonra İzmit, Adapazarı. Zihnimizde kır olarak canlandırdığımız görüntülere, ancak merkezden 200 km. sonra ulaşabiliyoruz.

İnsanların toplu yaşama şekline geçmeleri M.Ö. 6 bin yıllarına doğru tarımsal üretime başlamalarıyla da doğmuştur denebilir. Ancak henüz bu dönemlerde kent denecek bir yapı ortaya çıkmamıştır. İlk kentlerin gerçekten kurulmaya başlaması ise ancak M.Ö. 4 bin yıllarındadır. Çünkü kentsel olguyu yaratan dayanışma ve işbölümü bu zamanda belirir. İnsanların topraktan sağladıkları yaşamsal gereksinimlerden kopmaları,

ancak onlar için bir grup başkasının bu gereksinimleri sağlamasıyla gerçekleşebilmiştir. Toprakta çalışanlar ürettikleri fazlalıkları değişik türden hizmetler için başkalarıyla değiştirmeye başlamıştır. Bu hizmetler, üretim aracı (çapa, çanak...) pazarlama (tüccar) veya koruma (lider ve askerleri) olabileceği gibi dinsel de olabilir, (topluluğun koruyucusuna sunulan hediye-adak gibi). İşte, toprakla doğrudan ilgilenmeyen bu grupların bir arada oturmaları ve giderek örgütlü bir çevre oluşturmaları bugünün kentlerine uzanan uzun bir evrimin ilk adımını oluşturmuştur. Örneğin çanakçılığın, çömlekçiliğın başlaması ve daha sonraları politik düzen, ticaret, askerlik, hukuk kuramlarının belirginleşmesiyle de beşeri yerleşmeler, mekân bu özellikleri yansıtacak bir düzen göstermeye, yeni kentler doğmaya başladılar. Bu evrim sürecinde kimi güçlerin nasıl belirip serpiildiğinin ipuçlarını da görüyoruz. Önce Asker, Din adamı, Tüccar sahne alır; sonra sermaye, emek, yasama, yürütme, yargı, medya...

Ve güç elde etme savaşları başlar.

İlerleyen bölümlerde Kentlerin Güç Yapısından söz ederken anımsanması gereken bir başlangıç.

KENT TANIMI

Kent tanımlarının ayrıntılı bir dökümünü, R. Keleş'in "Kentbilim İlkeleri" adlı yapıtından izleyelim:

"Köy yasamız, nüfus ilkesine göre bir ayırım yapmakta, 'nüfusu 2.000'den aşağı yurtlara köy, nüfusu 2.000 ile 20.000 arasında olanlara kasaba ve 20.000'den çok nüfuslu olanlara da şehir denir' denmektedir. Son on yıl içinde, Türkiye'de Devlet Plânlama Teşkilâtının hazırladığı kalkınma plânlarında nüfusu 10.000'den fazla olan yerleşmelere kent denildiği görülür. Kent köy ayırımında salt nüfus ölçütünü benimsemek, ölçütü oluşturan nüfus düzeyinin altında kalmakla birlikte, pekâlâ kent karakteri gösterebilecek olan yerleşmeleri kent saymamak sonucunu doğurabilir. Birçok ülkelerde, kent köy ayırımına temel olarak, nüfus ölçütüne başka ölçütlerin eklendiği karma ölçütler kullanılır. Bir grup tanım, ekonomik ölçütlere dayanır. Bir ekonomiste göre, kent, mal ve hizmetlerin, üretim

dağıtım ve tüketimi sürecinde toplumun sürekli olarak değişen gereksinmelerini karşılamak için ortaya çıkan bir mekanizmadır. Bu genel tanımın dışında, bir yerleşmeye kent adının verilebilmesi, genellikle, nüfusunun tarım dışı sektörlerde çalışmasına bağlıdır. Buna göre, yerleşmeler, tarım dışındaki ve tarımdaki nüfus oranlarına bakılarak, kent ya da köy adını almaktadırlar. Bu son grupta yer alan kent tanımlarında ise, toplumbilimsel ölçütler kullanılmaktadır. Amerikan toplumbilimcilerinden Queen ve Carpenter kenti, 'yerine ve zamanına göre geniş sayılacak biçimde bir araya gelmiş ve birtakım ayırd edici özellikleri bulunan insanlar ve yapılar topluluğu' olarak tanımlarlar. Toplumbilimci Louis Wirth'e göre kent, 'toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen bireylerin oluşturduğu, nispeten geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği olan yerleşmedir.' Toplumbilimcilerce yapılan kent tanımlarının ortak özellikleri, belli bir nüfus çokluğu, yoğunluk, işbölümü, uzmanlaşma ve türdeş olmama gibi özelliklerdir.

İngilizlerin 'city', Fransızların ise 'la cité' sözcükleriyle anlattıkları, kent, daha çok yönetsel ve siyasal bir içeriğe sahiptir. İngilizce'de kullanılan 'urban' ve bunun Fransızca'daki karşılığı olan 'urbain' sözcükleri, toplumbilimsel kent tanımlarına daha uygun düşmektedir. Son zamanlarda, kent köy ayırımının, doyurucu olmaktan uzak bulunduğu yolunda bir kanı gelişmiştir. Buna göre, kent ve köy, boşlukta, kendiliklerinden var olan, ayrı ayrı varlıklar değildirler. Her birinin, ötekinde de rastlanan, onunkiyle karışan özellikleri de vardır. Küçük bir köy, her zaman, bir kasaba; daha sonra bir kent olmaya aday bir yerleşme basamağıdır. Şu halde, bir topluluğun, salt köy ya da salt kent olması ya da sayılması değil; bir başka topluluğa göre daha fazla köysel ya da daha fazla kentsel olarak nitelenmesi olanaklıdır. Kent ve köy yaşamı arasındaki ayrılık, tek bir özellik ya da etkenin sonucu değildir. Birbirlerine sıkıca bağlı, işlevsel bağlantıları olan birtakım özelliklerin ürünüdür. Şu halde, kentlerle köyler arasında elverişli bir ayırım yapılmak istenildiğinde, karşılıklı ilişkileri ve işlevsel bağlantıları tümü ile hesaba katmak zorunluluğu vardır. Köyün nerede sona erdiği, kentin nerede başladığı konusu, kent plânlaması açısından büyük önem taşır. Toplumbilimcilere

de daha yakın gelen köy-kent sürekliliği görüşü, kent plâncılarının işine yaramaktadır. Ne coğrafyacılar, ne toplumbilimciler, ne de plâncılar, köy ile kent arasında toplumsal ve fiziksel anlamda kesin bir ayırım yapabilmekte, ancak bir köy kent sürekliliğinden söz edebilmektedirler. Kentsel kademelenme, ya da yerleşmelerin kademelenmesinde sık sık kullanılan yerleşmiş kavramlardan biri de, büyük kent anlamına gelen 'metropolis'dir. Büyük kentin ya da 'ana kentin' en az nüfusunun ne kadar olması gerektiği konusunda, kesin rakam verilemez. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, büyük kentlerin 250.000 nüfustan küçük olamayacağı genellikle kabul edilir.”

KENTLER NASIL DOĞUYOR

Bir kentin doğuşu esasta yaşamsal bir gereksinime cevap vermektedir. Uygun noktalar etrafında yerleşmeler oluşur.

Fırsatlar bir ticaret odağında ortaya çıkmış olabilir.

Bazen “abbaye”ler (dinsel odaklar) zanaatkârları, tüccarları çekerek çevrelerinde yerleşmelerine neden olurlar.

Bir şato tarafından genellikle savaştan kaçanların yerleştiği tarımsal olmayan etkililiklerin yoğunlaştığı yerler doğar.

Ülkeyi korumak için kurulan askeri garnizonlar bir kentsel merkez olarak kalabilir.

Bir kavşak üzerinde yer alan bir kasaba bazı özelliklerle donatılı olarak bir küçük kente dönüşebilir.

Bir küçük koy, gemilerin konakladığı bir yer olarak liman etrafında bir kentin doğmasına neden olabilir.

Bazen de dıştan gelen nedenlerle (plânlama kararlarıyla) birdenbire küçük bir yerleşme, bir büyük kent olabilir. (Zonguldak, Karabük, İskenderun)

Bir yerde bir fabrikanın kuruluşu da bir kent doğuşuna neden olabilir.

Bugün sanayi amaçlı yeni kentler veya büyük kentlerdeki yığılmayı azaltmayı amaçlayan satellitler ya da yeni kentler de kurulmaktadır.

Tarihin belirli dönemlerinde, tek işlevli görülebilen kentlerin giderek işlev değiştirmesi; benzer şekilde, belirli dönemlerde belirli işlevi yükümlenen kentsel bölgelerin kent içinde görece konumunun değişerek, işlev değişimine, koşutunda kabuk değişimine uğraması; artık kentsel; bölgesel işlevleri kesin çizgilerle ayırabilmenin zorluğunu ortaya koyuyor. Nitekim, kentsel olgunun kazandığı çağdaş boyut yanı sıra son yılların deneyimi bir gerçeği açıkça ortaya çıkarıyor. Kentsel gelişme kentlerin ayrışık işlevsel kesimlere bölünmesine set çekecek bir karmaşıklık düzeyine ulaşmıştır. Kent artık çok işlevli, çok katmanlı, bağlaşıklık ve bütünleşmiş bir süreç olarak ele alınmalıdır. Çok işlevli tanımının ardında ise yalnızca tek bir temel neden-işlevden söz edilebilir: Toplum Yaşamı.

Kentlerin doğuşuna kadar gerilere gidilirse, bu çalışmanın başlarında açıkça benimsendiği gibi kentin, kentleşmenin temel dinamiğinin toplumsal yaşamın özü olduğu bir kez daha görülecektir. Kentsel işlev olarak belirlenen kesitler ne olursa olsun, bunların tümünün toplumsal bütünü ayrıcalıklı, ancak evrim sürecinde zaman zaman önem kazanan parçaları olduğu gözlenebilir. Öte yandan, sınıflandırmanın yapıldığı zaman-mekân kesiti yanı sıra bu sınıflandırmayı yapanın toplumsal olgu karşısındaki yaklaşımı da ağırlıklı olarak bu işlevleri belirlemede etkin olmaktadır.

Toplumsal temel her yaklaşımın kökeninde yer almakla birlikte;

Toplumsal yaşamın refah, mutluluk, güvenlik gibi hümanistik yanları;

İdeal yönetim, ilişkiler dizgesi, hiyerarşik düzen gibi toplumsal ütopyik öngörüler;

Toplumsal yaşamın belirleyicisi ekonomik köken-üretim ilişkileri temeline dayalı, üretim-dağıtım-tüketim-iletişim kavramları;

Nihayet sınıf kavgası, eytişimsel (diyalektik) kargaşa ve denge sarmalı gibi düşün-yapısal işlev grupları ön plâna çıkmaktadır.

Aslında belirtildiği gibi tüm bu yaklaşımlar aynı kökten kaynaklanmakta aynı hedefe yönelmekte, ancak temel düşünce yapıları açısından anlatımları, sorunsalları, mantıkları, önerileri farklı olmaktadır. Böylece, kentleri belirli sayısal büyüklükteki insan topluluklarının biriktiği yerler olarak tanımlamanın yetersizliği görülüyor. Buralarda yaşayan

topluluklararası ve kentdişı ile ilişkiler, bu ilişkilerin kurulduğu barınaklar (kabuklar) ve bağlantı kanalları söz konusudur. Ancak insanlar ve kabuklardan oluşan bir yer olma özelliği de kentsel olguyu tanımaya yetmeyecektir.

Çevre ile ilişki yani yaşam söz konusu olduğu anda içerik karmaşıklaşmakta, belirli üretim, tüketim, örgütlenme, şekilleri ve farklılaşmaları ortaya çıkmaktadır. Bu özellikleri belirleyen göstergeler, gözle görülen, algılanabilen çevre biçimi, yaşam biçimi; ilişkiler dizisidir. Görünüşteki özellikleri oluşturan temel öğeleri ise yerel-evrensel veriler-etkiler, toplumun tarihsel bağları, kültürü, yönetimi, üretim biçimleri gibi süreçlerdir. Bunlar zaman içinde gelişir, birbirleriyle ve dış dünya ile etkileşerek bazı hallerde toplumun gücü, iradesi ile değişime uğrar.

İşte bugün yaşanan kentlerin fiziksel-toplumsal göstergelerinden yola çıkılarak bu temel bağlar ışığında kentsel evrim çizgisinin neresinde bulunduğuna değin saptamalar yapılabilir ve sorunların çözümüne dönük düşünceler üretilebilir.

KENTLEŞME

Kentleşme olayı çağdaş bir olgudur ve uygarlığın en çarpıcı görüntülerinden birini oluşturur. Bu olayın ortaya çıkmasına kadar kentlerin gelişimleri doğal bir düzende yavaş yavaş oluyordu. 19. yüzyılda her şey birden değişti. İlkın dünyanın belirli ülkelerinde, kentlerde büyük insan yığılmaları baş gösterdi ya da yeni yeni kentler kurulmaya yeni yerleşmeler doğmaya başladı. 19. yüzyılda ortaya çıkan, ancak temeli ağır ve sürekli bir gelişimle çağlar öncesine dayanan zincirleme olaylar, yeni bir dönemin habercisi olan 'sanayi devrimi' olarak adlandırılır. Aslında devrim hem sanayi, hem ulaşım, hem de nüfus artmasından doğdu ve tüm çevreyi etkiledi. Çalışma koşulları, makineleşmenin sonucu yeni bir düzeni getirdi. O zamana kadar en çok insan ve hayvan gücünden su ve rüzgârdan yararlanılırken artık buhar makinesinden, giderek elektrik enerjisinden yararlanılmaya başlandı. Daha hızlı üretim, daha çok işgücü toplu çalışmayı gerektirdi. Bütün bunlar beraberinde köklü sosyal sorunları da

getirdi. En önemlisi, ani ve büyük bir nüfus artışı oldu ve yığılışmanın sonucu kentlerde kötü yaşam koşulları doğdu. Bu olayla birlikte artık çağdaş kentleşme olgusu da şekillenmeye başladı. Tarihçiler bu olaya bağlı olarak kentleşmeyi, Sanayi Öncesi, Sanayi Devresi, giderek Sanayi Sonrası olarak da bölmeler.

Dünyada izlenen bu olayın ülkemizde de benzer aşamaları geçirmesi doğaldır. Üzerinde çok büyük uygarlıkların ve bunların ürünü olan yüzlerce yılın kurulduğu ve “kentler canlılar gibi doğar, yaşar ve ölürler” ilkesini doğrularcasına yok olan kentlerin izleri ülkemiz topraklarında saklıdır ve bu görkemli kentlerden hâlâ daha bugün yaşayanlar, kentsel yoğunlaşmaya sahne olanlar vardır. Türkiye'deki olgunun yeryüzünün diğer ülkelerinde izlenenden farklı olduğunu söylemek olası değildir. Dünyada sanayi sonrası kentleşme olayının temelde her ülke için aynı olduğu söylenebilir. Ancak, süreçler ve sonuçlar, coğrafyasal konumdan ekonomi-politik ilişkilere kadar bir dizi etkenin bağlamında farklılaşmaktadır. Dünya ülkelerinde nüfus, kentsel ve kırsal olarak bölünmektedir. Bazı ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde kentsel nüfusun oranı kırsal nüfusunkinden daha yüksek görülüyor. Bazı bilgilere göre de 1960 yılında dünyadaki kentsel nüfusun 990 milyon olduğu ve 1980 yılında bunun 1.8 milyara ulaşacağı bildiriliyor. Acaba yeryüzü tümüyle kentleşmeye doğru mu gidiyor?

Kentler dünya nüfusunun başlıca yaşam çerçevesi olma yolunda.

Kaynaşan, yapılarıyla, sistemleriyle, toplumuyla kent olgusu, şu iki boyutlu toprak parçasının üzerinde devinip duruyor. Ancak kent toprağı aslında kent olgusunun sonuncu, en önemli ve temel boyutunu ta derinlemesine yansıtıyor. Ekonomik boyutu. Kentin üçüncü boyutunun (yüksekliğin) dördüncü boyutunun (zaman ve uzaklıklar) ve diğerlerinin de bir anlamda ne denli kent toprağında gizli olan bu derinlikten kaynaklandığını izleyelim.

BÖLÜM 4

KENT TOPRAĞI: KENT OLGUSUNUN ARENASI

“İstanbul’daki rahatsız edici düzensizliğin temelinde bile arsa ve konut sorunu vardır denilse, hiç de yanlış bir şey söylenmiş olmaz. Zira, konut kiralarda ve arsa değerlerindeki önemli artışlar, ister istemez kaçak kat, kaçak bina yapımlarını beraberinde getirmektedir. Kaçak kat ya da bina yapımlarının giderek yaygınlaşması, bütün kent düzenini etkilemektedir. Kentin her yerinde, her şey birbirinin içine girmiş durumdadır ve çeşitli kullanım alanları karmaşık bir biçimde yer almaktadır. İskân edilecek bir alan olarak plânlanan ve gelişen bir yöre ya da mahalle, bir bakıyorsunuz kısa sürede ticaret alanına dönüşmüş, kaçak dükkânları, kaçak işyerleri derken, hafif sanayi, oto tamirhanelerini, imalâthaneleri barındırır hale gelmiş ve bütün bu kaçak yapılanma, kontrol yapmakla görevli kamu kuruluşunun kontrol gücünün iyiden iyiye dışına çıkmış... Yaşanan toplumsal gerçeklerin bir başka uzantısı da, bütün Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan gecekondu olgusudur. Gecekonduculuk yoluyla, kaçak kat olgusunun da ötesinde, tümüyle iskân bölgesi dışında, kamu arazisi üstünde önceleri insanların sadece başlarını sokacak bir yer olarak yaptıkları fakat kısa bir süre sonra, adeta ticari bir girişim haline dönüşen evler, mahalleler oluşturulmaktadır. Üstelik bugün gecekondu ucuz bir konut türü de değildir. Buna rağmen, gecekondu bir çok yasa içi ve yasa dışı ödemelerle gerçekleştirilerek, ulusal ekonomiye ciddi yükler getiren düzensiz, binler ve on binlerce yapı, kentlerin etrafını kuşatmaktadır.”

A.İsvan. Ekim 1977, Milliyet

Kentlerde, yaşamın üzerinde sürdürüldüğü, insanların tüm barınma, ulaşım, çalışma ve dinlenme gereksinmelerini karşılayacakları alanlar gereklidir. Bu alanların kurulduğu toprak genel olarak kent toprağı tanımına girer. Bu kent toprağının ayrıcalıklı özellikleri vardır. Belirli bir dönemin (kırsal alanlardan kentlere göçün yoğun olduğu dönemlerin) alışılmış deyişle “kent in taşı-toprağı altın” olup olmadığı günümüzde artık geçim sorunları karşısında tartışma götürürse de kent toprağının ederinin altınla ölçülebilecek denli değer kazandığı günümüzde ortadadır.

KENT TOPRAĞI

Plânlı şehircilikte başarının arsa fiyatlarındaki artışla ters orantılı olduğu ilkesi genellikle benimsenmektedir. Taşınmaz mal konusunda kamu yararı ile özel çıkarların sürekli çatışma halinde olduğu ise ayrı bir gerçektir. Buna benzer önerileri pek çok yerde bulmak olanağı vardır. Hele küçük; parsellere bölünmüş ve binlerle, on binlerle kişinin özel mülkü olan topraklar üzerinde plânlı şehircilik uygulamaları yapmak olanaksızdır. Yapı ve kat (daire) mülkiyetinin bu durumu daha çok ağırlaştırdığını önümüzdeki yıllar gösterecektir.

Önümüzdeki 20 yılda ülkemizde şehirlerde yerleşecek 30 milyon yeni insan, barınma, iş, ulaşım ve sosyal hizmet gibi gereksinmeleri için şehirs el alan olarak kişi başına 120 metrekare arazi ihtiyacı hesabıyla doğadan çalınacak 3 milyar 600 milyon metrekare yeni şehirs el alana yayılacaktır. Bu da 360 bin hektar doğal arazi demektir. İhtiyatlı bir kabulle metrekaresi 100 liradan halkımızın arsa spekülâtorlerine ödeyeceğı para 20 yılda 360 milyar lirayı bulur. Bu, bugünün para değeriyle önümüze serilen rakamdır. Çoğu zaman diğerlerinden daha fazla artan arsa fiyatlarını düşününce, 20 yıl sonra şehirleşmeye açılan yeni arazilerdeki vurgunculuğu astronomik rakamlarla ifade etmek zorunda kalacağız. Bu süreçte, yapı ve altyapı maliyetleri de elbette toplumun ödeyeceğı bir başka bedel olacaktır. Yukarıdaki rakamlara halen şehir içinde bulunan arazilerde hızlı

şehirleşme ve kamu yatırımları aracılığıyla çok büyük bir hızla artan yüz milyarlarca liralık arsa spekülasyonunu, üç tarafı denizle çevrili yurdumuzun sahil şeritlerinin turizm adına yağmasını, kamu yatırımlarının yapıldığı kırsal alanlarda fiyatı yükselen arazi değerlerini eklersek ne kadar vahim bir olayla karşılaştığımızı anlarız.

Arsa edinme ve Yapı sektörü bu ülkede, ne yazık ki, neredeyse 1950'lerden bu yana başat bir ekonomik faaliyettir ve sermaye biriktirip güç edinmenin de en önemli aracıdır.

Kent toprağı, pazar ekonomisi kurallarına göre eder kazanan her şey gibi, sunu-istem (arz-talep) dengesine göre değerlenir; bir meta haline dönüşerek, azaldıkça - üzerindeki istem çoğaldıkça pahalanır.

Bu pahalanma aslında daha karmaşık bir sürecin ürünü olmakla birlikte, basitçe, şöyle birkaç değışkene göre oluşur: Yukarıda sözü edilen arz-talep dengesine göre, kent toprağının bir meta olarak değer kazanması. Yani istemin çoğalması ve toprak sunusunun azalmasıyla.

Kent üzerinde, kullanılış şekline ve bazı fiziksel-doğal-yapay özelliklere; kolaylıklara, donatılara, hizmetlere yakınlığıyla.

Kullanış sürecinde oluşan, toplumsal görünüş-imaj ve yer edinme gibi göreceli farklarla; sınıf-statü göstergesi olarak.

Üzerinde getirilen yapılanma hakkı, imar kısıtlaması ya da serbestliklerine göre.

Kent içindeki göreceli konumuna, ulaşılabilirliğine, merkeze, gelişme alanlarına, çevresindeki kullanımlara göre.

Tüm bu ilişkilerin özünde, kent toprağına sahip olma, yani onu özel mülkiyete konu etme yatar. Kent toprağının, işlevsel özellikleri yanı sıra, ona sahiplikten doğan bir ticarî alışveriş işlevi de eklenmektedir kapitalist ülkelerde. Bu toprak alınabilir, bölünebilir, saklanabilir, kısmen ya da tümüyle satılabilir, miras yoluyla devredilebilir. Bu özelliğı, kent toprağının bir kazanç aracı olabileceğini, üzerindeki değer artışından yararlanılarak kâr edilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu işi sürekli kazanç aracı edinen, giderek büyük kent topraklarını alıp satarak, aradaki değer artışından yararlanan; hatta, üzerinde oluşabilecek değer artışını yasal-

yasal olmayan önlem ve baskılarla büyüten, yaygın deyişle arsa spekülâtorlerinin varlığını biliyoruz. Bu da bir bakıma kent arsasının önemli bir işlevi çağdaş kapitalist kenttedir. İlişkileri daha açık bir şekilde ortaya koymak için kent toprağı üzerindeki araştırmasını üç ana bölümde ele alan Dr. K. Kartal'ın açıklamalarına başvurulabilir. Bu açıklamada, Kartal kent toprağını özellikleri, işlevleri ve üzerinde özel mülkiyetin yarattığı sonuçlar açısından ele alıyor. Aşağıda yorumlayalım.

KENT TOPRAĞININ ÖZELLİKLERİ

Zaman içinde Sürekli olarak Değerinin Değişmesi Özelliğı: Kent toprağının değeri sürekli olarak değişir. Bu değişme hemen hemen her zaman yükselme biçimindedir. Ülkemiz kentlerine bakalım. Bütün kentlerimizin nüfusu, farklı hızlarla da olsa, sürekli biçimde artmaktadır. Bu nüfus artışı; kent toprağına talebi sürekli kılmaktadır. Bu, kent toprağında sürekli değer artışını sağlayan birinci ve genel nedendir.

Toprağı, kent toprağı yapan şu öğelerdir: Onun kent yapısı içinde yer alması (kentnin diğer yerlerindeki ekonomik faaliyet alanlarına, eğlence yerlerine vb. ulaşabilme olanağına sahip olması kentin sınıfsal ve statü dokusu içinde yer alabilmesi.

Alt-yapı sistemlerine (su, elektrik, kanalizasyon, yol sistemlerine) bağı olması veya bağlanabilme durumunda olması.

Birtakım imar haklarına sahip olması (örneğin, konut veya ticaret alanında bulunması kullanım, yapılaşma, yoğunluk hakkı.

Üzerindeki mevcut yapılar (binalar) sistemi.

Manzara konumu (örneğin parka nazır, camiye nazır, göle nazır olması gibi).

Ülke ekonomisinin durumundaki değişmeler ve enflasyon nedeniyle de kent toprağının değeri sürekli olarak değişecektir, yine genellikle artacaktır.

Kent Bütünü İçindeki "Görelî Yeri"nin (Konumunun) Sürekli Olarak Değişmesi özelliğı.

Sahibinin Denetimi Dışındaki Etkilere Sürekli Olarak Açık Olma özelliğı.

Yüzen-kayan-oyun hareketli kent dokusu içindeki bir arsanın sahibi, arsasının herhangi bir zaman kesitinde ne değere sahip olacağını, yönetim-eğlence-ticaret merkezlerine ne kadar uzaklıkta bulunacağını yani kent içindeki göreceli yerinin ne olacağını, belirleyebilecek durumda değildir; elbette, siyasetçi veya plancı ile “kirli” ilişkiler içinde değilse! Arsanın yakın çevreyle, kent bütünü ile ilişkilerini, kendi denetimi dışındaki etkenlerin meydana getirdiği değişikliklere katlanmak, razı olmak zorundadır.

Çok Sayıda İşleve Sahip Olması özelliği: Özel mülkiyete konu olan kent toprağının çok sayıda işlevi vardır. Bu işlevlerden bir kısmı, özel araba sahiplerinde olduğu gibi, sadece sahip olan kişiyi ilgilendirir; bir diğer kısmı ise toplumu ilgilendirir, toplumsal yaşamı olumlu ya da olumsuz biçimde etkiler.

Zaman İçinde Sürekli olarak Özelliklerin Değişmesi özelliği: Yukarıda sıralanan özelliklerin incelenmesinden de açıkça görüleceği gibi, kent toprağı bir zaman kesitinden ötekine sürekli olarak özellik değiştirir.

KENT TOPRAĞININ İŞLEMLERİ

Kartal, kent toprağının özelliklerini böylece belirttikten sonra, kent toprağının, özel mülkiyet açısından (Kentsel işlevlere dönük olarak kullanılabilirlik işlevinin ötesinde) işlevlerini şöyle belirlemektedir:

“Kentte Bulunmak ve Faaliyet Göstermek Olanağını Sağlama İşlevi:

Kentte bulunan insanlar ve onların sürdürdükleri her türlü faaliyet toprağı gerekli kılar. İşte kent toprağı, kentte bulunabilmek (oturmak) ve bir faaliyette bulunabilmek amacı için elde tutulabilir. Böyle bir işlevi yerine getirdiği için ona sahip olunabilir.

Kentteki Diğer Faaliyetlere Ulaşılabilirlik Sağlama İşlevi: Bir kentteki her iktisadî faaliyet, kent bütünündeki iktisadî faaliyetler örgüsünün bir parçasını, bir zincir halkasını oluşturur. Bir arsanın diğer faaliyetlerinin sürdürüldüğü bölgelere göre konumu, bu bölgelerle ilişkiler kurmayı, alıp-vermeyi kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Diğer faaliyetlere ulaşılabilirlik derecesinin fazlalığı ya da azlığı, o tek arsa veya arsalar grubu üzerinde ne tür faaliyetlerin var olacağını belirler.

Edinilmiş veya Edinilmek İstenen Sosyal Statünün Mekâna Yansıdığı Kent Bölümünde Bulunma (Özellikle Konut Edinme) Olanasını Sağlama İşlevi: Sınıflı toplumlarda kentler, özellikle kentlerin konut alanları, toplumdaki sınıfsal farklılaşmaları yansıtacak biçimde oluşmuştur. Sınıfsal farklılaşmalar, özellikle oturma alanlarında, keskin biçimde mekâna yansımıştır. İçinde bulunduğu veya sınıf değiştirerek dahil olmak, istediği sosyal sınıfa yakın olabilmek için, o sınıfın oturma bölgesi yakınında arsa edinme yolu tutulabilir. İşte bu amaç için de kentsel toprağa sahip olunabilir.

Güvenceli Servet Biriktirme İşlevi: Çarpık bir kapitalist düzenin yürürlükte bulunduğu ve enflasyon hızının yüksek olduğu ülkelerde, sosyal güvencenin zayıf, miras devretmenin kolay olduğu ekonomik ve hukuksal çerçevede; bu arada Türkiye'de en güvenceli servet biriktirme yolu kentsel toprağa yatırım yapmaktır. İşte bu amaçla da kent toprağına sahip olunur.

Haksız ve Yorulmasız Kazanç Elde Etme Aracı Olma İşlevi: Üretken alanlara yatırım yapma alışkanlığının gelişmediği, spekülâtif faaliyetler sonucunda yüksek haksız kazançlar elde etmenin tercih edildiği Türkiye gibi ülkelerde kentteki arsa sahipliği serveti enflasyonist değişmelere karşı korumanın da ötesinde olanaklar sağlamaktadır. Hızla kentleşen bir ülkede kentteki bir arsanın görece konuma, zaman geçtikçe hızla merkezileşmekte ve dolayısıyla rantı artmaktadır. Bu nedenle hızla kentleşen bir ülkede kentsel arsa sahibi olmak, kendisi hiçbir katkıda bulunmadan, toplumdaki değişimler sonucunda ortaya çıkan bu rantı sahip çıkmaya olanak vermektedir. Toplumdaki arsa sahipleri yararına gelir transferi yaratmaktadır. Hızla kentleşen ülkelerde bu transferin, toplumsal yaratılan değerlerin %20'sine kadar yükselebileceği ileri sürülmektedir.”

Örneğin son yıllarda, kent toprağında kendiliğinden oluşan bu spekülâtif artı-değerin Boğaz Köprüsü gibi bir Devlet yatırımının da yapılmasıyla birlikte hız kazanarak gelişen İstanbul'un Kadıköy yakası için yüz milyarlaraya vardığı bir gerçektir. Bu artı değeri yaratan Devlet olmakla birlikte oluşan parasal ranttan hiçbir kısmı kamuya maledilmemiş, özel girişimin, toprak sahiplerinin, yapsatçı müteahhitlerin kasalarına para

akmıştır. Ülkemizde yıllık yatırımın %20'ye yakın kesiminin inşaat sektörüne yapılması, buna karşılık konut sorununun bir türlü çözülememesi, bu olgu göz önüne alındığında açıkça bir düzen göstergesi olarak belirmektedir.

KENT TOPRAĞININ ÖZEL SAHİPLİLİĞİNİN SONUÇLARI

İstanbul irili ufaklı 2.000.000 kadar parselle dilim, dilim bölünmüştür. Her parselin ayrı bir yatırım, ayrı bir güvence, ayrı bir kâr aracı olduğu düşünülürse, soyut doğruların kamu yararına girişimde bulunarak yaşama geçirilmesi olan kent mekânının sağlıklı düzenlemesinin ne gibi bir baskı karşısında kaldığı görülebilir. Ülkemizde ilk kararlı imar girişiminin, ilk kent plânlamanın sahnesi olan Ankara'da, daha 1930'da Alman şehirci Jansen'in M. Kemal'e yönelttiği, "Bir şehrin imar plânını uygulayacak iradeniz var mı?" sorusu, geçen 50 yılda anlamını daha da açıkça ortaya koymuştur. Kent toprağı üzerinde, arsasıyla yapı, malzemeleriyle oynanan oyunun karşısında, iyi niyetli kent düzenleme girişimlerinin ne denli safça kaldığını kanıtlayan, aynı günlerin, 1930'ların Ankara'sında geçen bir öyküsüne göz atmak öğretici olacaktır.

O günleri, Erol Toy'un "Fehmi Çok" adlı iş adamının hiç de hayal ürünü olmayan serüvenlerini anlattığı "İmparator" romanından izleyelim:

Yeni kurulacak Cumhuriyette merkezin Ankara olması kararlaştırılmıştır. Geleceğin zengini, "İmparator"u olmak isteyenler yerlerini tutmaya başlamıştır. Ankara büyük kent olacaktır...

"... Bunun ardından ne gelir? Elçilikler gelir oğlum Fehmi. Ruslara, Fransızlara, sonra başkalarına Elçilik binaları gerek. Elçilikler demek saray örneği yapılar demektir. Eh saray dediğin kerpiçle olmaz ki. Tuğla ister, kum, kireç, çimento, demir ister. Bunlar için de para ister diyeceksin Fehmi. Zengin olanda para kolay verilir. Yeter ki sen adama yok demiyessin. Şimdi kavradın mı yapabileceğini?"

Fehmi Bey anlamıştır: Yapı gereçleri tekeli.

Artık Fehmi her torba çimentonun, her okka çivinin üstüne istediği bedeli katıyla koyup satabiliyordu. Yabancı kalabalığı arttıkça yeni yeni otellerin

temeli atılıyor, görevliler bir arsa kapatıp ev yapmak için aylıklarını Fehmi'ye yatırıyorlardı. İşler açılmıştı, uyanık olmak gerekti. Nitekim, Fehmi Bey, okul arkadaşı Şükrü Bey'in paraca darda olmasından yararlanarak yüz dönümlük, bataklık tarlasını kapatır:

Ankara büyüyecek. Bir gün bataklık da kurur. Bakarsınız aldığım dan fazlasına satarım...

Ötekiler, üç beş kuruşluk kârı hemen Keçiören yanlarında arsaya yatırıp zarar etmişlerdi. Çünkü, Meclistekilerin çoğunluğu, Ankara'da ev bulamayınca Keçiören'e taşınmışlardı. Sanıldı ki Ankara o yönde büyüyecek. İlk günlerin, en kısa, en düzgün yoluna sahip bulunma üstünlüğünden başka bir şey değildi bu. Ankara tam ters yönde, Çankaya tepelerine doğru gelişmeye başlamıştı. Fehmi, artık adı Sıhhiye olan bataklığın hemen ortalarında bir tarla almakla, nice uzak görüşlü ve güvenilir adam olduğunu ispatlamıştı..."

(Erol Toy, "İmparator" MAY. 1973)

İşte kentlerimizi oluşturan milyonlarca parsel, nice böylesine uzak görüşlü ve güvenilir iş adamının elinde oyuncaktır. Bir yandan da gecekondu olgusu örneğinde gözlenebileceği gibi kent arsası daha milyarlarca ailenin kentte yer kapma, kent yaşamında ayağını sağlama basarak yer tutma, kentli olma, geleceğini güvenceye alma açısından, oynak ekonomik yapımızın "ne olacağı belli olmayan" gidişinde bir araçtır. Bir başka kaynağı ise Anadolu'dan sürgüne gönderilen azınlıkların mülkleri oluşturur.

ŞEHİRCİLİK KURAMI VE UYGULAMALARININ KONUMU

B. Heumann, Kapitalist ülkelerde günümüzün şehircilik sorunlarını anlatırken, ABD ve Almanya'da da benzer durumlar yaşandığını açıklıyor. "Ortaya çıkan sorunların temel kaynağı şudur: Toplum çıkarına dönük fikirler, maksimum kâr avının geçerli olduğu bir ortamda gerçekleşme olanağını bulamazlar. Toplum yararına bir şehir plânlaması, toprak mülkiyetinin parçalanması oranında başarısızlığa uğradığı gibi; bu durum aynı zamanda dejenere bir mimarlık anlayışının da kaynağı olmaktadır.

Öte yandan bütün hataları ortaya koyarak ana temel nedenlere eğilmeden, mevcut tekelci toplum koşulları altında, genel bir sıhhileştirme yapma iddiası ve aldatmacasına da işaret etmek gerekiyor. Tekelci kapitalist toplumun bugünkü sosyo-ekonomik koşulları altında geniş çaplı, yaygın bir sıhhileştirme için gerçekleşmiş veya gerçekleştirilebilir bir örnek bulunamaz. Arsa spekülasyonları şehircilik araştırma ve çözümlerinin toplum yararına gelişimi için aşılmaz engellerdir. Şehir bünyesinin hareketi bu şartlar altında kısıtlanır.

Yeni bir arazi kanunu değişikliği, en önce arsa ve ev sahipleri tarafından engellenir. Şehir bünyelerindeki felaketler, egemen güçler ve mülkiyet ilişkileri değişmeden alt edilemezler, çok çok bazı yerel hafifletmeler yapılabilir.

ABD 'de de durum farklı değildir. Kapitalist ülkelerdeki ilerici şehircilik kuramcıları ve uygulayıcıları, bu durumdan kurtulmak için yollar arıyorlar. Kendilerinden öncekileri acımasızca eleştirerek birtakım yeni reçeteler öneriyorlar. Fakat son yılların deneylerinin gösterdiği gibi, şehirlerin 'spontane' anarşik gelişmesini, kapitalist üretim biçimi koşulları altında ve sosyal ilişkileri değiştirmeden yenmek çabaları boşa gidiyor.”

Fransız yazar, filozof M. Ragon şöyle yazıyor:

“En büyük belâ, geleceğin şehrinin düşmanı olan toprak spekülasyonudur. Bugün, şehir arazisi bir değişim değeri konusu olarak kötüye kullanılıyor. Şehirsiz arazide özel mülkiyet her rasyonel evrimle çeliştiği sürece, şehirsiz sorunlar daha da büyür. Bireyin toplum karşısında korunması asil bir görevdir. Fakat bu arada bireyin karşısında toplumu korumak unutuluyor.”

Ekonomist J. Mahoney'in önerileri de kayda değer. Toplumsal toprak kullanışı sistemi onun tasavvurlarına göre, bugünün kiralama hakkı esaslı içinde geliştirilmeli... Bu da daha önceki öneriler gibi modern şehrin önündeki engelleri kapitalizmin ortadan kaldıracağını kabul eden bir başka görüş.

Fransız mimar ve şehirci F. Choay “Ütopik Şehircilik ve Gerçekler” adlı kitabında, burjuva toplumunun liberalizasyonu konusunu işleyerek, Batı ülkelerinde burjuvazinin, ütopik sosyalistlerin tüm görüşlerine katıldığını

belirtiyor: “Bugünün burjuva toplumu, konut ve şehirleşme krizini çözebilecek belirli maddi koşullar hazırlamaktadır. Örneğin yapı endüstrisindeki gelişmeler, daha kaliteli malzeme üretilebilmesi gibi. Fakat sorunların çözümü için gerekli olan sosyal ve politik koşulların bu maddi koşullarla birlikte hazır olmadığını belirtmek gerekir.”

Tüm tartışmalara karşın, kapitalist dünyada şehirlerin anarşik biçimde büyümesi, şehirselleşmeyi düzenlemek isteyen bütün denemeleri yıktı, getirilmek istenen bütün kuramların tutarsızlığını gösterdi. Şehircilik pratiği de bu anarşik gelişme karşısında krize girdi. Çeşitli politiklardan ve bu politikalar doğrultusundaki eleştirici görüşlerden örnekler vererek, sonuçta kapitalist koşullar altında şehirciliğin, tekellerin ve arazi sahiplerinin çıkarlarına göre yöneldiğini görüyoruz. Bu sonuç bizi, bazı alanlardaki olumlu çalışmalara karşın kapitalist ülkelerdeki çağdaş şehircilik, sorunlarının tüm halkın yararına çözülemeyeceği yargısına götürür. Kapitalist üretim ilişkileri ve bu üretim ilişkilerinin gereği olan özel toprak mülkiyeti esasları altında, sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki çelişkiler, kapitalizm içinde şehrin belirleyici birer işaretidirler ve kapitalist üretim ilişkileri kırılmadıkça öyle kalacaklardır.

Kent toprağında özel mülkiyet, çağımız kapitalist ülkeler kentlerinin, burada ülkemiz kentlerinin tüm sorunlarının elbette tek nedeni değildir. Ancak temel nedenlerinden biridir. Bu savın kanıtı ülkemizde, Zonguldak kentinin evrimidir. Bilindiği gibi Zonguldak kent yerleşme ve çevre alanlarının büyük bir kesimi Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana (yeraltı kaynaklarının Devlet, tarafından kullanılabilirliğini sağlamak için) kamuya aittir. (Bu konuda geniş bir tartışma, Mimarlık dergisi 1976/2 sayısında izlenebilir). Ancak; gözlemler, yaygın olarak göstermektedir ki; temel ve ekonomik yapı çarpık oldukça, yönetim ve kentler sağlıklı olarak örgütlenemez.

Tüm bilimsel öğretilerde öne sürülen Modern Kent aslında toplumcu bir örgütlenmenin ürünüdür. “Kapitalizm, kentsel sorunları çözmez, yeni sorunlar yaratır” diyen Galbraith, şöyle devam etmektedir:

“... Bugün kamu görevi sayılan hizmetler toplam gelirin önemli bir kısmını almaktadır. Eğitim, güvenlik, mahkeme, temizlik, rekreasyon, eğlence,

yaşlıların ve yoksulların bakımı gibi hizmetlere bugün sadece toplam gelirin paylaşılmasında bir ortak olarak bakılmaktadır... Bu anlayışın sonucu her yerde görülebilir... Ev temizdir, sokaklar pis. Özel servetler artar, ama onu koruyacak polis yoktur. Her evde bir televizyon vardır ama okullar yetersizdir. Evde banyo yapmak mümkündür ama plajda denize girmek mümkün değildir. Kapitalizmin etken olduğu üretim alanları kentin yerine getirmek zorunda olduğu hizmetlere yenilerini eklemektedir. Kentte gidip gelen ya da park eden otomobiller artmakta, sokaklardan toplanması gereken artıklar çoğalmakta, hava gittikçe daha az solunabilir hale gelmekte ve hayatın genel gerilimi yükselmektedir... Eğer gelecekte kent sağlıklı, kültürel ve entelektüel yönlerden tatmin edici, içinde yaşanabilir bir yer olacaksa, kamu harcamalarının özel harcamalardan çok daha fazla olması gerekecek, kentler toplumcu kurama göre yeniden örgütlenecektir.”

Sonuç olarak kent mekânı, özel veya kamusal yapılı çevre ve kamusal mekân, sosyal donatılar; kamusal ile özelin eklemlenmesi üretilen mekânsal değerlerin üretim ve tüketim biçimi, dönüştürücü bir çelişki içerir. Bu çelişki, görsel, işlevsel, ideolojik bağlamlarda okunmalıdır.

Bir ilk insan vardı kuşkusuz, çıplak Toplumların Evrimi ve doğayla karşı karşıya. Nasıl oldu da Kentleşme Süreci, bugün 5 milyarı geçkin kişinin yaşadığı bir karmaşık ilişkiler yumağı halindeki dünya ortaya çıktı. Bu ilişkilerin ve görüntülerinin ardındaki itici güç nedir? Bugünü anlamak ve yarına yön verebilmek için evrimi izlemek gerek:

Tarih yanıt veriyor.

BÖLÜM 5

KENT OLGUSUNUN BELİRLEYİCİ TARİHÇESİ

GİRİŞ: EKONOMİ POLİTİĞİN TEMEL KAVRAMLARI

İnsanlar yaşayabilmek için beslenmek, giyinmek ve barınmak zorundadırlar. Bu gereksinimlerini yerine getirmek için de çalışırlar, emek harcarlar, üretirler. Üretim yaşamın temelidir. İnsanoğlu üretime geçtiği ilk yıllarda doğa ile savaşımını sürdürmek için ilkel de olsa bazı araçlara başvurmuştur. Doğayı insanın gereksinimlerini karşılayacak biçime sokmak, düzenlemek için kullanılan bu araçlara Üretim Araçları denir. İnsanlığın ilk günlerinde doğanın sunduğu çeşitli cisimler hiç değiştirilmeden üretim aracı olarak kullanılmış, doğal güçler doğrudan enerji kaynağı olmuştur. Ancak, bunların nitelikleri insanoğlunun gelişimi ile birlikte değişmiş, araçlar giderek bir tekniğin ürünü olmaya başlamışlardır.

İnsanlar üretimi tek başlarına sürdüremezler. Üretim insanlar arasında iş bölümüne dayalı, toplumsal bir çabadır. İnsanlığın evrimi sürecinde üretimin toplumsal niteliği çeşitli biçimlere bürünerek günümüze değin çeşitli aşamalardan geçmiştir. Genel anlamda bu aşamaları etkileyen nedenlerin başında, yukarıda tanımlanan Üretim Araçlarının Mülkiyeti ve bunun evrimi gelir.

İnsan üretim yaparken bir Emek harcar. İnsanoğlunun üretim yapabilmesinde üretim araçlarının önemi ne denli büyük olursa olsun bu araçların tek başlarına üretim yapamayacakları açıktır. Yani, Üretim Araçları ile insanın harcadığı Emek, üretimin başlıca öğeleridir. Toplumun gelişiminin bütün aşamalarında temel üretim gücü, emek sahipleri

olmuştur. Üretim sırasında insanlar yalnızca doğayı değil, birbirlerini de etkilerler. İnsanların üretim için doğa ve birbirleriyle kurdukları ilişkilere, yaptıkları iş bölümüne, üretimin paylaşımı, tüketim ve biriktirim sistemine de Üretim İlişkileri denir.

İşte biraz önce sözü edilen Üretim Araçlarının Mülkiyeti, üretim ilişkilerini biçimlendiren önemli öğelerden biridir. Üretim ilişkilerinin özelliğini belirleyen başlıca etken, üretim araçlarının (toprağın, ormanların, madenlerin, suların, fabrikaların, makinaların, her türlü aracın) mülkiyet biçimidir. Üretim ilişkilerinin tarihsel evrimi sürecinde bu mülkiyet tek tek bireylerin, toplulukların, sınıfların elinde toplanabilir; güçlüler giderek güçlerini, ellerinde emeğinden başka bir şeyi bulunmayan kitleleri yönetimleri altına alarak kullanırlar, etkin güç haline dönüşürler. Bu güç yapısı bütün bir toplumun yararına da örgütlenebilir. Böylece üretim araçlarından halk yığınlarının maddi ve manevi tüm gereksinimleri için yararlanılır. Bir de bu mülkiyet kamulaştırılmış, devletleştirilmiş olabilir. Tüm ulusun (varsayımsal olarak) emeği yine tüm ulus için kullanılır. Anlaşıyor ki, üretim ilişkilerinin niteliğini belirleyen, üretim araçlarının mülkiyetinin zaman ve mekândaki özel biçimidir.

Üretim biçimi zamana ve yere göre farklılaşabilir. Belli bir zaman aralığında ve belli bir yerdeki üretim biçimi, aynı zaman aralığında başka bir yerdeki üretim biçimiyle aynı olamayacağı gibi, başka bir zaman aralığında aynı yerdeki üretim biçimleri de farklı olabilir. Hatta aynı zaman aralığında ve aynı yerdeki üretim biçimleri de aynı olmayabilir. Bu farklılığı belirleyen üretim güçlerindeki gelişmişlik düzeyi ve bu düzeye uyan üretim ilişkileridir. Ancak, belli bir zaman aralığında ve belli bir yerdeki üretim biçimi, egemen olan üretim ilişkilerinin yansımasıdır, egemen olan üretim ilişkisinin nitelikleriyle tanımlanır.

İnsanlar Tüketmek için üretirler. Tüketebilmek için de üretilen maddi gereçlerin ellerine geçmesi, yani dağılması gerekir. İşte, üretimle tüketim arasındaki bu dağıtım ilişkileri, üretim ilişkilerine uygun olarak kurulur. Daha başka bir deyişle, maddi gereçlerin dağılımını Üretim, tüketimi ise dağılım belirler. Elde edilen ürünler toplum içinde ya üretici tüketime ya da bireysel tüketime yararlar.

Üretimsel tüketim, üretim araçlarının maddi gereçler yaratılması yolunda kullanımı demektir. Yani, tüketime yeniden üretime dönüştürülmesi anlamına gelir. Tüketim ise, maddi gereçlerin tek tek bireylerin beslenmeleri, giyinmeleri ve barınmalarını sağlamak yolunda harcanması demektir. Gereksinimlerin giderilmesine dolaylı olarak yarayan üretim araçları ile bu sonuca dolaysız olarak yarayanlar arasındaki ayrımı belirlemek için, birincilere üretim maddeleri, ikincilere de tüketim maddeleri denir. Üretim maddeleri ile tüketim maddeleri arasındaki ayırım maddesel bir ayırım değil, işlevsel bir ayırımdır. Örneğin petrol bir otomobilin kullanımında tüketim maddesi, bir fabrika motorunun kullanımında ise üretim maddesi işlevi görmektedir. Otomobil doğrudan tüketilirken fabrikada bir başka maddenin üretimi için kullanılmaktadır. Biraz önce belirtildiği gibi, gereksinimleri gidermeye yarayan araçların üretimi toplumsal bir nitelik taşır. Böylece tarihin akışı içinde birey, üretimin toplumsal niteliğinin zorlamasıyla bir bütünün üyesi konumunu benimser, giderek daha bağımlı bir duruma geçer. Gereksindikleri maddeleri üreten insanlar, aralarında işbirliği yaparlar ve birlikte çalışırlar. Üretimde bulunurken insanların birbirleri için çalışmalarına işbölümü denir. Tarihsel gelişim sürecinde işbölümü yaygınlaşmış, insanlar, giderek topluluklar belirli işlerde uzmanlık kazanmışlardır.

Tüm bu olgular, toplumun ekonomik temelini oluştururlar. Bir toplumda egemen olan siyasal, dinsel, yasal, düşünsel ve sanatsal görüşlere ve kurumlara etki ederler. Bu görüş ve kurumlar Üstyapı denilen bir bütün oluşturur. Her ekonomik temelin (altyapının) kendine özgü bir üst yapısı vardır. Temel değiştiğinde üstyapı da değişir. Yeni bir temel doğduğunda da bu temele uygun bir üstyapı oluşur. Bu yeni üstyapıda eski üstyapıdan değişikliğe uğratılarak devralınan görüş ve kurumlar olabileceği gibi, yeni temelin gerektirdiği yeni görüş ve kurumlar da doğar. Böylece anlaşılmaktadır ki; şu düzenin bu düzeni izlemesinin, toplumsal kurumların değişmesinin, belirleyici ve açıklayıcı ögesi, üretim biçimindeki değişiklikler olmaktadır.

Biraz önce sözü edilen toplumun temelini oluşturan yapı ise Altyapı olarak tanımlanır. Altyapı, üstyapı tarafından etkilenir; gelişimi bu etki ile hızlanır ya da yavaşlar.

Toplumbilim, yukarıda anlatılanlardan çıkarılacak iki ana yasa üzerine kuruludur:

Bir: Üretim İlişkileri İle Üretici Güçler Arasındaki Zorunlu Uygunluk Yasası:

Tarihsel evrim boyunca eski üretim ilişkilerinden yeni ilişkilere geçiş için gerekli maddi koşullar, eski üretim biçiminin bağrında doğar ve gelişir. Yeni üretim ilişkileri ile üretici güçlerin hızla gelişimini sağlar. Üretim güç ve ilişkilerinin gelişmesiyle sağlanan temel düzenli oluşan “Üretim ilişkileri ile üretici güçlerin niteliği arasındaki zorunlu uygunluk yarası” denir.

İki: Üstyapı İle Ekonomik Temel Arasındaki Zorunlu Uygunluk Yasası:

Üstyapının ekonomik temele uyduğu ve giderek belli bir tarihsel döneme karakterini veren üretim tarzına uygun biçim aldığı belirtilmişti. Temel üretim ilişkilerinin değişmesi ile üstyapının da değişikliğe uğraması ve yeni bir toplumsal kuruluşun oluşmasına, “Üstyapı ile ekonomik temel arasındaki zorunlu uygunluk yarası” denir.

Yeni üretim ilişkilerine uygun olarak oluşan üstyapı, kendinden bir önceki üstyapıdan izler taşıyacağı gibi, belli bir toplumun bilincinde gelecek toplumsal kuruluşun üstyapısının tohumları da bulunabilir. Hıristiyan dininin antik toplumun son günlerinde, onu izleyecek Feodal (Derebeylik) toplumun üstyapısının bir kurumu olarak ortaya çıkışı gibi. Hıristiyanlık, feodal toplumun üstyapı kurumu olarak en parlak devrini yaşamış, kapitalizmde ise bir üstyapı kurumu olarak birincil önemini yitirmesine karşın, tümüyle de yok olmamıştır. Sosyalist kuruluşun ilk evresinde ise yaşamım zorlukla sürdüren bir kurum niteliğindedir. Toplumsal yapı ve ilişkiler ekonomik temele dayanırlarsa da, yalnızca ekonomik ilişkilerden oluşmazlar. Aile yapısından doğan sosyal ilişkiler, insanların birlikte yaşamaları sürecinde kabul edilmiş törelerden ve ahlâk ilkelerinden

doğan toplumsal ilişkiler, devlet gúcünün kullanımı ile doğan siyasal ilişkiler, insan çabasını ve çevresini düzenlemek için devlet gücü tarafından konulmuş kuralların sonucu olan yasal ilişkiler, plânlar, üstyapının diğer öğeleridir. Toplumsal ilişkilerin temel bilincine vardıkları alanlarda, insanların zihinlerinde bu ilişkilerin bilincine ne yolla vardıklarını yansıtan düşünceler doğar. İnsanlar, yasal, ahlaksal, dinsel, düşünsel, bilimsel ya da sanatsal bu düşüncelerin ışığında toplumsal olaylara ve ilişkilere değer biçerler. Bu düşünceler toplumsal değer ve düşüncelerdir. Bu düşüncelerin sistemli bir bütünleşmesine ise İdeoloji (düşünyapı) denir. Bireyler toplumsal düşüncelerini çeşitli davranışlar ve tutumlarla ortaya koyarlar. Bunlar da toplumsal psikolojiyi oluşturur. Toplumsal ideoloji ve psikoloji, tüm toplumun toplumsal düşünce ve davranışlarını belirleyebileceği gibi toplumun bazı kesimlerinin, belirli bir sınıfın veya kesimin düşüncelerini de yansıtabilir. Toplumsal ilişkiler ve psiko-sosyal davranışların tümünde toplumun evrimini belirleyen Toplumsal Bilinç söz konusudur.

KENTLEŞME SÜRECİ

“Çağdaş bunalımın evrenselliğine karşın, ilginç olan ülkeler yörelerarası, karşılaştırma yapmaya olanak vermeyen olağanüstü farklılıklardır.

Az gelişmiş Üçüncü Dünya, Sanayileşmiş Batı Kapitalizmi, farklı bir gelişme gösteren, kutuplaşmış sosyalist deneyler; hepsinde kent yapısal olarak kabuğunu yırtıyor. Az gelişmişlerde gecekondularla, kapitalistlerde banliyöler ve çürüyen kent dokusuyla, sosyalist deneylerde her büyük yerleşmenin aşırı düzenli konut bölgeleriyle yaygınlaşan kentleşimiyle.”

H. Lefebvre

Evren ölçeğinde ortaya çıkan bu evrim sonunda Kırlı ve Kentli kayboluyor. Yeniden şekillenen çevreye uyum gösterebilecek yeni bir “insan türü” mü doğacak? Gerçek şu ki, sorun bugüne dek kent diye adlandırdığımız yerlerde o yerlerin çöküntüleri üzerinde ortaya çıkıyor. İşte kentlerde kritik noktayı yaşıyor bugünün uygarlığı. Bu sorun karşısında, artık düşünsel çözümler aramanın zamanı gelmiştir.

Üç grup önerinin öne sürüldüğü görülüyor.

Politik güçlerin sorumluluklar duyarak, konuya bir politik reform çerçevesi içinde yaklaşımları,

Ütopya modellere kadar varabilecek şehircilik projeleri, topluma uygun esnek kent yapıları vb. öneriler,

Kentlerdeki çelişkilerin keskinleşmesi üzerine, toplumun yeni bir uygarlık aşamasına geçeceği savı.

Ancak, süreci yaşayan kitlelerin olguya büyük, çapta yön verecekleri; özellikle Kent Hakkı çerçevesinde, yeni oluşan insan ve toplum türünün, cins, yaş, çalışma, eğitim, kültür, yenilenme, barınma koşullarıyla yönlendirecekleri kentlilik haklarıyla kendilerine yeni bir çevre kuracakları savı, bugüne kadar süregelen çözümsüz önerilerden biraz daha farklı.

Nasıl ki insanlar, en basit hava, güneş gibi öğelerden dinlenme, yenilenme aşamalarına kadar doğallık haklarını bir doğa kuralı olarak görüyorlarsa, çağdaş yaşamın ve insanlığın geleceği için kentlilik hakkını da, belirli özellikleriyle ortaya koyacak ve savunacaklar. Kentsel olma, kentli yaşama zorunluklarını, kentleri kendilerine uydurarak yeni bir kent kavramı oluşturacak ve onunla birlikte varolacaklardır. Son bölümde bu kavram daha açık biçimde vurgulanacak.

Bu kritik nokta, eýtışimsel gelişmenin temel kurallarından biri olan başlangıç aşamasına, daha üst düzeyde, yenilenmiş erk ve içerikle dönerek spiral gelişmeyi sürdürmedeki gibi kente, yeni bir içerik ve düzen kazandırmakla aşılabilecektir.

Acaba, toplum kentle ilgili bu özlemi gerçekleştirebilecek yönde evrilebilecek mi?

Karar vermeden önce, süreci izleyelim.

TOPLUMLARIN DEĞİŞİMİ

Üretim ilişkileri dışındaki toplumsal ilişkiler genellikle tutucu yapıdadır. Bu ilişkilerin tutuculuğuna karşı üretici güçler sürekli değişim içindedirler. Üretim güçlerinin sürekli değişikliğe uğraması yoluyla toplumun üretim potansiyeli ve devinimi sürekli yükselir. Bu nedenle de üretim ilişkileri ile

Üretim güçlerinin niteliği arasındaki uyum er geç bozulur. Bu uyumun bozulması öyle bir sonuç doğurur ki, üretim ilişkileri üretim güçlerinin yeni gereklerine uyamaz olurlar. Bu bozukluğun başlıca nedeni yeni üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki olarak belirir. Böyle bir süreç içinde üretim ilişkilerinin yeni üretim güçlerinin gereklerine uyması ve biçim değiştirmesi kaçınılmaz duruma gelir. Üretim güçleri ile yeniden uyum sağlamak için üretim ilişkilerinde oluşturulacak her türlü değişiklik, toplumun üst yapısı ile ekonomik temel arasındaki dengeyi bozmaktan geri kalmayacaktır. Bunun kaçınılmaz sonucu ise üst yapının değişmesi ve böylece ekonomik temel ile gerekli uyumun sağlanarak toplumun yeni oluşumunun gerçekleştirilmesidir.

Bir toplumsal kuruluştan ötekine geçiş süreci, görüldüğü gibi, bazı çelişkilerin ortaya çıkması ve bunların yok edilmesi için gerekli değişimin yapılması aşamalarından geçmektedir. Çelişkilerin ortaya çıkışı ile ortadan kaldırılmasını içeren bu gelişim sürecine Diyalektik (Eytişimsel) Evrim Süreci denmektedir.

Toplumların diyalektik süreç içindeki değişimleri aynı zamanda toplumsal sınıfların değişim ve biimlenmelerini de içermektedir. Yukarıda aktarılan kuram işiğında insanlığın doğuşundan günümüze değin toplumların evrimi incelendiğinde ortaya çıkan tablo, belirli üretim ilişkilerinin egemen olduğu bir toplumdaki geçişin nedenlerini ve sonuçlarını gösterecektir. Bu arada ortaya çıkan bir başka olgu da, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmalardan kaynaklanan G atışmalarıdır. Temelde birbirleriyle üretim biçimlerinin farklı oluşu nedeni ile ayrıları her toplumsal sistem tarih içerisinde kendi özelliklerine uygun kentleşme örnekleri vermiştir. Her sosyal olay gibi kentleşmenin de tarihsel gelişim süreci içinde incelenmesi bugünün kentleşmesini kavramak açısından kaçınılmaz olacaktır. Her toplum biçiminin özellikleri aynı zamanda biçimlendirdiği kentin de özelliklerine yansımıştır. Toplumun zellikleri ile kentin özellikleri arasındaki bu uyumu her çağın kentinde görmek olasıdır. O halde toplumların gelişme tarihi ile kentlerin oluşma ve gelişme tarihinin birbirine tam bir uyum içinde olduğunu belirttikten sonra ikisini karşılıklı etkileşimleri ile birlikte ele alarak incelemek doğru bir yaklaşım

olacaktır. Aslında kentlerin şu veya bu biçimde şekil almasında ve kentleşmenin nedenleri arasında ekonomik, jeolojik, psikolojik, politik, idari, askeri vb. faktörleri saymak yanı sıra maddi gereksinimlerini karşılayış biçimleri de irdelenmelidir. O zaman görülecek ki, toplumsal altyapıyı oluşturan üretim biçiminin tüm üstyapı kurumlarını kendisiyle uyumlu olmaya zorlamasıyla, gelişen toplumlar tarihinde çeşitli toplumsal sistemler doğmuş, kentler de her ayrı toplumsal sistemde değişik işlevlere sahip olmuştur. Bu toplumsal sistemleri tarih öncesi ilkel komünal, antik çağda köleci, ortaçağda feodal ve çağımızda kapitalist ve sosyalist olmak üzere belli başlı beş sistemde izlemek olasıdır. Elbette, tarihin sonuna henüz gelmedik, insanlık yeni uygarlık aşamaları yeni sistemler üretebilir. Bu felsefi bir tartışmanın konusudur. Gelecek şimdiden kesinlikle tanımlanamaz.

ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL EVRİMİ VE KENTLEŞME

Tarih öncesi çağlarla ilgili çok bilgimiz yok. Ancak, insanlık tarihinin başlayışı olarak, onun çevresinde yarattığı ilk izlerden söz edilebilir. Bu izlerin bugün incelenmesi, insanın üretim araçlarının, barınaklarının, tapınaklarının, üretim yapılarının bilimi, bizleri uygarlığın evrimi konusunda aydınlatabiliyor. İnsan, doğanın ayrılmaz bir parçası olarak, ilk dönemlerde, onunla birlikte doğadan aldığı yaşam gücüyle ya da ona karşı (doğanın güç koşullarından korunarak) yaşama, varolma savaşımı verdi. Bu savaş uygarlığın akışını, genel anlamıyla “Kültürü” belirledi.

İlk çağlarla ilgili çevresel izlerin en önemlilerinin üretim (av-tarım) araçları, barınakları (mağara, ağaç kovuğu, mamut kemiklerinden çadır), düşünsel-dinsel izler (menhir-dolmen- mağara resmi) olduğu görülüyor.

İş sürecinde zorunlu olarak ortaya çıkan işbölümü, insan grupları arasında farklılaşmaları ve örgütlenmeyi, böylece toplum olgusunu ortaya çıkardı. Üretim-toplum-çevre arasındaki ilişkinin kesin neden-sonuç ilişkileriyle birbirine bağlı olmadığını, bunun karşılıklı bir etkileşim olduğunu, insanın düşünsel süreçlerinin gelişmesiyle (ideolojinin oluşması) bu evrimi öznel

iradesi ve dinamiğini örgütleyerek değiştirebildiği dönüştürebildiği de bu arada kaydedilmelidir.

Benzer şekilde evrensel düzeyde aynı zaman kesitinde farklı üretim ve uygarlık düzeylerinin var olması oldukça karmaşık tarihsel süreçlerin sonucudur. Ancak her uygarlık aşamasının bir sonrakinin hazırlayıcısı olduğu, bir sonraki yeni doğuşun tohumlarını oluşturacak çelişkileri içerdiği söylenebilir. Bilgi aktarımının kurumsallaşması için ise yazının kullanılmaya başlanması çok önemli bir kırılma noktasıdır.

İLKEL TOPLUM

İnsanın hayvandan tümüyle ayrılıp kendine özgü bir varlık haline gelişi, emek araçları yapmasıyla başlar. Bir başka deyişle, ilk insan toplumu emekle birlikte başlamıştır. İnsanın toplum halinde ilk kez yaşadığı İlkel Toplum'da üretim ilişkilerine kısaca bakıldığında şu özellikler belirgindir:

İlkel Toplum'da ortak mülkiyet zorunludur. Emek araçlarının ortak sahibi, toplumun tüm bireyleridir.

Üretim birlikte yapılır. İlkel insanın emeği hiçbir artık ürün yaratmaz. Üretim yaşamak için yapılır ve bunda da en önemli ilke, Basit İşbirliği'dir. Üretim araçları, avlanmak, yemek, giyinmek için gerekli duyulan en basit biçimdedir. Hatta doğanın sunduğu biçimde korunmuştur.

Sonuç olarak ilkel toplum sınıfsız bir toplumdur.

İlkel komün topluluğunda insanlar doğadaki yabansı meyveleri, bitki köklerini toplayarak veya basit aletlerle hayvanları avlayarak, doğadaki kaya ve ağaç kovuklarında barınarak yaşamışlardır. Doğaya karşı güçsüz olduklarından gruplar (komünler) halinde toplanmışlardır. İlkel toplumda emeğin üretkenliği az olduğundan insanlar yaşamak için gerekli olandan fazla bir şey yaratmamışlardır. İş düzeni basit işbirliği üzerine kurulmuştur. Pek bol olmayan besin maddeleri komün üyeleri arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Üretim araçları üzerinde, kişisel bazı savunma araçları dışında ortaklaşa bir mülkiyet vardır.

Tarih öncesi yerleşme izlerini mağaralar ve ağaç kovukları olarak tanıyoruz. İnşanlar zamanla gereksinimleri artınca kendi yaptıkları ilkel kulübelere (çamur sıvalı ağaç kulübe, çadır), yapay mağaralara ve yeraltı hendeklerine yerleşmişlerdir. Bu çağdaki beşeri yerleşmeleri su üstü ve kara yerleşme grupları olarak iki grupta toplamak olasıdır. Su üstü yerleşmeleri (Terre-mare) gölün içinde kazıklar çakılarak bunun üzerine konan döşeme tabanı üzerine kulübeler oturtularak yapılan sistemlerdir ve karaya bir köprü ile bağlanırlar. Bu, hayvanlardan korunma amacına yöneliktir. Alplerde, Almanya'da, Polonya ve İskandinavya'da bu tip yerleşmeler görülmüştür. Kara yerleşmelerinde ise ilkel konut gruplaşmalarını görüyoruz. Bunların da etrafı hayvanlardan korunmak için yuvarlak ve dikdörtgen şeklinde surlarla çevrilmiştir. Bu yerleşmelerdeki konutlar basit, ilkel ve tekdüzedir. İnsanlar arasında eşitsizlik, belli başlı sosyal örgütlemeler ve kurumlar, mallar olmadığından konutların hepsi genellikle aynı özellikleri yansıtır. Ancak bazen bir şef kulübesi ayrılık gösterebilmektedir. Şefin ortaya çıkması, gelecekteki toplum örgütlenmesi için kimi işaretler taşır.

KÖLECİ TOPLUM

İnşanların üretim araçlarına ortaklaşa sahip oldukları ve gerek duyulan her şeyi ortaklaşa ürettikleri ilkel toplumda aralarındaki basit işbirliği, üretim araçlarının gelişimi ile ortadan kalkarak biçim değiştirmeye başladı. İlkel toplumda tüm bir kabilenin basit araçlarla sürebildiği bir tarlayı, gelişmiş üretim araçları ile bir aile de sürebilir hale gelmişti. Böylece üretim araçlarının Özel Mülkiyeti doğmaya başladı. Bireysel İşletme de böylece ortaya çıktı. İnsan emeği değer kazandığından ve üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran bir kişi insan emeğinin de katkısı ile daha çok üretim yapabildiğinden ilkel toplumda öldürülen savaş tutsakları kölecilerde köle haline dönüştürüldüler. Ya da üretilen Artık Ürünün güçlü ellerde toplanması, onları diğerleri üzerinde egemen kıldı. Böylece toplum birimleri, yani Aileler arasında daha çok köle sahibi olan, daha varlıklı ve ayrıcalıklı duruma geçti. İlkel

toplumun üretim ilişkileri tümüyle değişerek, sınıflı bir toplumun üretim ilişkilerine dönüştü. Bu arada, ilk Köylü Topluluklar doğup gelişti. İlkel toplumda herkesin yaptığı işleri, toplumun uzmanlaşmış kişileri yapmaya başladı. Böylece, örneğin zanaat ile tarım birbirinden ayrıldı. Köleci toplumun ileri evrelerinde Değişim ile yapılan, mal dağılımı, Paranın ortaya çıkması ile pazarlarda gerçekleşmeye başladı. Yine köleci toplumun daha ileri aşamalarında, zanaatle tarımın birbirinden iyice ayrılmaları, Kentlerin oluşumu ile sonuçlandı. Köylü ile kentlinin karşıtlığı da böylece belirginleşmeye başladı. İnsanlığın bu evresinde toplumun oldukça kalabalık bir kesimini oluşturan köleler, tarım ve zanaat ürünleri gibi alınır, satılır, uygarca hakkı olmayan kişilerdi. Bu üretim ilişkileri, kendine ilkel toplumunkinden bambaşka bir üstyapı yaratmak zorundaydı. Böylece devlet, din, yasalar gibi kurumlar örgütlenmeye, biçimlenmeye doğal olarak sınıfsal içerik kazanmaya başladılar.

Doğadaki besinlerin ve barınakların sınırlı olması nedeniyle insanlar yaşamak için doğayı değiştirmek ve kendilerine daha iyi bir yaşam ortamı sağlamak zorunda kalmışlardı. İnsanların yaşamak için doğayla yaptıkları mücadele diğer canlıların tersine onların beyinlerini geliştirmiş ve alet ortaya çıkmıştır. İnsanlar deney birikimleriyle toprağı ekip biçme, hayvanları evcilleştirerek onlardan daha iyi faydalanma yoluna gitmiş ve ateşi bulmuşlardır. Artık uygarlık çağı başlamış, yer yer doğaya egemenlik kurulmuştur. İnsanların maddi gereksinimlerini karşılayış biçimi değişmiş, ilkel komünün tersine artık, örgütlü, bilinçli bir faaliyet söz konusu olmuştur. Toplumsal işbölümü başlamış üretim araçlarının gelişmesine koşut olarak tarımcılık ve hayvancılık giderek zanaat ve ticaret başlıca toplumsal işbölümleri olmuşlardır. Artık ilkel komündeki basit işbirliği ve besinler üzerindeki eşit paylaşım ortadan kalkmıştır. İnsan emeğinin üretkenliği artmış, üretim araçları üzerinde özel ya da grup mülkiyeti zorunlu olmuştur. İnsanlar kendi ihtiyaçlarından fazlasını üretebilir hale gelmiş, bu ek ürünler meta olarak pazarlanmaya başlamış ve ticaret doğmuştur. Demirden yapılan araçların gelişmesiyle birlikte bir grup insan artık kendi yerine ek bir ürün fazlası yapabilen bu gelişmiş insan emeğini daha doğrusu insanı kullanmaya başlamıştır. Köle sahipliği ve kölelik bu

şekilde doğmuş ve toplum bu şekilde sınıflara bölünmüştür. Köle sahiplerinin köleler üzerindeki egemenliklerinin kurumsal bir ifadesi olan Devlet doğmuş ve toplum örgütlenişinde kural koyucu, yönetici egemen güç olarak yerini almıştır. Elbette bu dönemde bir tür ordunun da oluşturulması kaçınılmaz olacaktır.

Kentleşme olgusu köleci üretim biçiminde yoğun ifadesini bulan ekonomik, ticari ve siyasi yaşamla birlikte zorunlu olarak doğmuştur. Antik çağ kentleşmeleri genellikle akarsu ve göl kenarında olmuştur. Bunun nedenleri bu bölgelerin tarıma elverişli sahalar olması, akarsu aracılığıyla ulaşım olanaklarının sağlanması yaygın bir sömürü alanına etki edilebilmesidir.

İnsanlığın evrim sürecinde insan eylemlerinin odaklaşma ve yerleşmelerin yoğunlaşma alanları, kıyılarla karalar arasında gidip gelen bir hareket (sarkaç hareketi) gösterir. Örneğin, antik çağlarda deniz ticareti ve ona bağlı olarak sömürgecilikle birlikte kıyıları ve kıyı yerleşmeleri görece bir önem kazanmışken ortaçağ feodal toplumlarında toprağa bağlı üretimi temel alan kıtasal iç yerleşmeler ön plâna çıkıyor. Öte yandan, merkantilizmle başlayan denizlere açılma ve sömürgecilik hareketlerinin sonucu olarak, gerek metropol ülkelerde gerekse sömürgelerde yeniden kıyılarda odaklaşan bir gelişme olgusunun önem kazandığı gözleniyor. Özellikle sömürge ülkelerde, hinterlandın (art-çevre toprakların) , zengin kaynaklarını kıyı yerleşmelerine akıtmayı amaçlayan, toplama ve dağıtma işlevlerinde uzmanlaşan “Ağaç Tipi” bir gelişme modeli oluşuyor (Örneğin 18. yüzyılda Ege hinterlandı ve İzmir’in durumu).

Kara ulaşım olanaklarının çok sınırlı olduğu bu dönemlerde, en kolay mal taşınımını en ekonomik olarak (altyapı gerektirmeksizin) sağlayan deniz ulaşımı nedeniyle kıyı yerleşmelerine dikey akslarla bağlanan hinterlandın tarımsal ve yeraltı ürünleri kıyı yerleşmelerine ulaştırılarak burada ya ham ya da yarı işlenerek pazarlanıyor iç kesimlerdeki merkezler bu açılma ile giderek önemini yitiriyor.

Köleci çağdaki beşeri yerleşmeler eski Mısır, Mezopotamya, Hitit, Etrüsk, Roma ve Yunan yerleşmeleri olarak gruplanabilir. Bütün bu yerleşmelerde köleci toplum içeriğinden gelen ortak özellikler bulup çıkarmak olasıdır.

Genellikle bu şehirlerin etrafı yüksek surlarla çevrilmiştir. Her sitenin çalıştırmak için köleye ve yağma edilmiş mala gereksinimi vardır. Bu ise ancak savaşarak elde edilmektedir.

Üstyapı öğelerinden Devlet (genelde ordu gücü ile) ve Din yanı sıra Ordu da birer güç simgesi olarak belirir. Dini yapıtlar mimari yönden çok gösterişli ve emek harcanmış eserlerdir. Bu yapıtları hükümdar saraylarıyla başabaş gider, çoğu yerde onu gerilerde bırakır, örneğin Mısır'da dini mimari çok gelişmiş olduğu halde sivil mimariye o kadar önem verilmemiştir. Önceki dönemde, Mezopotamya'da ise dini mimari Mısır'daki kadar önemli olmamıştır. Bunun nedeni Din Kurumunun toplumun üzerinde yer alması ve egemen sınıfın egemenliğini sürdürmede bir araç olarak onu kullanmasındadır. Bu çağda köle emeğinin bol ve pervasızca kullanılabilmesi şehrsel dokuda sivrilen muhteşem yapıların doğmasına da neden olmuştur. Bunların sanatsal değerleri bugün bile tartışılmayacak ölçülerdedir. Ancak bu uygarlığın temelinde köle emeğinin yattığını unutmamak doğru bir değerlendirme yapabilmeyi sağlayacaktır. Şehrsel doku egemen sınıfın yaşadığı saraylar ve konaklar ile halkın, kölelerin yaşadığı kısımlar olarak açık bir farklılık gösterir. Çoğu kişinin siyasal ev diye adlandırdığı bu çağdaki yerleşmelerde gerçekten de hükümdarların yüceliğinin güç gösterisi söz konusudur.

Batı uygarlığının sıkça övündüğü kentsel görüntüleri, anıtları bir de bu bilgiler ışığında okumak ilginç olacaktır.

FEODAL TOPLUM (DEREBEYLİK)

Köleci toplumun kendi içindeki en büyük çelişkisi, üretici güç olan kölelerin durumudur. Köleci toplumda durmadan eskitilen kölelerin yenilerini bulmak için sürekli savaş yapmak ve tutsak almak gerekmektedir. Köleci devletin savaş giderlerini karşılayanlar ise sürekli vergi ödemek zorunda olan küçük köylü işletmeleri idi. Sömürülen ve hiçbir şey kazanmayan kölelerin ayaklanmaları başlarken (Spartaküs olayı) devleti besleyen küçük köylü işletmeleri de büyük toprak sahipleri

tarafından yutuluyorlardı. Bu da köleci devletin maddi ve askeri gücünü sarsıyordu.

Bu durumda, büyük toprak sahipleri küçük köylü işletmelerini koruma gereksinimi duymaya başladılar. Bir başka zorunluk olarak da köle sahipleri kölelerini özgür bırakma yolunu seçtiler. Büyük araziler bölünerek eski kölelere bazı koşullarla işletilmek üzere verildi. Böylece köleliğin yerini, bağlı oldukları Bey'lere (Senyör) kira ödeyen ya da hasadının bir bölümünü veren Serf'ler aldı. Feodal toplumda üretim ilişkilerinin temeli, toprak üzerinde sınırsız, serf üzerinde ise sınırlı mülkiyeti olan Senyör ile ortaya çıkar. Serf toprağı kullanma hakkına sahiptir; mülkiyetine değil. Bu mülkiyet yapısı günümüz Britanya'sında bir biçimde sürmektedir.

Buna karşı Beyin sorumluluğı da Serf'i dış tehlikelere karşı korumaktır. Oysa asıl koruduğı Serf değil, kendi mülkiyetindeki topraklarıdır. Serf'in üretimi, üç bölüme ayrılabilir: Birincisi, kendi yaşamını sürdürmek için yaptığı üretimdir. İkincisi Derebey'ine vermek zorunda olduğu kirayı (Rant) çıkarmak amacıyla yaptığı üretimdir. Üçüncüsü ise yarattığı artık değer, yani ilk ikisini karşıladıktan sonra geriye kalan üretimdir. Köleci ekonominin boyunduruğundan kurtulan üretici güçlerin gelişmesi sonucu, bir köyde, o köyün senyörüne ve serflerine gerekenden daha çok ürün elde edilmeye böylece başlanıyordu. Sanatçılar ve zanaatçılar Senyör şatoları etraflarına toplandılar. Kölelik çağının eski kentleri dışında, yeni birçok kent de böyle doğdu. Zanaatçılar gün geçtikçe arttılar, yaygınlaştılar.

Bu arada, malın el değiştirmesinde önemli bir aracı rolü oynamaya başlayan tüccarlar da Feodalizmin güçlü bir bölümünü oluşturuyorlardı. Senyöre karşı kendilerini korumak isteyen tüccarların dernekleri giderek güçlendi, böylece derebeylik ekonomisi, yavaş yavaş yerini pazar ekonomisine bırakmak üzere gelişmeye başladı.

Köleci toplum kölelerin isyanı ve köle sahiplerinin bu isyanları bastırması hareketleriyle sürekli bir kaos yaşamıştır. Hatta kölelerin köle sahiplerini devirdikleri bile olmuştur. Artık çok pahalıya elde edilen kölenin yerini üretim araçlarındaki gelişmeye uygun düşen ve bu araçları daha özgürce

kullanabilen, bu yüzden köleden daha verimli toprağa bağlı serflik almıştır. Serfin köle gibi alınıp satılmayan ve istenildiği zaman öldürülemeyen fakat toprakla alınıp satılabilen köleden daha özgür, kendisine koşullu olarak terkedilen toprağı yönetecek kadar özgür bir niteliğı vardır. Toprak beyine veya feodale angarya ve rant (artı ürün) karşılığı çalışarak toprağı kullanır. Feodal toplum, yerini kapitalist topluma terk edene kadar bütün bir ortaçağ boyunca yaşamıştır. Kimi ülke ya da ülkemiz de, Ağalık düzeninde olduğu gibi, bazı yöreler hâlâ feodal üretim biçiminden tümüyle kurtulmuş değildir.

Ortaçağ kentleri; en önemli geçim kaynağının tarım, toprağın paradan önce gelen bir değer birimi olması ve bugünün kentlerindeki sanayi teknoloji ve ulaşım olanaklarının olmaması gibi nedenlerden dolayı nüfus yoğunluğu yüksek kentler olmasına rağmen az nüfuslu ve sakin kentler olmuşlardır.

“Ortaçağların surlarla çevrili kentleri, bir yandan savunma gereksinimlerinin, öte yandan güzel görünme kaygısının etkisiyle içlerine kapanık kentler olmuşlardır. 12. yüzyılda nüfusu 100 bini aşan kentler parmakla sayılacak kadar azdır. Lewis Mumford'un yazdığına göre, sadece Paris, Venedik, Milano ve Floransa bu rakamı aşan kentlerdir. Londra ve Brüksel'in 15. yüzyıldaki nüfusları 40 bin kadardır. Ortaçağ kentlerine de tümüyle siyasal ve kültürel işlevler egemendir. Çağdaş sanayileşme, teknoloji, ulaşım ve yönetim olanaklarının ürünü olan çok işlevli kent olgusu ortaçağ kentlerine yabancı bir olgudur.”

R. Keleş

Ortaçağda saldırılar sonucu halk can güvenliğini şatolar etrafında oluşan sitelerde sağlamaya başlamıştır. Örneğın, Gallo-Roman kentler sisteminde şatoların lehine olarak bölünmeler olmuştur. Şatolar büyük mülk sahiplerinin barınakları olmaya başlamıştır. Kentlerin parçalanması büyük şatolar etrafında yeni sitelerin kuvvetlenmesine zemin hazırlamıştır. Yeni siteler aynı zamanda manastırların etrafında da doğmuş ve bunlar dini ve ticari merkezler olmuşlardır.

Savunma kaygıları yanında, ticaret yollarının kesişme noktaları olan ortaçağ kentlerinde ışınsal (radial) uzunlamasına, aç biçiminde, üçgen ve

dikdörtgen biçiminde geometrik biçimlerin egemen olduğu görülür. Surlarla çevrili kaleler, pazar yerleri, yönetim yapıları ve meslek loncalarının adı ile anılan sokaklar ortaçağ kentlerini simgeleyen başlıca öğelerdir.

Bakımlı (simetrik), düzgün ve görkemli meydanların, bir meydandan dışa doğru açılan düz ışınların belirlediği yolların nitelediği rönesans kentleri bugün bile bu varlıklarını yer yer korumaktadırlar. Her çağ ve ülke için geçerli ideal kent plânları hazırlamak kent plânlamasına rönesansın bir katkısı sayılabilir.

“17. yüzyılın ikinci yarısını izleyen döneme damgasını vuran Barok şehirciliği, rönesans döneminin, merkezden dışa doğru uzayan geniş caddeleri yerine, bu ışınların, siyasal rejimin mutlakiyetçi niteliğine uygun olarak, sarayı merkez alan bir biçimde gelişmesine yol açmıştır. Koruların ve parkların kenti süsleyici öğeler olarak kullanılması barok şehirciliğin ürünüdür.”

R. Keleş

Toplumda dinin ve din adamları sınıfının önem kazanması zenginleşmesi sonucu dini yapılar da ön plâna çıkmış ve dini merkezler meydana gelmiştir.

“Din en belirgin toplumsal kurum niteliğindedir ve dinsel önderler aynı zamanda toplum yöneticileri durumundadırlar. Gerçi feodal beyler, asilzâdeler ortaya çıkmıştır. Ama tüm güç ve erk dinsel kişilerin elindedir. Toplumlararası ilişkiler artmış ve biri diğerine, gerçekte ekonomik olduğu halde, görünüşte din yönünden egemen olmak hevesine kapılınca ortaçağın ünlü savaşları başlamıştır. İşte bütün bu toplumsal ve ekonomik çatışmalar fiziksel mekâna kent çevre duvarları, surlar, asilzâdelerin şato ve kaleleri dinsel kişilerin kilise ve anıtları biçiminde yansımıştır. Bir başka deyişle bu aşamada din, yaşantının sürdürülmesi etmenini geriye itmiş, toplum sofuluk daha doğrusu yobazlık düzeyinde bir din kavramına ulaştırılmıştır.”

S. Gürel

Görüldüğü gibi, güç mücadelesi, mekân üzerinde egemenlik kurma, göstergeler sergileme giderek yaygınlaşıyor.

Bu çağda anlayış ve biçim birliği gösteren ve bunu o kentte yaşayan insanların ortak beğenisine borçlu olan ticari kentler oluşmuştur.

“Tacir modaya karşı duyarlıdır ve zaten her dönemde giyimde ya da suçta olduğu gibi mimaride de egemen bir biçim vardır. Tüccar toplulukları güçlü merkantilizm döneminde, ortak çıkarları konusunda oldukça bilinçliydi... Bu nedenle ticaret ve ilkel üretim gayet sıkı kurallara bağlı olarak yürütülmüştür. Düzen anlayışı doğallıkla kent plânlarını ev ve biçimlerini de etkilemiştir. Dolayısıyla bugüne kadar yaşayabilmiş olan tüccar kentlerinden Venedik ve Cenova gibileri siyasal evlerin düzenli zerafetine rakip olmuşlardır.”

K. Galbraith

KAPİTALİST TOPLUM

Feodal toplumun çöküşünü sağlayan etken de kendi içindeki çelişkiler olmuştur. Tekniğin gelişmesi, küçük endüstri birimlerinden daha büyüklerine geçiş ve endüstrinin doğurduğu büyük kentler, ulaşımın uluslararası boyutlarda değişimi kolaylaştırıcı olanaklar açması feodal düzenin sonunu yaklaştıran olgulardan bazılarıydı. Tarımın önemli olduğu feodal toplumda en büyük söz sahibi toprakların büyük kısmını elinde bulunduran senyörler iken endüstri birimlerinin sahipleri merkantilistler bu önceliği ellerine geçirmeye başladılar. Köylü-kentli, kırsal alan-kentsel alan ayrımı belirginleşirken senyörlere kazançlarının çoğunu vermekten bezmiş halk yığınları, iş güçlerini satıp para kazanmak için ümitlerini endüstri işletmelerine yöneltiyorlardı. Böylece çoğu tarım kesiminden kopan yığınlar yaşamak için iş güçlerinden başka şeyleri olmayan, üretim araçlarından yoksun geniş kitleleri oluşturuyorlardı. Kapitalizmin tarihsel ön koşulu gerçekleşmiş; yani mülksüz çalışan sınıf ile üretim araçlarını elinde bulunduran ve toplumun azınlığını oluşturan sermaye sahipleri sınıfı doğmuştu.

Kapitalist toplumdaki üretim ilişkileri bu iki sınıf arasındaki ilişkiler tarafından belirlenir. Feodal toplumdaki serfler gibi büyük çapta bağımlı olmayan ve özgür iradesinin sahibi olan işçilerin üretim araçlarından

yoksun bulunmaları, gerçek özgür iradelerini kullanmalarını etkiler. Ekonomik düzenin meta saydığı şeyler arasında işgücü de bulunmaktadır. Öte yanda, geniş maddi olanakları elinde bulunduran kapital sahipleri bu işgücünü piyasasına göre alırlar. İşçinin ürettiği malın fiyatı ile işçinin ücreti kapital sahibince belirlenir. Sendika bu belirlemeyi düzene sokmak için kapitalizmin son aşamalarında etkili olabilen bir kuruluştur. Bir malın fiyatı, kapital sahibine göre üç bölümden oluşur: Araçların, makinelerin yıpranma paylarını ve hammaddenin maliyetini karşılayan kısım; (amortisman) işgücüne ödenen kısım (ücret) ve kapital sahibine kalan kâr. Bu yüzdendir ki, ücretle kâr ters orantılıdır: İşgücüne ödenen ücret azaldıkça kâr artar, kâr arttıkça işgücüne ödenen ücret azalır.

Feodal üretim tarzı üretici güçleri büyük ölçüde geliştirdi. Bu dönemde tarım tekniği ilerlemiş, tarımda yeni dallar ortaya çıkmıştır. Çayır ve otlaklar genişlemiş, toprağın islahında yeni yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Şehirlerde aletler ve hammaddelerin işlenme yöntemleri örgütlenmeye zanaat kollarında uzmanlaşma ve yeni üretim dalları ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak doğal ekonomi (kendine yeterli kapalı birimler ekonomisi) parçalanmış ve pazar için meta üretimi daha yaygın bir hâl almıştır. Sonunda meta üreticileri köyde olduğu gibi şehirde de zengin ve yoksul olarak farklılaşmalara varan bir rekabete girişmişler, pazarın gelişmesiyle durumu az çok iyi olan üretici, durumu bozulan zanaatçı ve köylüleri işçi olarak, tutmaya başlamıştır. İlk önce meta değişiminde aracı rolü oynayan ticari sermaye giderek lonca tüzüklerine uygun olarak küçük üreticiler katında metalar biriktirmeye ve onlara hammaddeler sağlamaya başlamıştır. Böylece uygun bir şekilde borçlandırmak suretiyle küçük üreticileri ekonomik bağımlılığı altına almıştır. Birçok tüccar bu yolla sanayici kapitalist olmuştur. Feodal toprak sahipleri de para ekonomisinin yaygınlaşmasına uygun olarak köylüden aynî olarak aldığı parayı para-rant şeklinde istemeye başlamış ve para ile yapılan işlemlerin artması köylülüğü tarım burjuvazisi ve tarım işçisi olarak farklılaştırmıştır. Üretici güçleri bir ölçüde geliştiren feodalizm artık kapital önünde engel olmaya başlamıştır. Şehirlerde zanaatçıların emek üretkenliğinin artması, lonca tüzükleriyle dizginlenmiştir. Bütün bunlar

eski üretim ilişkilerinin tasfiyesini gerektirmiş burjuvazinin önderliğinde ayaklanan halklar feodalizmi yıkmıştır.

Feodalizmin tasfiyesi üretici güçleri dev ölçüde geliştirmiş ve teknolojik, evrimle birlikte büyük sanayi devrimini başlatmıştır.

“Sanayi devriminin başlangıcında kentlerin ekonomik yapısında başlıca rol oynayan ögeler kentsoylular (burjuvalar), tüccarlar ve bankacıları. Gelişen bir ticaret yaşamı ile sanayi öncesi bir dönemin izlerini taşıyan zanaatlar bütünleşebilmişti. Bununla birlikte, sanayi devrimi, yani, makineleşmenin ve ussallaşmanın sistemli biçimde ve geniş ölçüde sanayide uygulanması, zihniyet ve davranışların bu yeni kapitalist üretim biçiminin isterlerine uydurulmaya başlanması, geleneksel kent yapısını sarsmaya, değiştirmeye önyak oldu. Tüm sanayi dalları eski kentlerin dışında, enerji kaynakları, ulaşım araçları, hammadde kaynakları ve insan gücü arzının ucuz ve kolay olduğu yerlerde yerleşmeyi yeğ tuttu. Fabrikaların yakınında sanayi kapitalizminin simgesi olan işçi kentleri doğdu. Şu halde, sanayi devrimi sonrasında, kentleşme, sanayileşmenin bir yan ürünü olarak görünür. Bu özel koşullarda, sanayileşme ve kentleşme, ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olaylardır. 19. yüzyıl, sanayi devriminin toplumların yaşamasına getirdiği ekonomik ve toplumsal değişikliklerle doludur. Sanayileşme kırsal nüfusu hızla büyüyen kent merkezlerine çekmiş, kentler artık nüfusu barındırmaya yetmediğinden, bir yandan alanca büyürken, öte yandan da kent merkezleri daha fazla insanı barındıracak biçimde değişikliğe uğramıştır. Yeni teknolojinin olanaklı kıldığı ulaşım biçimi, kent biçimini etkilemiş, geçmiş yüzyılların artık eskiyen biçim ögeleri, yerlerini yeni ögelere terk etmeye başlamıştır. Kentlerde çalışmakta olan işçilerin barınma ve sağlık sorunları, çocuk ve kadın işçilerin beden ve ruh sağlığı ve sosyal güvenliği, kent yaşamına yeni bir düzen getirmeyi gerekli kılmıştır.”

R. Keleş

“Sanayi devrimiyle birlikte ‘sınai kent’ kentle eşanlamlı hale geldi ve dolayısıyla kent kavramının akla getirdiği şeyler de değişti. 1766'lardan önce kent yüce bir anlam taşıyordu. Dick Whittington Londra'yı kutsal

toprak ilân ederken Dr. Johnson Londra'dan bıkan bir insanın hayattan bıkmış olacağını söylüyordu.”

K. Galbraith

Bu dönemde toplumsal sorunlara eğilenler toplumbilimciler ve modern şehirciler olmuşlardır. Sorunlara ütöpik bir tarzla da yaklaşan bu kişiler çeşitli fikirler ortaya atmışlar ve çözüme ilişkin birçok öneri getirmişlerdir. Owen-Fourrier, St.Simon-Considerant bu öncüler arasındadır. Ancak, sistem mantığı dışındaki düzen önerileri var olan ilişkileri değiştiremediği için bu kişiler birer “ütöapist” olarak kaldılar.

Ortaçağın surlarından kurtulan kentler bütünü içinde dekoratif olmayı bırakmış ve belirli bir konfor kentlerde aranır olmuştur. Gezinti yerleri, parklar, halk bahçeleri ve toplu taşıt ulaşımı veren kent düzenlemelerine gidilmiştir. Bu çağda birçok yeni kent kurulmuştur. Bunlar özellikle Avrupa'nın sömürgesi durumunda bulunan Amerika'da önemli sayıdadır. Kapitalizm 20. yüzyıla doğru serbest rekabetçi dönemden yeni sömürgeci (Emperyalist) döneme girmiştir. Rekabetçi dönemde birçok kapitalist işletmede aynı çeşitte meta üretiliyor ve mümkün olan en fazla kâr sağlanacak şekilde pazarda rekabete sokuluyordu. Serbest rekabet, zayıfları çöküntüye sürüklerken en güçlüleri de daha çok zenginleştiriyor ve onların üretimini genişletiyordu. Bir taraftan üretici güçlerin gelişmesi bir taraftan azgınca bir rekabet, üretimin yoğunlaşması yani yüzlerce ve binlerce kişinin çok büyük işletmelerde bir araya gelmesi sonucunu doğurmuştur. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi ile tekeller doğmuş küçük kapitalist işletmeler ya iflas etmiş ya da birçoğu birleşmek zorunda kalmıştır. Emperyalizm kapitalizmin çelişkilerinin daha yoğun olduğu bir üst evre olmuştur. Emperyalist dönemde bunalımlar artmış, sermayenin yoğunlaşmasının mutlak bir sonucu olarak sermaye ihracı yoluyla yeni sömürgeler fethedilmeye başlanmıştır. Küçük kapitalist işletmeler arasındaki rekabetin yerini alan tekeller arası rekabet giderek emperyalist devletlerarasındaki rekabete dönüşmüş ve sömürge paylaşım savaşları olan Dünya Savaşları doğmuştur.

“Kapitalizmin yarattığı sanayi kenti emperyalist dönemde yeni boyutlar kazanmıştı. 20. yüzyıl başlarında ‘sanayi kent’ en keskin çizgileriyle var

olmuş o dönemden sonraysa sanayi kentin tohumlarından yeni tip bir yerleşme merkezi doğmuştur. Kentlerin gelişmesi ve ülkesel bölgesel değişikliklerin etkisiyle, 'sınai kent' giderek kozmopolit metropole dönüşmüştür. Değişikliklerin en önemlisi artan gelirlerdir. Bunun etkisi kent merkezlerinde yani paraların harcandığı yerlerde görülmüştür. Firmalar artık bir patron, birkaç muhasebeci, birkaç ustabaşı ve geniş bir emekçi kitlesi değildir. Onun yerini satış müdürleri, pazarlamacılar, reklam şefleri, denetçiler ve kompütercilerden oluşan karmaşık bir üstyapı almıştır. Bunlar bankerler, avukatlar, reklam ve halkla ilişkiler uzmanlarıyla birlikte işçilerle kapitalistler arasında yeni ve geniş bir tabaka oluşturmaktadırlar. Bu tabakaya gelişmiş ülkelerde kol işçilerini kat kat aşan sayıdaki büro işçileri de katılmaktadır. Sanayi kentin ilk günlerinden beri kentin pislik, duman ve çirkin görüntüsünden kaçmak, buna bütçesi yeten bir azınlık için güçlü bir istek olmuştur. Dolayısıyla 'sınaî kent'le birlikte çevre kent (banliyö) de doğmuştur. Tüccar sınıfının yeniden doğuşu ve yeni bir yönetici elitin ortaya çıkmasıyla çevre kentin gelişmesi hızlanmıştır. Zenginler ve belli bir refah düzeyinin üzerindeki buralarda, nisbeten temiz havaları kendi ağaçları ve kendi çimenleri ile yaşayabilmişlerdir. Ayrıca yoksullarla paylaşılması söz konusu olmadığından buralarda okul, kilise ve rekreasyon olanakları en üst düzeyde sunulabilmiştir. Zamanla bütün önemli kentler çevre kentlerle sarılmıştır. 'Siyasal ev'in, 'tüccar kent'inin ya da 'sınaî kent'in tam tersine, bu yerleşme merkezlerinin bir esas fonksiyonu yoktur. Ne bir şeyi yönetmişler, ne bir şey satmışlar, ne de bir şey üretmişlerdir. Çağdaş insanın hareketliliği de hesaba katılınca çevre kentlerin içinde oturulma süresinin de az olduğu anlaşılır. Sınaî kentin artan refah dolayısıyla kent çevresine çıkması, yeni konut bölgeleri ortaya çıkışı ve yeni göçmenlerin etkisiyle, kendisinden önceki her şeyi içinde taşıyan yeni bir tip kent doğdu. Buna belki sanayi sonrası kent denebilir. Ancak daha doğrusu bu tipi kozmopolit metropol olarak adlandırmaktır. Sanayi hâlâ temel bir uğraştır. Ama sanayi kentin sınıf yapısı değişmiştir. Zenginlik, tüketimi kamçulamış, kentin merkezinde mağaza ve alışveriş merkezleri çoğalmıştır. Metropolün çevresinde, onun bir parçasını oluşturan konut

bölgeleri bulunmaktadır. Bu metropollerin en büyüklerinde -Roma, Paris, Londra, Tokyo, New York gibi- siyasal merkezler bulunmaktadır. Demek ki kozmopolit metropol şu ana kadar geçmiş bütün tiplerin bir bileşimidir.”

K. Galbraith

“Kapitalist toplumların kentleşmesi genellikle düzensiz, plânsız ve denetimsiz bir kentleşmedir. Denetim ve plân, daha çok kentleşme hareketinin sonuçlarına yöneliktir. Ekonomik ve toplumsal gelişmenin bir plâna bağlanmamış olması nedeniyle, köyden kente nüfus hareketini bir plân çerçevesinde ele alma olanağı yoktur. Bunun doğal bir sonucu olarak, ülkenin bir ya da birkaç kenti aşırı derecede büyür ve dev-kent niteliği kazanır. Bunun gibi kentleşme hareketi büyük kentlerin bulunduğu ve genellikle gelişmiş olan bölgelere yönelir. Bir başka deyişle, düzensiz kentleşme, bölgeler arasındaki dengesizliklerin büyümesine yol açar.”

R. Keleş

Gerek rekabetçi gerekse emperyalist dönemiyle kapitalizm kentleri kendi yasalarına uygun olarak biçimlendirilmiş ve kendi toplumsal sorunları koşutunda birçok kent sorunu yaratmıştır.

Genel olarak bu sistemde, kentlerin içyapısında belirgin sınıfsal farklılaşmalar görülür. Yoksul, orta halli ve varlıklı sınıfların oluşturdukları mahalleler, birbirlerinden oldukça kesin çizgilerle ayırt edilebilirler. Gerçekte bu farklılaşmış yapı, kent ile bağlı olduğu toplum arasındaki özdeşliğin bir sonucudur. Sınıflı bir toplumun tüm özelliklerinin, kentlere yansımalarıdır.

Bugünün kapitalist kenti, sanayisi, gökdelenleri, gecekonducuları, lüksü, sefaleti, kirliliği; ulaşım; beslenme, barınma zorlukları ile toplumun bütün çelişkilerini yansıtır.

Kapitalist kent ekonomisinde kentin karmaşık yapısından kaynaklanan üçlü bir çelişkinin doğurduğu öğelerden söz edilebilir:

Anapara ve yatırımcının (sanayici ve müteahhit) kârı ve kâr işletmeleri,

Toprağa bağlı verimler, rantlar (toprak sahipliği, toprakaltı kaynaklar, kıyılar vb.)

Değişimi sağlayan ücretli emekler ve üretim girdileri.

Bu üç kesimin nesnel ve sınıfsal bir ayrımı söz konusudur.

Toplumun geliri bu üç kesim arasında ayrı ayrı paylaşılır. Kent ekonomisini düzenleme durumunda olan bir dördüncü kesim vardır ki konumu özellikle incelenmeye değer. Yönetim genel adı altında birleştirilebilecek yerel ve merkezi yönetim birimleri, örgütlenmeleri ve karar organları, kent ekonomisinde -temel ekonomik yönelim ve politik seçmeler doğrultusunda- etkin olur. Bu etki örneğin ülkemizin karma ekonomik sistem olarak benimsenen temel üretim ideolojisinde; kamu kesimi için emredici, özel kesim için yönlendirici bir görev üstlenen plânlama aracıyla da kendini gösterir.

Ancak politik üstyapı ülkenin mevcut güçler dengesi doğrultusunda şekil aldığından, son aşamada, yönetim güçleri de temel üretim ilişkilerindeki hakim güçler yanında olarak genelleştirilebilir. Kent mekânı sonuçta bu üç ekonomik ögenin çelişme, çatışma ve dengelenme kesitlerinde şekil alır. Bu temel ilişkiler meta -değişim aracı- haline dönüşen kent mekânına tüm içeriğiyle yansır. Doğa bile, kent mekânı gibi parçalara ayrılıp parsel parsel satılır.

İşte, kentsel ekonominin ilginç göstergesi mekân çelişkileri mekânın görsel üç boyutundan değil bu toplumsal ve ekonomik içeriğinden okunabilir.

Sonuçta, kapitalist kent ekonomisinin yukarıda betimlenen üç ana ögesinden ilk ikisini ve onlarla bütünleşen dördüncüsünü (devlet güvencesini) denetleyen hakim güçler, bu sektörde netleşmemiş ilişkilerden de yararlanarak yarattıkları kent bunalımı sürecinde serpiyorlar. Burada, bir kez daha, mekânı düzenlemenin, teknik-bilimsel bir alan olmaktan çok ekonomik temel ve ilişkilere yön verecek temel üstyapı değişikliklerini yöneltecek, ideolojik ve pratikte politik bir eylem olduğu ortaya çıkıyor.

Kapitalist ülkelerde şehircilik gibi yukarıda tanımlanan karmaşık mülkiyet ilişki ve baskılarının etkin belirleyici olduğu bir alanı konu alan bir etkinliğin durumu tartışma konusudur. Sorun, plânlamanın yaptırımsal, emredici, yönetici niteliğiyle kent toprağı ve mülkleri üzerindeki özel mülkiyet kavramı ve sınırsız kişisel özgürlüğün çelişik durumudur. Burada

kapitalist toplumda kent plânlama özel mülkiyet çelişkisinin nasıl bir evrime uğradığına, özellikle klasikleşen Avrupa demokrasilerinde geliştirilen yöntemlere kısaca değinmek gerekecektir. Bu yöntemler ayrıca son bölümde de irdelenecek. Kapitalizmde, -her mal sahibinin ve bu arada kentsel taşınmaz mal sahibinin- kendi malı üzerindeki tasarruf (kullanma, yönetme, geliştirme vb.) hakkı ve bu hakkın çeşitli dönemlerde gerek kutsal mülkiyet (Tanrının sahipliği, Hükümdarın sahipliği) gerek kamusal yarar (imar hakları, kullanma dereceleri) ve gerekse toplumsal yarar (belirli ussal bir düzenle optimum toplumsal hedefleri sağlamaya dönük ölçütler) açısından sınırlandırıldığı toplum-yasa düzenleri vardır. Ayrıca kültürel birikim sonucu, kamuoyu güçlü örgütlerle (özel-kamusal) birçok etkinliği, bu arada çevresel oluşumları denetler.

SOSYALİST TOPLUM

Kapitalist toplumun ileri aşamasında, emeğini satarak yaşamını sağlayan toplulukların sayıca büyük boyutlara ulaşmaları, kapitalist üretim ilişkilerinin geniş kitlelerin gelişmişlik düzeylerine yeterince katkıda bulunamaması ile sonuçlanır. Emek verimliliği artar, tarımda makinalaşma, topraktan kopan işgücü sahiplerinin sanayi kesiminde giderek yoğunlaşmasına neden olur. Kapitalizmin doğası itibarı ile sermayenin daha az sayıda kişinin elinde yoğunlaşması, üretim araçlarından yoksun, kitlelerin sayıca artmalarıyla koşut gider. İki sınıf arasındaki çelişki ve çatışma da böylece artar. İşte; kapitalizmin bu iç çelişkisi de sosyalist düzene geçiş talebinin nedenidir. Sosyalist üretim ilişkilerinde üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti öngörülmektedir. Kişisel mülkiyet, kişisel çalışma ürünü olarak kullanım maddeleri üzerinde kalır.

Sosyalist üretim ilişkilerinde bölüşüm ise iki biçimde önerilir. Tüketim mallarının büyük bir kısmı çalışmaya göre, bir kısmı da toplum üyesi kişilere, çalışmaları ne olursa olsun, toplumsal tüketim birimleri göz önüne alınarak dağıtılır. Birincinin ereği kişisel yetenekleri en iyi

değerlendirmeye teşvik etme, ikincinin ereği de bireysel yetenekleri artırmak, yüksek düzeye çıkarmaktır.

Sosyalist toplumda amaçlanan, kişilerin kişileri, sınıfların sınıfları sömürmelerini engellemektir. Çünkü bilindiği gibi, ilkel toplumdan sonra insanlığın tüm evrelerinde belirli sınıf ya da guruplar, insan kitlelerine ekonomik ve politik olarak egemenliklerini sürdürmüşlerdir.

Topluma proletarya ile burjuvazi arasında sınıf mücadelesi olarak yansıyan bu çelişki üretim araçlarının da toplumsallaştırılması gerektiği düşüncesini doğurmuş ve daha önceleri ütöpik bir tarzda ele alınan sosyalizm böylece maddi temelleri olan bir gerçeklik haline gelmiştir. Marks, Engels ve Lenin tarafından bilimsel bir biçimde ortaya konarak geliştirilen bu dünya görüşü giderek işçi sınıfının ideolojisi ve siyasal hedefi haline gelmiştir.

“Sosyalist toplumlarda kent ve kentleşme kapitalizmin, uzun bir tarihsel gelişim sonunda yarattığı belirli izleri taşır. Sosyalist ülkelerin plâncılarının karşılaştıkları başlıca güçlük kapitalist çağın bıraktığı bir mirasın izlerini olabildiği kadar çabuk silmektir.”

R. Keleş

Engels, konut sorununun çözümünün nasıl olacağını şöyle açıklar: “Öyleyse konut sorunu nasıl çözülecektir. Bugünün toplumunda herhangi başka bir toplumsal sorun nasıl çözülyorsa öyle: Arz ve talebin ağır ağır iktisadi ayarlanmasıyla. Bu çözüm, kendi kendine, sorunu durmadan yeniden doğurduğu için çözüm değildir. Toplumsal devrimin bu sorunu nasıl çözeceği, yalnız her devrimdeki ayrı koşullara bağlı kalamayıp aralarında en temel sorunlardan biri olan şehir ve köy zıtlığının kaldırılması da bulunan, daha geniş sorunlarla ilgilidir. İşimiz, gelecekteki toplumun düzenlenmesi için ütöpik sistemler yaratmak olmadığından, bu sorunu ele almak biraz boşuna olur. Fakat bir şey kesindir, rasyonel bir şekilde kullanılmaları şartıyla, büyük kentlerde, herhangi bir gerçek konut darlığına çare olacak sayıda ev vardır. Bu ancak bazı evler istimlâk edilerek buralara evsiz veya çok kalabalık yerlerde oturan işçilerin yerleştirmesi olur. Proleterya siyasi iktidarı ele geçirdiği anda halk yararına olacak böyle

bir tabirin alınması, bugünkü devletin istimplâk ve konaklatma işlemleri kadar kolay olacaktır.”

Köy ile kent arasındaki bölgesel farkın temelini oluşturan tarımla sanayi üretim süreçleri arasındaki dengesizliğin dengelenmesi sosyalizm için zorunlu bir şarttır. Bu da sosyalist merkezi plânlamanın temel hedeflerden biridir. Sosyalist kentler sosyalizmin başlıca şu ilkeleri ile kendi özelliklerini kazanmayı hedeflemektedir:

“Bir kez, her türlü toprak üzerindeki özel mülkiyet hakkı kaldırılmış ve toprağın rantı toplum için yararlı kullanılmaya sunulmuştur. Bu ilke, devlete ve plânlama organlarına kentlerin yapısına istenen biçimin verilmesi için bir olanak sağlar. Gerçekte, öteki üretim araçlarıyla birlikte, toprak mülkiyetinin bireylerden alınması, sosyalizmin temel ilkelerinden biridir. Topraktaki bireysel mülkiyetin sağladığı rant bir yandan tarımsal üretim ve kentleşme üzerinde olumsuz etkilerde bulunurken, bir yandan da nitel olarak, gelişmeyi felce uğratmakta, ne köy ne de kent kimliğindeki banliyöleri yaratmaktadır. Gecekondu ve bol çelişkili metropoller, hep bu ilkenin bir yana itilmesinden doğan bozukluklardır. Kapitalist toplumlarda, kapitalizmin öncesi toplumsal ilişkilerin kapitalizm ile birleşmesi sonucunda, bir yandan taşınmaz mal spekülasyonu kurallaşmakta, mekân ticaret konusu yapılmakta; öte yandan da köy ve kent karşıtlığı kesinleşmektedir.”

H. Lefebvre

SOSYALİST KENT BAŞARILDI MI?

Ricardo'nun, toprağın niteliklerine bağladığı diferansiyel rant kavramına, Marx, kent plancılığı yönünden büyük önem taşıyan iki rant kavramı daha eklemiştir. Bunlardan biri tekel rantı (monopoly rent), öteki ise mutlak ranttır (absolute rent). Bunların her ikisi de, toprak sahibi olan bireye, alıcıya istediği fiyatı önerme fırsatını verir. Toprak rantının, kent gelişmesini engellemesini önlemenin en kestirme yolu; topraktaki özel mülkiyete son verilmesidir. Çok önemli olan başka bir ilke ise standartlaşmadır. Kapitalizmde bir ölçüde uygulama alanı bulabilen

standartlaşma, rekabetin dışlandığı sosyalizmde çok yaygın uygulama alanı bulur. Konutlarda, yapım ile ve tekniklerinde uygulanan standartlaşma her kente standart bir plân uygulamak şeklinde anlaşılmamalıdır. Ancak kuramsal şehirciliğin önerdiği sağlık, eğitim, kültür, dinlence, yeşil alan, konut standartları sosyalist kentte zorunlu olarak uygulanır. Bunun izlerini çağdaş kimi metinlerde, yönetmeliklerde hala görüyoruz.

Daha önce belirtildiği gibi köy kent farklılığının giderilmesi için kentleşmenin ülke düzeyine dengeli yayılması başka bir ilkedir. Bu yüzden kentler için uygun bir büyüklüğün sağlanmasına, çalışılır. Kentlerin en uygun büyüklüklerini, o kentin üretici gücü belirler. Çok büyük kentlerin fazla büyümesinin önlenmesi, kırsal bölgede yeni kentler kurulabilmesini olanaklı kılar. Kapitalist ülkelerin bir iş ve ticaret merkezi olan, kent merkezlerinin aksine kuramsal olarak, sosyalist ülkelerde kent merkezlerine, siyasal, kültürel ve yönetsel işlevler hakimdir. Bu yüzden beşeri bileşim yönünden de somut bir farklılık gösterir sosyalist kentler. Kapitalizmde kâr etme, amacına yönelik olan her türlü girişim sosyalizmde halkın somut gereksinmelerini karşılamaya yöneliktir. Bu nedenle konut, sorunu sosyalist kentlerde pek görülmez ve konutlar işyerlerine yakın olarak birlikte çözümlenir.

Komşuluk birimi (unité d'habitation) kavramı da, sosyalist ülkelerde plâncıların, kentte türdeşlik ve eşitlik sağlamak için kullandıkları önemli bir araçtır. Bir kentte, kaç mahalle ya da komşuluk birimi bulunacağını, o kentin nüfusu belirlemektedir. Süper blok adı verilen (ve oldukça hüzünlü) bu birimlerin bir araya gelmesinden oluşan mikrorayon adı verilen oturma alanlarında gerekli donatılar sağlanır. Buralar kamu ulaşım olanaklarıyla kent merkezine ve işyerlerine bağlanır. En önemlisi üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olmaması, ekonominin merkezden plânlaması ve tüm toplumsal sorunların çözümlenmekte oluşu kentleşmeyi ülkesel, bölgesel tüm olanakların bir plân çerçevesinde toplum yararına hedeflere dönük olarak ele alma olanağı sağlar ve merkezi planlar kapitalizmdeki gibi hiçbir engele çarpmadan doğrudan uygulama olanağı bulurlar.

Plancılar, elbette sosyalist ütopyaya oldukça sıcak bakarlar. Hayallerindeki dünyayı kurmak (veya varolanı yıkıp yeniden kurmak) edimine yakın düşer bu ütopya. Ne var ki reel sosyalizmin birey ve kamu yararına nasıl başarılar gösterebildiği de tartışmalıdır.

VE TÜRKİYE

Uzun ve ayrıntılı olarak izlendiğinde uygarlıkların ve kentlerin evrimi ilginç sonuçları içeriyor.

Ülkemiz, farklı düşünsel sistemlerin açıkça tartışılabildiği demokratik niteliğini bir yandan yitirirken, bu süreçte, konunun kentler düzeyinde de belgelenen sakat, azgelişmiş kapitalist sistemin çelişki ve bunalımlarını da yaşamaktadır. Görüldüğü kadar, bütünleşme çabasında olduğu Batı Dünyasının tüm sorunları katlanarak ülkemize yansırken, bu süreçte sağlıklı yeni yönelişlerin aranması bile giderek zorlaşmaktadır.

Belki bugünkü zaman kesitinde, ülke yapısında artık ilişkilerini kurabileceğimiz ekonomik ve toplumsal olgular ve bunların mekânsal şekilleri karmaşık biçimde vardır. Üretim oluşumu, denetimi, dağıtımı, tüketimi, eylemleri ve kısaca toplumsal yaşam, onları oluşturan güçler, sınıfsal, karar organları, baskı ve karşı baskı grupları denetiminde zaman sürecinde karşılıklı çelişkiler, çatışmalar ve dengelemelerle sürer. Bu yapıya sonuçta şekil veren güçler artık netleşmeye, belirginleşmeye, aydınlanmaya başlamıştır ülkemizde. Bu belirginleşme, öncelikle çelişkilerin doğal olarak en yoğun olduğu ortamlarda, kentlerde oluşmaktadır. Türkiye’de yeni sermayenin kent toprağında ve çevresinde olağanüstü spekülasyon ve yağma ile biriktirildiği bir gerçektir. Kentler karar organları, ekonomik güçler, örgütlü-örgütsüz sınıfsal birikimler, eğitim, iletişim ve toplumsal yaşamın yoğun örgütlenme olanaklarının fazla olduğu yerlerdir. Ülkemiz kentleşme hızının %6-7 olduğu göz önüne alınırsa, önümüzdeki 25 yılın sonunda kentlerde nüfusumuzun %70’inin yaşayacağı görülür. Yakın 25 yıllık geçmişimizin topluma yön veren tüm önemli olaylarının kentlerde serpilip somutlaştığı da düşünülürse, tüm evrimin ışığında, çözüm artık sorunların kaynağında, kentlerde dir.

Belki başka bir araştırma gerektirecek kadar önemli olan, kent sorunsalının ülkemiz somutunda nasıl çözüleceğidir. Bu konuda, burada, olsa olsa çıkış noktalarına yönelecek tartışmalarım başlangıcı yapılabilir. Bırakın yapsınlar-Bırakın geçsinler (az gelişmiş - gecikmiş kapitalist model) Çevreye sahip çıkma ve kurumlaşma (örgütlenmiş kapitalist model), Yönetim ve plânlamaya halk katılımı (reformist burjuva model), Yönetim ve plânlamayı doğrudan halkın üstlenmesi (sosyalist model) tartışmasına bir yöneliş oluşturmak bu çalışmanın varabileceği son aşamadır. Ne yazık ki toplumumuz henüz bu tartışmaların çok uzağında.

Kent olgusunu geniş kapsamlı olarak anlayan ve anlatan ilk yaklaşımlar, çağdaş toplumbilim kaynaklarından doğmuş ve gelişmiştir denebilir. Gerçekten de, kentin yalnızca düzenlenmesi gereken bir yapı ve insan yığılılması olmadığını, içerdığı karmaşık toplumsal ilişkilerin kavranması gereğini, vurgulayan toplumbilim olmuştur. Kent, bu bilimin gelişmesi için önemli bir "laboratuvar" oluştururken, toplumbilimciler de şehircilik konularında giderek ağırlıklarını artırmaktadırlar.

BÖLÜM 6

KENT OLGUSUNU YAŞAYANLAR: TOPLUMBİLİM AÇISINDAN GÜNÜMÜZ
KENTLERİ
TOPLUMDA SINIF VE TABAKALAR

Toplumsal örgütlenmenin çözümlenmesi yapılırken, toplumbilim açısından ana öge olarak ortaya konan kavram, sınıf kavramıdır. Sınıflar, toplumsal örgütlenmede oluşturulan değerlerin üretimi dağıtım ve tüketiminde benzeri ilişkiler ve davranışları gösteren kişilerin meydana getirdiği gruplardır. Bu grupların yaşama, düşünme, çalışma ve çıkarlar olarak birbirlerinden farkları, toplumsal üretimden aldıkları payların farklılığı doğrudur. Değişik ya da aynı sınıftan olsa da aynı çıkar ve olay çevresinde birleşen bir topluluktur. Toplumsal iş bölümünde benzer rolleri ve konuları üstlenen ve bunlara bağlı statüleri (göreceli konuları) paylaşan bireylerin oluşturduğu gruplardır. Toplumsal grupların güçlerinin kaynakları zaman içinde nitel ve nicel evrime uğrayan önemli belirleyicilerdir. Toplumbilim ve ekonomi-politik kuramcılar tarihsel evrimi açıklamak, düşünüş yapıları ve ekonomik dizgeleri irdelemek, öneriler oluşturmak, geleceğe dönük spekülasyonlar yapmak doğrudur. Konuları enine boyuna tartışılmaktadır. Yalnızca kent olgusu döngüsünde değil; ekonomik krizleriyle, çevre sorunlarıyla, savaşlar, uzlaşmalar aracılığıyla ulusal ve uluslararası düzeyde bu anlamda uyarıcı, aydınlatıcı sonsuz olgunun düğümünü çözülmesini gördükten, yorumlayarak evrensel güç yapısı hakkında da görüş sahibi olunabilir.

Son olarak, sınıf ve katman kavramlarının ayırıcı özelliklerini belirterek bu ön bilgilenme kesimi tamamlanabilir.

Sınıf

Katman

Rol Grupları

Statü Grupları

Üretim İlişkileri

Tüketim İlişkileri

Üyelerin Bağlarını Arttırma

Her Katmanı Statülere Göre Eğilimi Farklılaştırarak Parçalama Ve

Statü Değişirme Eğilimi

Sınıf Kavgası

Sınıf Kavgasını Azaltan Tampon Mekanizmalar

Denetim Gücü

Etki

Toplumun güç yapısı aracılığıyla söz konusu gruplaşmaların belirleyicilik dereceleri son iki satırda görülen özelliklerinde yoğunlaşıyor. Şöyle ki, her iki özellik de güç ağırlığını belirliyorlar ancak, Etki ikna edici, Denetim Gücü ise bir baskı unsuru olarak zorlayıcı nitelik taşıyan kavramlar. Gene Tekeli, bir toplumsal grubun gücünün, grubun (sınıf-katman) denetlediği-etkilediği kaynaklardan örgütlenme derecesinden grubun büyüklüğünden-insanların sayısından- doğduğunu öne sürüyor. Söz konusu kaynaklar, anapara, bilgi, teknoloji, statü vb. olabilir. Sonuçta, bir toplumsal yapıyı belirleyen öğeler, Sınıfların, tabakaların sayısı ve yapısı bunların her birinin büyüklüğü her tabakanın etki sınıfın güç derecesi sınıf ve tabakaların mekân içinde dağılımları olarak belirleniyor.

KENT SOSYOLOJİSİNİN EVRİMİ

Geleneksel toplumbilim yaklaşımı kentsel toplum yapısı üzerinde yeterince durmamaktadır. Kentsel olguya genel anlamlı yaklaşımlar, onun güncel ve çarpıcı bozukluklarını, hastalıklarını vurgularken, çoğu kez gerçek bilimsel yaklaşımı bir yana bırakırlar. Toplumsal olguyla ilk kez çok

yaygın-genel-makro düzeyde ilgilenen düşünür ve bilim adamları (Marx, Dürkheim, Weber) kentleşmeyi tarihsel gelişim içinde bir süreç olarak yerine oturturken; toplumların evrimi koşutunda gelişen evrensel kuralları aradılar. Bu yaklaşım içinde toplumsal evrimin bir basamağı olarak değindikleri kentlerin özellikli yapılarını bilinçli olarak bir tarafa bırakıp daha çok evrensel düzeydeki üretim ilişkilerine bağlı toplumsal olguyu, sınıf oluşumlarını ve evrimini aydınlattılar daha sonraları kentlerin özel durumuna gözlem, araştırma ve yöntemlerle yaklaşan bir grup toplumbilimci ise (Radcliffe, Brown, Parsons) mikro düzeyde doğrudan kent sınırları içinde süregiden olayları incelediler.

Her iki yaklaşım da değişik yöntemler, ancak yüklü bir bilgilenmeyi gerektiriyorlar. Günümüzde karmaşık evrensel-ulusal-kentsel ilişkileri anlamak, yorumlamak ve düzenlemek için ise herhalde bu yaklaşımların her ikisini de özümlemek ve geliştirmek gereklidir. Çağdaş toplumbilimciler, ruh bilimcileri ve ekonomi-politik bilimcileri, toplumların mı çevreyi şekillendirdiklerini yoksa toplumun ve bireylerin çevreden mi koşullandıklarını uzun süre tartıştılar. İnsanla mekânın karşılıklı etkileşimini incelemek Kent Sosyolojisinin alanına girer. Özellikle kent mekânı ve kentsel yaşamın karmaşıklığı, çağdaş ve evrensel olarak nitelendirilebilecek kentsel bunalımlar, birçok bilim adamının dikkatini kentlere çekmiştir.

“Kentli dediğimiz zaman örgütlerin yoğurduğu, şekillendirdiği insanı kastederiz. Örgütler içinde doğan, eğitilen, çalışan, boş zamanlarını değerlendiren insandır kentli. Nitekim memleketimizde ‘sağlıksız’, ‘suni’, ya da ‘demografik’ kentleşmeden söz eden yazarlar, köyden geçen nüfusun kenti oluşturan örgütler ağının bir parçası olmadığına işaret etmektedirler.”

Ayşe Öncü

KENT SOSYOLOJİSİ EKONOMİ-POLİTİK VE KENTSEL MEKÂN

Kent Olgusu olarak tanımlanabilecek kent ve kentsel olaylar, yoğun bir toplumsal değişimi de içerirler. Kentler toplumun evrim sürecinde

devingenliğin ve geleneksel köklerden kopuşun yoğun olduğu yerlerdir. Kent olgusu, kitlesel (sürü, topluluk, göçebelik) yaşamdan toplumsallaşmaya (örgütlü yaşama, az-çok ortak etkileşime) dönüşümü de içerir. Kentleşme hızının günümüzdeki boyutlara ulaşmadığı dönemde kırsal alanla kentsel alanların ayırımı daha belirgindi. Ancak günümüzde şehirsal-mekân ile kırsal mekân kesin bir ayırımla ayrılamıyor. Tarihsel olarak kazandıkları kimlikleriyle belirginlik kazansalar da aynı evrensel kurallara ve ülkesel sisteme bağlı olarak deviniyor, karşılıklı etkileşiyorlar. Sermayenin bağımsızlık ve birikim kazanmasıyla, yani giderek temel güç durumunu almasıyla şehirsal mekânın kendi alanı ve etki alanı genişler. Buna bağlı olarak da kırsal mekânın alanı geriler. Ancak bugün böyle tek boyutlu bir devinim eskisi kadar belirgin değil. Her iki türden mekân, karmaşık ilişkiler sonucunda iç içe geçmiş durumda. Var olan bu durum da bir dizi bilim adamının sanayi - sanayi ötesi toplumlardan söz etmesine olanak veriyor. Bu duruma uygun düşen mekân ise yalnız kırsal ya da şehirsal mekân değil. Gerçek şu ki, tarihin belirli bir döneminde gözle görülebilen tek bir mekânda birbirinden sınır, çizgileriyle ayrılan şehirsal ve kırsal mekânların o dönemden beri özel mülkiyete dayalı toplumların, toplum mekânında, bir başka düzeyde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Sonuçta denilebilir ki, üretim biçimleri ve ilişkilerinin, evrimi yaşam biçimlerini ve mekânlarını büyük ölçüde tanımlıyor.

Öyleyse şehirciliği çevrenin bilinçli düzenlenmesi için sistemli yaklaşımlar olarak tanımlarsak; düzenleme kavramını biraz daha açmamız gereklidir. Düzenleme, mekân üzerinde politikaların, çelişkilerin, etki güçlerinin, yaptırımın ve karar verme süreçlerinin örgütlü önlemleridir.

Topaloff, Godard, Castels, Presteil, Lefebvre.

Daha açık bir deyişle, mekân ona etki eden güçlerini bir geçici denge halidir. Etki eden güçler, örgütlü-örgütsüz, bilinçli-bilinçsiz, onu tüm yaşayan ve üretenlerdir. Mekân, üretim ilişkilerinin bir ürünüdür. Daha ile giderek, mekânın yalnızca toplumun bir aynası değil, toplumu oluşturan temel etmenlerin, üretim-değişim-tüketim ilişkilerinin ve bu ilişkilerin tarihsel evriminin bir aynası olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda, mekânı düzenlemeyi üstlenen şehircilik, bu ilişkileri de değiştirmeyi konu

edinmeli. Daha açık bir deyişle politik bir içerik kazanmalı. Olguya, ters yönden yaklaşarak şöyle de düşünülebilir: Mekânın şekillenmesi kadar, sahipliği, yönetimi, insan ve toplum üzerinde yaşam ve algılama süreçlerinde, üretim ilişkilerindeki etkilenmesi göz önüne alınırsa, onun şu veya bu biçimde düzenlenmesinin etkin bir güç, bir araç olarak son aşamada sözü edilen ilişkiler üzerinde belirleyici, çeliştirici, uyumlayıcı, nihayet değıştirici etkisi olabileceğı ortaya çıkar. İşte kent sosyolojisinin ekonomi-politikle çok yakın ilişkilerini kuran çağdaş düşünürler, bu aşamada mekânın üretim ilişkileriyle bu yakın bağlantısını ortaya koyarak, onun bir düşünüyapısal (idelolojik) araç bile olabileceğini öne sürüyorlar.

SONUÇ: KENTLEŞME BİR TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİDİR

Kente geliş, bir toplumsal-ekonomik değışim arayışı. Her göç eden bir yaşantı, bir sorun. Kendi için, toplum için. Geniş, karmaşık, farklılaşmış, ayrı cinsten, çıkarıcı ve kişisel bir ortam var kentte. Toplumsal ilişkiler oldukça karmaşık. Çeşitli. Ayrımlı. Birey, çevreyle ilişkisini aile yoluyla kurmuyor kentte. Kendi başına. Davranışlarında bağımsız. Çevrenin baskısı altında değıl kırsal toplumdaki gibi. Çıkarlarını korumakta da yalnız. Azınlıkta kalan kent yerlisini tedirgin eden, alışamadığı davranış biçimleriyle, kent gelenek-göreneklerine aykırı davranışlarla, ilişki biçimleriyle karşılaşması. Kendisinin azınlıkta kalması da tedirginliğinin bir öteki kaynağı elbette. Bu durum müthiş bir marjinalleşme potansiyeli taşıyor. Alıştığı yaşantıdan, çevreden ayrımlı bir çevrenin gelişmesi, ortaya çıkması, doğma büyüme kentliyi de yadırgatıyor. Oluşan yeni kent ortamına yabancılaşıyor Kendi kentine bile. Kırdan kente göçün büyük boyutlara ulaşması, kent nüfusunun büyük bölümünün kırdan kente yeni göçenlerden, oluşmaya başlaması sonucu; büyük ölçüde nüfusun bu karma görünümünden etkilenerek kentlerin köyleştiğini öne sürenler oldu. Kentleşiyoruz ama kentlileşemiyoruz yargıları çokça duyulur oldu. Çağdaş kentlerin kendine özgü kişisel ve toplumsal-ekonomik özellikleri ve sorunları vardır. Kırsal alandaki kişisel ve birinci dereceden insan ilişkileri; işlevsel roller, kentte anonimliğe, dolaylılığa dönüşmekte;

uyumsuzluklar, sapmalar, akıl ve ruh hastalıkları, bulaşıcı hastalıklar, genç ve çocuk suçluluğu kent türü yaşamda yoğunlaşmaktadır. Toplumsal çelişkilerin, çatışmaların, gruplaşmaların, örgütlenmelerin, güçlerin belirlenmesinin, sınıfların keskinleşmesinin de arenasıdır kentler. Güçlü iletişim bağlantılarıyla haber alışverişinin ve kitle psikolojisinin hızla olduğu yerlerdir. Kalabalık içinde yalnızlığın, yaygın örgütlenmenin, inanç, örf ve adetlerin hızla yön değiştirdiği yerlerdir. Ekonomik alanda sermayenin aktığı, denetlendiği, paylaşıldığı, yeniden dağıtımın, pazarlığının yapıldığı yoğunluk merkezleridir. Kısaca tüm sorunların düğümlendiği, temel kararların alındığı birimlerdir. Kentteki değişim ve dönüşümlerin özünü kavrayabilmek için orada, belirli zaman kesitinde var olan birey gruplarının, özelliklerinin ve bu özelliklerin değişiminin izlenmesi toplumbilimin getirdiği bir yöntemdir. Örneğin bugünkü kapitalist ülkelerin çoğunda benimsenmiş bulunan toplumsal sınıflamayı bir Amerikalı (L. Warner) geliştirmiştir. Yukarıda tanımlanan bu sınıflama şöyle açıklabilir:

Üst Sınıf

Üst-üst: Aristokratlar

Alt-üst: Dünden bugüne uzanmayıp, günümüzde ortaya çıkmış zenginler

Orta Sınıf

Üst-orta: Profesyonel meslek sahipleri, üst basamak yöneticileri, büyük iş sahipleri

Alt-orta: Teknisyenler, nitelikli işçiler

Alt Sınıf:

Üst-alt: Nitelikli ve yarı nitelikli işçiler

Alt-alt: Niteliksiz işçiler, topluma uyum yapamamış yabancılar, dışlanmış azınlıklar.

Bu sınıflama üretim ilişkileri değil daha çok topluluk davranışları ve yaşam biçimleriyle ilgili olduğu için çağdaş sınıf felsefesi yanında daha çok şematik bir tabaka düzeni getiriyor. Ancak kentlerin, temel üretim ilişkileri koşutunda olduğu gözden uzak tutulmazsa, kentleşmenin bir toplumsal değişim sürecini içerdiğini kanıtlar nitelikte bir yaklaşım.

Kent, toplumsal evrim sürecine koşut olarak ancak, toplum yapısıyla kesin özdeşliği bulunmayan bir mekân oluşumu sahnesidir. Kentleşme, bugün yalnız kent tanımına giren sınırlı bölgelerde değil, anlam, öz ve şekil olarak devinim sürecine girmiş her türlü yerleşmede söz konusudur.

Kenti, yoğunluk, boyut ve farklılaşma ölçütlerine göre sınırlayan yüzyılın baş kuramcılarının (L. Wirth) kesin yanılığısı kentleşmeyi kent sınırları içinde betimleme çabalarından kaynaklanmaktadır.

Kentin durağan bir tanımına karşın onun içindeki değişken toplumla birlikte sürekli bir devinim içinde ve karşılıklı etkileşimde bulunduğunu ortaya koymak gereklidir. Sanayileşme sonrası açık varlığını hissettiren bu değişim içeriği öncelikle çalışma kökenine dayalıdır. Zanaat ve tarım etkinliklerinin ayırıcı-farklılaştırıcı öznel niteliğine karşın sanayinin tekdüze içeriği, kentler çevresine yöneldiğinde (merkantilist - hammaddeyi olduğu yerde işleme- yapının yerini ulaşım iletişim olanaklarına bağlı olarak merkezi sanayiye bıraktığı dönem) topraktan söküldüğü bu değişik insanları zorunlu olarak aynı çarkın aynı temponun içine çekiyordu. Böylesine bir değişime, bir tür kültür şokuna uğrayan kitleler toplumsal, kişisel, kültürel varlıklarından sıyrılıp bir anlamda birer tekdüze kol gücüne dönüşüyordu. Üretimi yönlendirenlerin bu isteği, kentlerde böylece sınıf farkının keskinleşmesine neden oldu. Toplumsal sistemin bu yeni altüst oluşu, bölünmüş yerel, bireysel güçlerin biranda ekonomik, politik güç denetiminde elekten geçip yeni ölçütlere göre, (yeni beceriler, girişim şansları, kol gücü, rastlantı...) dağılıyordu. Kültürel düzeyde, yeni yaşamda, kentte, bireysel yaşamla iş yaşamı toplumsal yaşam kesin ayrılığa uğruyordu. Kentleşmiş toplumda mekânsal yakınlık, birliktelik aynı zamanda kültürel bireysel iletişimi gideremiyor. Yalnız bireylerin, örneğin kapıcıların evreniyle apartman sakinlerinin evrenlerinin ne denli uzak olduğu ya da mevki farkı yüzünden farklılaşan örneğin bir tren-vapur yolcuları grubunun karşıt davranışları çarpıcı örnekler. Böylesine bir geçiş-devinim toplumunun sürekli çelişki, çatışma, uyum, gruplaşma kesitleri bir mekân ve zaman bütünlüğü içinde kentlerde yaşanıyor.

Toplumsal olguyu açıklayan, bir anlamda, onu oluşturan aktörlerin rol dağılımıdır. İşte bir adım daha atarak, belki bu sonuç belirleyiciye varıyoruz: Kent olgusunun temelinde toplumsal olgu ve onun kesim ve sınıflarının güç dağılımını oluşturan temel üretim ilişkilerinin varlığı kanıtlanıyor. Bu ekonomik bağlayıcı doğrultusunda “güç gruplarını” ve onların güçsel davranışlarını tanıyalım.

BÖLÜM 7

KENTLERİN GÜÇ YAPISI

Çevremiz, özellikle büyük üretimin yapıldığı, denetlendiği; dağıtım ve tüketimin örgütlü ve yoğun olduğu kentler, temelde üretim ilişkilerine dayalı olarak türlü bireysel-örgütlü güçlerin dengelendiği-çeliştiği alanlardır. Bu güç yapısının bir ürünü olarak şekil alırlar.

Kentlerde güç yapısını oluşturan unsurların tabandan tavana üretim ilişkilerinin yönlenmesinden kentin fiziksel yapısına kadar ne denli önemli etkileri olduğunu görelim:

“Kentın bir organizasyon değil, fakat çok girdili bir sistem olduğu fikri bugün yaygın hale gelmiş bulunmaktadır. Buna göre, kentın bir amacı bulunmadığı, fakat 'ex-post' olarak tarif edilecek işlevleri olduğu ve bu nedenle de kenti kendisini oluşturan çeşitli unsurların önem sıralarına göre tasnif etmenin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Netice olarak, bu anlayış içinde kenti: Varlığını sağlayan bir karşılıklı bağımlılık ve çelişkiler ağı ile birbirine bağlı taraflar ile kentlilerin ve grupların pazarlık ve güç gösterileriyle oluşan gelişme gücünün teşkil ettiği girift bir birleşim yani bir sistem şeklinde tanımlayabiliriz. Bu ekonomik temele dayalı çelişkiler toplumsal yapıda şekillenir ve kentın kaynakları pazarlığa ve tartışmaya girmiş tarafların birinin veya ötekının lehine hizmet eder, tahsis olunur.

Kent sisteminde oluşan, ekonomik etkinlikler, özünde toplumsaldır. Buna karşılık, bunları özel veya dar kapsamlı gayeler veya hedeflere varmak için kullananlar fertler, bunların teşkil ettikleri gruplar veya organizasyonlardır. Kentsel politika ve meselelerin içinde bulunduğu

çelişkilerin en önemlisi olan bu durum, ekonomileri ellerine geçirmiş bulunanlar ile bunları henüz daha talep eder durumda olanlar arasındaki güç karşılaşmasına bağlı kaynakları yeniden düzenleme ve dağıtım suretiyle ancak çözümlenebilir. Herkes, her işletme veya her grup kendisine daha iyi imkânlar sağlayacak, üretim gücünü artıracak üyesi olduğu sistemi muhafaza etmek veya daha iyi bir hale sokacak ve daha yüksek kârlara ulaşabilecek alanların bulunduğunu görerek bu alanları elde etmek için bütün gücünü kullanmak istemektedir. Böylece bireyler ve gruplar arasında amansız bir mücadele ve pazarlık olagelmektedir. İşte bu sebepler yüzündendir ki, kentsel ekonomik hayat kamu gücünün liderliğini ve ihtilafları hal yolundaki uzlaştırıcılığını gerektirmektedir. Şüphesiz ki, bu kamu gücünün düzenlediği ve yürüttüğü kentsel plân ancak eylem bünyesinin tercihlerine göre alan düzenleme imkânına sahiptir. Gerçekte kent nazım plânının bu eylem bünyesini teşkil eden ekonomik ve sosyal grupların güç ilişkilerini aksettirip ettirmediğini ve bu plânın ortaya koyduğu buyrukların hakim grupların projelerini gerçekleştirmeye yarayıp yaramayacağını bir soru olarak ortaya koyabiliriz.”

H. Kazgan

Plânlama ve yönetim, ekonomik sistem ne olursa olsun güç yapısının etkisini yadsıyamaz. Kendi etkinliğini bu güç yapısına ve yönetim dizgesi içindeki yerine bağlı olarak gösterebilir. Kaldı ki, yönetim örgütlenmesi, demokratik tanımında, söz konusu güçlerin bir ürünü olarak şekillendiğine göre yönetimin denetimindeki plânlama da bu güç yapısına doğrudan bağımlıdır.

Çevre diyoruz, sürdürülebilirlik diyoruz, insanoğlunun acımasızca egemenlik kurduğu bu dünya üzerinde, yaşam çevrelerini tehdit ettiğimiz, kısıtladığımız yok ettiğimiz fok balıklarını, kelaynakları, bozayıları, kardelenleri, sedir ağaçlarını, hatta Boğaziçi’ni, Sultanahmet’i, korumaya çalışıyoruz.

Bu çabalar sürecinde, insanın insana egemenlik kurarak doğa- mekan üzerindeki tacizleri, tehditleri, işgalleri, sürgünleri, kısıtlamaları pek gündeme getirilmiyor. Boğaziçi’ni, Sultanahmet’i, Fener’i, Balat’ı,

Tarlabası'nı bir biçimde koruyoruz da oralardaki gerçek yaşamı, o yaşamı üreten insanları, insanların yaşamı sürdürebilme haklarını koruyabiliyor muyuz? İşte konunun bu yönü hiç gündeme getirilmiyor. Daha doğrusu, son yıllara kadar getirilmiyordu. Neyse ki, insanoğlu yok olmaya yüz tutan ender varlıklardan daha farklı savunma yöntemleri üretebiliyor: Uygarlaştıkça, düşünce üretmesi, sosyalleşmesi, örgütlenmesi ve haklarını, taleplerini dile getirmesi olası.

Yakın zamana dek bu süreçlerde temsiliyetin biricik yönteminin siyaset olduğu düşünülürdü.

Ama artık, bu yönde toplumsal grupların, yabancılaştırılanların, azınlıkların, sürülenlerin, ötekileştirilenlerin de farklı araçları var.

Sivil Toplum, günümüzde, Modern Dünyada Devlet tarafından temsil edilen Siyasal erk ile birey arasındaki düzlemde oluşan bir ara yapıdır. Zaman zaman algılandığı veya kurgulandığı biçimde bir toplumsal subap, bir bağırıp çağırıp rahatlama alanı değildir. Toplumsal-Kentsel sorunlar karşısında söz söyleme, tartışma, hak arama, çoksesli, alternatif çözümler üretme, önerme platformudur.

Kentlilerin, yani gerçek sahiplerinin kentleri için karar verme süreçlerine katılımlarının en çağdaş, demokratik yönteminin Sivil Toplum Kuruluşları olduğu bilinciyle 1960'lardan buyana sayıları da artarak gelişen kentsel örgütler, ayrıntıda yaşadıkları yöreleri ve genelde kenti daha yaşanılır, daha sürdürülebilir kılma çabalarına giriştiler.

Metropollerde de bu türden örgütlenme ve talepler, özellikle gelişen neo-liberal ve küresel politikalar karşısında yükseldi.

Aynı dönemde, tüm ülkede gelişen çevre bilinci sonucunda, yalnızca İstanbul'da değil, ülkenin çok farklı bölgelerinde de bu türden gruplar örgütlendi. Bu tür yerel ve spontane hareketlerin aslında son derece barışçıl, hatta naif talepleri ise, ne yazık ki görmezden, duymazdan gelindi, yerel örgütler zaman zaman, farklı çıkar çevreleriyle, devlet güçleri ile de karşı karşıya kaldılar ve bazen şiddete varan baskılar ile de karşılaştılar.

Çağdaş yaklaşımlar, kentlerin tek elden, bileşenlerinden bağımsız olarak düzenlenemeyeceğini; olsa olsa kentsel oluşumu belirleyen girdilerin, dinamiklerin, aktörlerinin etkin katılımı ile kısmen yönlendirilebileceğini

öneriyor. Kentsel yaşamın ve kentsel oluşumunun belirleyicileri arasında, insan ve toplumun barınma, çalışma, dinlenme ve ulaşım gibi asal talepleri yanı sıra, elbette coğrafya, tarih, kültür, ekonomi, politika boyutları da var. Kentleri düzenlemek için ellerinde sihirli değnek olmadığını anlayan bilim adamları sonuçta, kentsel olguyu ve bileşenlerini, başka bir deyişle kentin belirleyici aktörlerini incelemeye koyuldular.

Buna göre, kent bir sahne (veya örneğin bir satranç tahtası) kent üzerindeki ilişkiler de bu aktörlerin bir tür oyunudur. Toplumlar geliştikçe, oyunun kurallarının da gelişeceği açıktır. Bu görüşe göre, sonuçta kentsel çevre; oyunun kuralları ve hakemleri yanı sıra (planlar, yasalar, yönetimler, yönetmelikler, örgütlenmeler...) kentsel oyuncuların hareketleri (hamleleri), güçlerinin çatışması, uzlaşması veya dengelenmesi ile biçimlenir.

Kentte yaşayanlar, yani bizler, gerçekten de bireyler, örgütler veya tüm toplum olarak kentin biçimlenmesinde esas belirleyiciler, sorumlular değil miyiz?

Karmaşık, dinamik ve değişken bir sistem olan kent böyle bir bakışla daha kolay algılanabiliyor, anlaşılabilir.

Kentsel aktörlerin kent üzerindeki gereksinmelerini, taleplerini, oyunlarını ve sonuçta etkilerini, bir "güç yapısı" olarak da tanımlayabiliriz. Bu güç yapısını, doğallıkla, çıkar guruplarının ağırlığı, örgütlenme ve talep belirtme düzeyi ve yetenekleri belirler.

Basit bir örnek ile bir taksi şoförü ne denli kendi kendine söylenirse söylensin, bir türlü trafiğe değin gerçek bir çözüm üretmez. Ne var ki, aynı birey, görüş ve taleplerini örneğin, şoförler federasyonu aracılığı ile kararlı bir biçimde yerel yönetime iletebilirse, belki kentte taksiler için özel bir yol ve özel duraklar gerçekleşmesini sağlayabilir.

Tabi buna karşın, kentliyi temsil eden yerel yönetimin veya ilgili başka örgütlerin de karşı talepleri olacaktır. Burada bir pazarlık söz konusu olabilir. Bir konuda görüş bildiren, görüşmelere katılan taraflar ne denli örgütlü, yoğun ve açık bir biçimde temsil edilirse sonuç o kadar kent ve kentli yararına olabilir.

Konunun bir alanda, profesyonelliğine soyunan mimarlık ve şehircilik meslekleri, kendi örgütlenme yapılarına bir de bu perspektiften bakmalıdırlar.

KENTSEL AKTÖRLER

Kentsel mekânın üretimi, paylaşımı, kullanımı hiyerarşik yapıları, nitelikleri; kentsel aktörlerin mekân üzerindeki ilişkileri, gerilimleri ile belirlenir. Yer yer muhalif veya destekleyici konumda olan yer yer de işbirliği veya çıkar çelişkisi içinde olan örgütlü/örgütsüz bu gurupların güç dengelerinin zaman sürecinde bir bileşkesi olarak...

Burada gerilimden kasıt, karşılıklı çatışmalar, çekişmeler ve uzlaşmalardır. Çağdaş kent sosyolojisinin neredeyse tüm kavramları, örneğin özelleştirme, ötekileştirme, dönüştürme, ticarileştirme, toplumsal katmanlaşma, kopuş ve yırtılma, entegre olma durumları bu perspektiften bakılarak tanımlanmaktadır.

Kentsel Aktörler şöyle sınıflandırılıyor:

Yerel yönetimler, merkezi yönetim ve onların yasama, yürütme, planlama, denetleme, uygulama erklerinden oluşan yapılar, kurullar...

Kullanıcı, birey, semtli, kentli toplum (her birey gerçekleştirdiği ekonomik etkinlik ile çevre üzerinde etkilidir. Dolayısıyla çıkarları doğrultusunda -haklı/haksız- hak iddia edebilir: esnaf, çiftçi, işçi, turizmcı, otelci, esnaf, mülk sahibi, şoförler, emekli, müteahhit vb)...

Sivil toplum örgüt ve kuruluşları. Bu kuruluşlar, yukarıdaki hak ve talepleri, ortak akıl ve özel veya toplumsal çıkarlar doğrultusunda yorumlayarak daha belirgin ve örgütlü olarak dile getirebilir, seslerini duyurabilirler. Bu nedenle, çağdaş toplumlarda, Demokrasinin olmazsa olmaz bir karşı ağırlığı, denge unsurudur Sivil Toplum Örgütleri...

Uzmanlar, plancılar, mimarlar, arkeologlar (odalar, dernekler vb. aracılığı ile de) ...

İşadamları, Küresel- yerel yatırımcılar...

Sonuç olarak, kentsel dönüşüme ve kent mekânının sosyal kullanımına ilişkin aktörler senaryosu saydamlaştırılmalıdır. Bu saydam ilişkiler bağlamında masaya oturan tarafların Kazan-Kazan paradigmaları (yol haritaları) ile oynamayı öğrenmeleri gerekir.

Çıkar gurupları, yöneticiler ve uzmanlar yanı sıra masaya; kullanıcılar yani halk ve temsilcileri oturmadıkça tüm konuşulanlar teoride kalacaktır.

YEREL YÖNETİM VE GÜÇ YAPISI

İşte yerel yönetim düzeyinde bu savı kanıtlayan, Prof. Dr. Cevat Geray, “Yerel Yönetim Sorunlarına Toplu Bakış” adlı araştırmasında, belediyelerin meclis ve başkanlarının yapısını inceliyor ve yönetim düzeyinde güç dağılımını yansıtan aşağıdaki ilginç gözlemleri ortaya koyuyor.

“1958 ve 1964 yıllarında görev başında bulunan Belediye Başkanlarının, seçimden önceki mesleklerine ilişkin bilgilerini özetleyen çizelgede tüccarlık ve küçük esnaflığın birinci sırada, tarımla ilgili mesleklerin ikinci sırada geldiği anlaşılıyor. Kamu görevlileri üçüncü, serbest meslekler dördüncü sırada yer almaktadır. Başkanların büyük çoğunluğunun kökeninde kasaba ve kent halkının günlük yaşamını küçük üretici ya da esnaf olarak etkileyen çıkar kümeleri vardır. Belediye Başkanlığı, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi üyelikleri, köy ve mahalle muhtarlığı ihtiyar kurulu üyelikleri gibi yerel organların sınıfsal kökenleri yerel yönetim birimlerinin halk yararına değil belli egemen güçlerin çıkarına çalışmaları sonucunu doğurmaktadır. Ankara, İzmit, Antalya, Zonguldak, İzmir belediyelerinde Meclis üyelerinin meslekler dağılımı ilginç gerçekleri yansıtmaktadır. İzmir’in Gültepe belediyesi dışında işçi temsilcileri işçilerin en yoğun bulunduğu Zonguldak'ta bile %26'nın üstüne çıkamamaktadır. Buna karşılık, kentte yaşayanların günlük tüketiminde etkili konularda küçük üreticiler ve tüccarlar büyük bir yüzde ile temsil olunmaktadırlar. Bunun yanında, emlak sahipleri, müteahhitler önemli bir yüzdeyi oluşturmaktadırlar. Sınıfsal ve mesleksel kökenlerini yukarıda açıkladığımız yerel organların altyapı ve hizmetlere ilişkin kararlarında,

önceliklerin saptanmasında, halkın günlük yaşamıyla ilgili fiyat ve ücret tarifelerinin onaylanmasında, küçük esnaf ve sanatkârların küçük girişimlerin çıkarlarını üstün tuttıkları görülmektedir. Kent içi ulaşımıyla; beslenmeyle ilgili geniş halk yığınlarından yana girişimlere minibüscüler, şoförler, dolmuşçular, lokantacılar, fırıncılar ve benzerleri, yerel organlardaki temsilcileri aracılığıyla karşı çıkarak ağırlıklarını koymuşlar, engellemişlerdir. Plâka ve araba sınırlamasından, ekmek fiyatlarından, tarifelerden doğan büyük tekeli rantların kırılmamasında, geniş halk yığınlarının çıkarlarını koruma girişimlerinin başarılı olamamasında yerel yönetimin güç yapısının büyük etkisi olmuştur. Yerel yönetimlerin halk yararına çalışmaları, bu oranlarda geniş halk yığınlarının temsilcilerinin çoğunluk kazanmaları ile olanaklıdır. Halk yığınlarının yerel yönetimlere ağırlıklarını koymalarını, denetlemelerini, kararlarına doğrudan katılmalarını sağlayacak örgütlenmelerin yapılması zorunludur.”

C. Geray

Ortaya konulması gereken söz konusu güçlerin açık tanımı ve birbirleri üzerinde etkileridir. Elbette serbest piyasa koşullarında hakim-etkin güç piyasanın ve politik yapının denetimini sağlayan kesimlerdir; büyük, ancak örgütsüz, güçsüz kesimler ise bu yapıda, belirleyici olmakta uzaktırlar.

GÜÇ YAPISININ MEKÂNA YANSIMASI SÜRECİ

Kentler için sözü edilen güç yapısının toplumun güç yapısından soyutlanamayacağı açıktır. Tüm toplumun evrimine yön veren bu güç yapısının kent olgusunun aktörleri olan toplumsal gruplar (sınıflar, katmanlar, çıkar grupları, birey grupları ve bireyler) aracılığıyla kent mekânına yansıdığı söylenebilir. Kentleri, genel anlamda çevrenin evriminde bu güçler kutuplaşmasının (çelişki, zıtlık, uyum) ilişkilerinin büyük ölçüde belirlediği söylenebilir. Üretim ilişkilerine dayalı toplumsal işbölümü toplumun güç yapısıyla çok yakın belirleyici ilişki içindedir.

Güç yapısını oluşturan örgütlü-örgütsüz-kişisel grupların çatışmaları yine belirleyici olarak toplumsal değerler ve ideolojiler yaratır. Bu değerlerin ve düşünce yapılarının ise üstyapısal örgütlenmeler ve yönetim biçimleri

aracıyla politikalara yansıdığı söylenebilir. Oluşan politikalar ise plânlama yönetim tercihleri ve yatırımların düzenlenmesi yoluyla üretim ilişkilerine etkir. Ortaya çıkan bu ilişkiler sistemi en geniş anlamda çevreyi ve özelde bu ilişkilerin arenası durumundaki mekânı üretir, şekillendirir, kullanır, tüketir. Bir başka deyişle söz konusu ilişkiler ve onların sarmal evrimi kent olgusunun devingen özünü yaratır. Örgütlenmiş, gelişmiş sistemlerde bu ilişkiler billurlaşmış, bir anlamda dengelenmiştir. Gelişmekte olan ya da güçlü etkilerle kösteklenen sistemlerde ise bu durulma görülemez.

Kitleler, öğeleri oldukları grup çıkarları doğrultusunda açığa çıkan bu ilişkiler sistemine katılabilir ve kendi yararlarına baskılar oluşturabilir; denetim güçleri ve etkileri uyarınca yaşamlarını, çevrelerini yönlendirebilir haklarını savunabilir, hedeflerini saptar, örgütlenebilir ve kazanımlar elde edebilirler. İşte diğer yönden, çevrenin şekillenmesinde en sınırlı tanımıyla yönlendirici olmak amacını taşıyan kent plânlama ya da kentsel yönetim birimleri, alanlarındaki aktörleri iyi tanımak ve hedef seçmeleriyle eylem stratejilerini bu kesimlerden hangisi yararına kullanılacağında tercihlerini açıkça ortaya koymak zorundadır.

Elbette birçok role birden çıkabilen bireyler ya da örgütlerin etkinlik güçleri daha fazla olacaktır. Bir başka şekilde, rol dağılımı üzerinde etkili olabilmek de ya da söz konusu rolü iyi-kötü oynamak da toplumsal ilişkilerin bir anlamda yansımasıdır. Her aktör -birey ya da kesim- kendi özel güçleri nitelikleri doğrultusunda çevreyi bilinçli-bilinçsiz kendi yararına dönüştürme çabasıdadır. Çevrenin şekillenmesini belirleyen sonuç işte bu etkilerin geçici bir denge halidir. Geçici diyoruz çünkü nitel-nicel değişimler toplumsal sürecin doğal akışı içinde oluşacaktır. Ancak çevrede var olan tarihsel-kültürel kalıtım, ekonomik-toplumsal potansiyel, fiziksel-doğal birçok özellik de bu oluşuma etki (katkı veya tepki gibi) malzeme hazırlar. Bir de bu güç dengelemesine dış etkileri ve baskıları da katmak gereklidir. Bu dış güçler bölgesel-ülkesel ya da ülkemizde ağırlıkla var olduğu gibi uluslararası olabilir.

Sonuç: Güç yapısı ve güçler dengesi netleştirilip, derinlemesine irdelenmeden mekân hakkında tartışmak olanaksızdır.

Kent olgusunu enine boyuna tartıştıktan sonra, sıra, kent olgusu karşısında bilimsel konumlan irdelemeye geliyor. İnsan ve toplumun, tarihin kaşından bu yana genelde çevresi, özelde yerleşmeleri karşısında aldığı bilinçli-bilinçsiz tavırlardan, günümüz teknolojisinin önerdiği karmaşık süreçlere dek şehirciliğin özünün ve çağdaş kent olgusu karşısında durumunun ele alınması bu bölümün konusu.

BÖLÜM 8

KENT OLGUSU SORUNSALININ ÇÖZÜMÜ
“ŞEHİRCİLİK” TANIMI, KONUSU, ETKİNLİK ALANI
KENTLERİ DÜZENLEMEK

İnsan ve toplum eylemleri belirli amaçlar doğrultusunda bir ülkesel hedefe dönük olarak programlanabilir, düzenlenebilir mi? Eylemleri ve onların yer aldığı veya yarattıkları çevreyi düzenlemek için bir araç kabul edilebilir mi plânlama? Önemli bir sorun daha var. Ne ölçüde, kim tarafından, hangi araçlarla, hangi hedefe dönük olarak ve kim adına yapılmalı plânlama? Yanıtını son bölümde arayacağımız bir soru bu. Ancak daha özelde, şehircilik diye bir uğraşı var. Kentlerde yaşayan kitleler ile daha doğrudan karşı karşıya gelmiş, kentlilerin kent karşısındaki davranışlarından, kent, , ülke plânlama gibi bir üstyapı kurumu olmaya uzanan, daha genel bir kavram. Gerçekten, 1. bölümde çevre olgusunu tanıtırken ve 3. bölümde kentleşme sürecinde toplumlari incelerken gördüğümüz gibi, kentsel olgu, yerleşmeler karşısında bazen örgütlü bir davranış şehircilik. Ne var ki toplumların daha örgütlü, kentlerinse aynı süreçte nedense (nedeni kent olgusu bölümünde irdelendi), daha karmaşık bir hal almasıyla, kentleri düzenlemeyi, orada yaşayanlar adına üst kadrolar (yöneticiler, bürokratlar, teknokratlar) üstlenmiş ve ayrıntılı-ince bilimsel süreçler ile bu eylem kentliden koparak yönetim- plânlama bütününü içeren ama ne yazık ki bir önceki bölümde açıkladığımız aktörler dizgesini de henüz tam olarak algılayamayan bir üstyapı kurumuna dönüşmüştür.

ŞEHİRCİLİĞİN BİLİMSEL NİTELİĞİ

Temelleri 19. yüzyılda atılmış ancak yeni yeni ün kazanan bir alan şehircilik. Öyle her bilim dalı gibi kendine özgü sağlam bir yöntemi, metodolojisi; birbirini izleyerek, birbirinin üzerine kurularak gelişen bir süreci yok şehirciliğin. Birçok kereler, bilimden çok felsefede olduğu gibi, bir sonraki adımın bir öncekini inkâr ederek, onu çürüterek atıldığı bir tezkarşı tez akışı içinde ilerliyor, biraz deneme yanılma yordamı ile.

İşte burada, onun bu kaygan alanını daha geniş ve düşünsel bir sınırla çevreleyebilmek, zaman ve mekân uzanımında konusunun yaygınlığıyla orantılı bir kalıba oturabilmek için, belki de insanların toplu yaşamları sürecinde oluşturdukları yerleşmeleri karşısındaki bilinçli-bilinçsiz, örgütlü-örgütsüz tavırları olarak betimleyebiliriz şehirciliği. Söz konusu tavır yaşanan dönemlere göre değişmiş, bir ağacın kökleri gibi olgular karmaşıktıkça, dalları gibi de tavırlar çoğalmış, farklılaşmıştır.

Örneğin, yüzyılların İstanbul'u bu aşamaların tümünü (çağdaş olan bir ikisi dışında) geçirmiştir; antik devirde bir kent kuruluşuna, zafer takları, kiliseleri, arenaları forumlarıyla sahne olmuş; Bizans döneminde Roma şehirciliğinin kuramlarıyla düzenlenmiş, Osmanlı döneminde tipik imparatorluk başkenti olarak gelişmiş, Cumhuriyet döneminde H. Prost ile "güzelleşme" dönemini daha sonra A. Menderes'le imar hareketlerini yaşamış; aşırı kentleşmeyle önce Anadolu göçmenleri sonra yap-satçı müteahhitler eliyle parsellenip kabuk değiştirmiş, çağdaş sömürgeciliğin etkisinde devleşmiş, yabancı teknoloji, kuramlar sayesinde çizgisel metropoliten yapıya kavuşmuş, (bir de Boğaz Köprüsü kazanmış bu arada) sağlıksız kentleşmenin tüm bunalımlarını, çevrenin maddesel ve toplumsal kirlenmesinin tüm boyutlarını yaşadığı günümüzdeki patlama ve kargaşa dönemine ulaşmıştır.

Günümüzde, insanların karmaşık kentsel olgu karşısındaki tavrı geniş bir bakış açısıyla değişmiştir. Şehircilik kentsel olguyu, tüm yönleriyle ele almak zorundadır.

Yine de burada konuyla ilgili birkaç kaynaktan kısaltılmış olarak anlatılar aktarılacak, farklı evrelerdeki yaklaşımların evrimi gözler önüne serilecektir.

ŞEHİRCİLİĞİN GENEL HEDEFLERİ ŞEHİRCİLİK KONULARINA ÇEŞİTLİ YAKLAŞIMLAR VE KAYNAKLAR

Bu tür farklı yaklaşımları yansıtan alıntıları, daha çok; doğdukları dönem ve koşullar, savunucularının dünya görüşleri, temel eğitimleri, görev ve konumları doğrultusunda farklılaşma gösteren bir dizi yaklaşım ile izleyelim. Bunlar, aşağıdaki gibi gruplanabilmektedir:

Tarihsel evrim yaklaşımları,
Güzelleştirme-Süsleme-Tarihselci-Sanatsal-Estetik yaklaşımları,
Gözlemci- Kuramcı- Kantitatif- Kalıpcı yaklaşımlar,
Normatif- Tasarımcı- Düzenleyimci yaklaşımlar,
Kesimsel- Sektörel yaklaşımlar,
İmarci yaklaşımlar,
Yasa- Yönetim- Örgütlenme düzleminde yaklaşımlar,
Kuramsal- Modelci- Plânlama- Programlama yaklaşımları,
Ruhbilimsel- Dirimsel- Sibernetik ve algılama- Davranış sürecine dayalı yaklaşımlar,
Ekoloji- Çevresel yaklaşımlar,
Korumacı yaklaşımlar,
Coğrafyasal yaklaşımlar,
Ülke- Bölge plânlama, Coğrafya- Mekân örgütlenme yaklaşımları,
Kırsal- Kentsel plânlama- Metropolitan plânlama yaklaşımları,
Monografik yaklaşımlar,
Toplumbilimsel yaklaşımlar,
Kent ekonomisi yaklaşımı,
Sosyo- Ekonomik, Politika, Düşünyapı ışığında sınıfsal yaklaşımlar,
Popüler yaklaşımlar, sanat yapıtlarıyla eleştiri- Mesaj iletme yaklaşımları...
Şehircilik kesin olarak sınırları çizilmiş bir bilim değildir mi demeli?

KENTSEL SANAT

R. Âuzelle, “323 Citations sur Urbanisme” isimli eserinde kentsel sanatın doğuşu ve ölümünü anlatıyor.

“Kentsel sanat anlatıdaki en büyük çeşitliliği kuşkusuz Batı Avrupa'da bulmuştur. Ve son nefesini makine uygarlığının şafağında vermiştir. Kentsel sanat bir bakıma, insanların kentsel strüktürlerinde yaşamaya başladığı yani ortak yaşamın geçtiği ortamda, türlü gereksinmelere cevap veren yapıların yaratılmasıyla başlamıştır. Kentsel sanatın üzerine oturduğu esaslar ise kentsel mekândaki estetik ve mimari bütünlüğü oluşturan öğeler ve onların durumlarıdır.

Zafer takları, dikilitaşlar, kolonlar gibi çok eskiden kentsel dekor içeriğinde olan öğeler, aslında 1775'den bu yana Avrupa'yı etkisi altına alan antik modayı tanımlarlar. Klasik şehircilikteki tekdüze mimari düzen zevki kentsel sanatta en güzel örneklerini vermiştir. Klasik devir kentsel sanatı, ortaçağ kentlerindeki kendiliğinden kurulmuş kentsel saf nottan farklıdır. Bu plân tantanalı dekorlar serbest meydanların oluşturduğu kompozisyonlardır. Merdivenler küçük düzenli ve etrafı kapalı arkadlı meydanlar kentsel sanatın motifleridir. Heykelcikli köprüler klasik devrin kentsel estetik belirtmesidir. Oysa antik kentsel sanat ürününü; genel koşulların son derece olumlu bulunduğu Doğu Akdeniz kıyılarında vermişler ve kendilerinden sonra gelen kentsel kuruluşlara da modellik etmişlerdir. (Efes-Atina-Antalya-Baalbek gibi.) Bu kentlerde kilometrelerce süren portikli sokaklar, bir eksene bağlı simetri düzeni gösteren perspektifler, teraslamalar, merdivenler, dinsel dekorlar, kentsel sanatın asıl özelliklerini ortaya koyarlar. 19. yüzyılda Sanayi Devriminin yarattığı kötü yaşam koşulları ile birlikte kentlerde altyapı yetersizliği konut açığı ve benzeri sorunlar yaşamı bir ızdırap haline soktu. Rastgele inşa etme şekli çirkinlikler yarattı. Kentlerde binalar gerekli boş alanlar bırakılmamacasına inşa edildi. Oysa binalarla boşluklar belirli bir dengede olmalıydı. Ayrıca kentlerin gelişmesi insanla insanın ilişkilerini kopardı. Sanayinin doğuşu her şeyi altüst etti. Kır ve kent arasında var olan ilişkiler yok edildi, kentler kırların aleyhine büyüdü. Kır halkını kentlere

çektii. Kentsel yerleşmelerde konut açığı doğdu, kırsal yaşamı terk eden nüfus fabrikalarda iş bulabilmek için kentlerde kent merkezlerinde toplandı. Elbette bu olup bitenler bilim adamlarının dikkatini çekti ve bu arada bir takım reform hareketleri önerildi. Artık normal nüfus artışının bölgelere göre dağılması örgütlü topluluklar olması gereği hissedildi. Yoksa büyük sanayide hizmet eden yerleşme yerlerinde kümeleşmiş insan yığılışmaları değil. O güne kadar kentlerin düzenlenmesi işi bir sanat olarak görülürken bunun bir bilim olması gerektiğine inanıldı. Böylece de artık yeryüzünde bazı noktalarda yığılarak kümelenen insan kitlelerini düzene sokmak için yeni bir uygulamalı bilimin doğması kaçınılmaz oldu. İşte bu insan kitlelerinin yerleşmelerinin örgütlenmeleri bilimine şehircilik denildi. Böylece şehircilik ilkeleri 20. yüzyılın ilk yarısında yavaş yavaş ortaya çıktı. 2. dünya savaşından sonra da ekonomideki kuramlar şehircilik alanına girdi. Bu devrede şehirciliğin bir yöntemler çekirdeği hazırlanmış oldu. Şehircilik kavramı bu devrede uluslararası bir nitelik kazandı.

CIAM denen (modern mimarının uluslararası kongreleri) şehirciliğe bu niteliği kazandırdı. 4. kongrede kabul edilen kurallar Güneş-Yeşil-Mekân üçlemesini, şehirciliğin temel öğeleri ilan etti.”

Burada not etmeliyiz ki kentsel sanat kavramı, yaklaşımı ve öğretisi Türkiye’ye de Şehirciliğin ilk klasik yapıtı olan Celal Esad Arseven’in Şehircilik (Urbanizm) kitabı ile girer; uzun süre de izleyen nesilleri etkiler.

KENT YAPISININ EVRİMİ SÜRECİNDE ŞEHİRCİLİĞİN SEÇMESİ

Ülkemizde dört tür gerçek (Reel) şehircilik yaklaşımı (veya uygulamaları) söz konusudur.

İyi niyetli şehircilik denebilecek, bir yaklaşım: Genelde insancıl ölçü ve niyetlerden yola çıkarak “liberal ve klasik hümanizmayı, biraz da nostaljiyle (eskiye özlemle) yürütür. Bazı hallerde, çevrenin düzenlemesiyle yeni toplumsal ilişkilerin kurulacağına inanan bir ütopya kadar varır. Ülküleri (idealleri) çoğu kez kırsal modellere dayalıdır. Yerleşmeler hiyerarşisi, köy, mahalle, komşuluk birimi

kavramlarından büyük ölçekli kentsel örgütlenmelere varır. Çağdaş evrende insanın kendisinin ölçek değiştirdiğini, eski ölçeklerin hızla çağ dışı kaldığını düşünürsek bu yaklaşımın gerçek yaşamdaki başarısızlığı ortaya çıkar. En iyi olasılıkla şekilcilik (içerik ve anlamdan yoksun modellerin araştırılması) ya da estetikçilik (eski modelleri güzellik-estetik kavramlarına göre uygulamaya çalışmak) sonucuna varır.

“Şehirciliğe hâlâ güzelleştirme gözüyle bakan sınıflar ve onların sözcüleri durumundaki eğitimin de ne denli çağdışı olduğunu kavramalı, sorumluluklarımızı duymalıyız. Büyük sorunları bir dış mekân dekoratörlüğu iddiasıyla gizleyenler karşısında görevimiz, gerçek sorunları açığa çıkartmak, kitlelerin gözleri önüne sermektir. Süsler hoştur; ancak yapısal bozuklukları gizlemek için kullanıldıklarında toplum karşısında sorumluluk duymayanların ellerinde öldürücü tuzaklara dönüşebilirler... Şehircinin çıkar yolu, sokağa inip sokaktaki adamla birlikte yoğrulmak, birlikte aydınlanmak, birlikte bozuk düzene karşı savaşmaktır.”

S. Woods

Tüm inceleme, irdeleme ve araştırmalar, mantıksal bir sonuç gibi bizi bu noktaya getiriyor. Çevrenin gerçek sahibi, onu yaşamak, onunla, varolmak zorunda olan insandır, toplumdur. Son analizde onu yönetecek, düzenleyecek olan da odur. Kim adına plânlamak, kime karşı korumalı, nasıl yapmalı soruları doğal yanıtlarını burada buluyor. Demokratik olma uğruna katılım bile değil söz konusu doğal yanıt. Sahip çıkma, sorumluluk alma, doğrudan üstlenme. Ancak hangi bilinç düzeyiyle, anarşiye kapılmadan hangi yöntemle diye son bir soru yöneltilebilir. O zaman, yanıtın bilim ve tarihte, yöntemlerin çağdaş sosyo-ekonomi-politika düşüncelerinde olduğunu, olgunun bu bakış açısıyla ele alınıp, anlatılıp, yaygınlaştırılması gereği ortaya çıkıyor. Bu çalışmanın girişinde vurgulandığı gibi. Evet, bir kez daha düşünmek ve bu son kesimde belki de başa dönmek gerekecek.

BÖLÜM 9

... VE KENTLİLER

KENT BUNALIMLARI VE KENT PLANLAMA KARSISINDA KENTLİNİN KONUMU. HALKIN KENTSEL - ÇEVRESEL SORUNLARINA SAHİP ÇIKARAK YÖNETİM VE PLANLAMAYI ÜSTLENMESİ

Uygarlık kadar eski bir olay kentleşme. Nedenleri çokça açıklanmış bu olguyu çağdaş uygarlığın bir yazgısı veya uygarlık tarihi koşutunda oluşan zorunlu bir süreç olarak kabulleniyoruz. İnsan topluluklarının göçerlikten çıkıp belirli işbölümü kuralları koyarak toprağa bağlanması, bir başka deyişle tarım devrimini gerçekleştirmesiyle ilk yerleşmeler ortaya çıkmış. Üretim biçimlerine ve ilişkilerine göre gelişip serpilmiş yerleşmeler. Derebeylik toplumunda şatolar ve çevrelerindeki köylerle belirlenmiş; imparatorluklarda şatolara görkemli saraylar eklenmiş, savaşlarla yer değiştirmiş, yıkılmış, giderek anapara birikimi ve sanayi devrimi ile bir anda dünyanın birçok yerinde dev kentler oluşmuş. İnsanlar topraktan kopup bu yeni üretim sisteminde yerlerini almak için dev kentlere akmış. Tarihinde isyanlar, barikatlar, devrimler var. Hep sorunlu, hep çalkantılı.

TEMEL ÜRETİM İLİŞKİLERİ İŞİĞİNDA KENTLİ KİTLELERİN KONUMU

Yaşadığımız çağın etkin özelliği anaparanın hızlı bir akımla evrensel odak noktalarında birikmesidir. Bu gelişme üretimin teknolojik ve toplumsal evrimi sonucunda oluşmakta. Anaparanın iç gelişmesi (birikim, rekabet, kâr oranlarının yükselmesi) gelişen emekçi hareketlerin (örgütlenme, çoğalma, bilgilenme) kapitalizmi zorlaması sonucunda yönetici sınıflar yeni üretim biçimi örgütlenmeleri aradılar.

El emeğiyle fikir emeğinin yalıtılması,
Nitelikli el emeği ve fikir emeğinin üretim için kaçınılmaz kısmının kazanılması (sendikal oyun, ücret artırımını, toplumsal statü, katılım).
Artanların reddi ve tasfiyesi.
Ücretli, niteliksiz el emeğinin sürekli devingen, gezgin, göçebe, güvencesiz şekilde tutulması.

Bu ilginç taktiğin mekânsal sonuçları bir anlamda günümüz az gelişmiş kapitalist ülkelerinin metropollerinde somutlaşıyor;

“Kırdan belirli nedenlerle kopmuş emekçinin tek çıkar yolu kademeli-doğrudan yöntemlerle kentlerde iş bulmak umududur. Konut temini, yol masrafı, kesinlikle devinim dinamiği tarafından sağlanamaz. Büyük kentler çevresinde plânsız, programsız, denetimsiz olarak tutulan alanlar, bu göçmenlere açık bırakılır. Göstermelik gecekonduların yıkımlarına karşın iş için kıyasıya ücret düşürme rekabetine girecek bu kitlelerin halini soran, eden bulunmaz. Yine de, büyük bir kesimi açıkta ve işsiz kalan kitleler her an yeni bir göçe açıktır. Bu topluluklar, ucuz el emekleriyle her zaman, her yerde, her koşulda çalışmayı bir hazır kuvvet olarak beklerler. Konut, alışım gibi el emeğinin hizmetine dönük, yani onu pahalandıracak her türlü girişim yönetici kadroların hiçbir şey yapmamasıyla ve bu kitlelerin kendi yağlarında kavrularak kendi çözümlerini kendileri bulmasıyla kolayca ve ucuzca çözümlenir.”

S. Yerosimos

Metropolde iç Pazar, ülkenin diğer pazarlarını ve giderek uluslararası pazarı denetleme olanağı hazır. Yine buralarda, uluslararası bağlantıların terminal noktaları kuruludur. Ülkenin varolan ilişkiler,

sistemini koruyacak, denetleyecek iletişim odaklarının, finans, yönetim birimlerinin etkilenmesi de buralarda olur. İşte çağın sorunlu metropollerindeki bunalımlı yaşama bu nedenlerle yüksek ticaret ve sanayi burjuvazisi katlanır. Buralardan kendilerini biraz yalıtılabildikleri özel çevreler kurarak. Ancak bu varsıl kesimler de yukarıda içeriği-nedenselliği belirlenen yoksul devingen emekçi kesimleriyle sürekli çelişki ve takışmayı göze alarak metropoldeki yaşama katılırlar.

KENTİN GELECEĞİ KENTLİLERİN ELİNDE

Kent Sorununun Çözümü, Toplumun Örgütlü Davranışlarıyla Kente Sahip Çıkmasındadır.

Kentsel sorunlardan, kentleşmenin temel nedenlerinden, kent olgusunu belirleyen özden ve onu düzenleme çabasını üstlenen şehirciliğin sorumluluğundan ve başarısızlığından söz edildi buraya kadar.

Konu giderek açıldı ve yaygınlaştı. Bazı ilişkiler aydınlığa kavuştu, şehircilik denen uğraşı alanının sınırları ve özü belirlenirken, ne denli siyasal bir içeriği olduğu ortaya kondu. Sorun bu siyasal yaklaşıma anlamını kazandıracak temel düşünce yapısını belirlemeye kaldı.

Kenti, düzenlemek amacına dönük siyasal yaklaşımlar kabaca şu farklı yöntemlerle belirleniyor dünyada:

Kentleri bir yönetim ve yaptırım gücüyle tek elden düzenlemek, kentteki her şeyi bir ön kurala göre yönetmek yaklaşımı,
Kentleri görünüşte kendi haline bırakan, ancak özünde toplumdaki egemen güçlerin ona biçim vermesini sağlayan bir “Kârkent” oluşturmaya dayalı çağdışı kapitalist yöntemler,
Özel girişimciler, Devlet ve örgütlenebilmiş kentli kesimlerinin pazarlıklarıyla dengeler arayan Batı Avrupa kapitalizmi yöntemleri,
Kent yönetimine ve plânlamasına kentlilerin katılımından, Kenti, kentlilerin doğrudan yönetmesi ve plânlamasına kadar uzanan gerçek demokratik sistem arayışları.

Bu yöntemler elbette geniş ölçüde ülkelerin politik yapıları ve onlara yön veren temel düşünce yapılarından kaynaklanıyor. Buraya kadar

sorunsalını ortaya koymaya çalıştığımız kentlerimiz ve evrimleri sürecinde, çözümleri kentlilerle elbirliği içinde oluşturmak zorunda olan şehircilik açısından uygun olan yöntemi arayalım.

Baştan alalım:

Kent karmaşık bir olgu.

Kentleşme tarihin malı, geleceğin belirleyicisi.

Kentler evrensel bir ürün.

Uygarlık gibi.

Kentleşme çağın yazgısı, bir anlamda macerası.

Kentli olmak güç.

Kenti tanımlamak, anlatmak daha güç.

Kente yön vermek, onu düzenlemek ise, tarihe yön vermek, onun akışını değiştirmek gibi bir sav. Ancak, bu bilinçli, örgütlü toplumsal davranışın gücünün yetebileceği bir çözüm.

Evet, kentlere de uygarlık ve tarih gibi, toplumların evrimi yön verecek, kentin evrimiyle karşılıklı etkileşim içinde süren toplumsal gelişme, geleceğin evrenini ve onun ana ögesi kentleri biçimlendirecek.

Çözüm, insanın ve onun örgütlü davranışının, toplumun bu sürecin bilincinde olarak kendi kültürel kalıtımıyla geleceği arasında kuracağı eytişimsel bağ doğrultusunda kentlerine sahip çıkmasında. Gerekli olan ise, bu savın geniş kitlelere yaygınlaştırılması.

KENTLERDE KENDİ KENDİNİ YÖNETME DENEYİMLERİ

19. yy Fransa'sında halk, merkezi yönetimin aşırı bağlayıcı tutumuna karşı "özgür halklar birliği", "demokrasi okulu" benzeri örgütlerde birleşiyordu. Merkezi yönetimin duruma göz yumması, o zamanın görüşüyle tüm kentlilerin en devrimcilerini, korkulacak tek gurubu, orta sınıfı durgunlaştırmak amacıyla idi. Militan devrimcilere oynayacak bir şeyler verip onlara liderleri aracılığı ile bir sorumluluk yükleyerek toplumsal yaşamda bir yer sağlamak, yöneticilere uygun düşüyordu.

Çağdaş bir düşünür, A. Peyrefitte'in halkın yönetime katılımı üzerindeki görüşleri de pek farklı değil:

“...böyle bir kitle devinimine karşı koyarak devleti tehlikeye olmaktansa, bu devinimin açıkça elebaşılığını yapmak, yönetici güçler için daha akıllıcadır.” (L’homme face à la croissance urbaine Administration No: 83, Mart 1978)

Bu yaklaşımlar içinde dünkü kendini yönetme ile bugünkü yönetime katılma ya da özyönetim uygulamalarının toplumsal çelişki ve çatışmaları önleyici etkin bir yönetim aracı olduğu öne sürülebilir. Birçok kuramcı tarafından kent yaşamının demokratikleşmesi yönünde önemli bir adım olarak son yıllarda ortaya atılan yönetim ve kent plânlama kararlarına halkın katılımı, giderek bazılarınca “sakıncalı, bir uzlaşma, egemen güçlerin yönetilenlere gösterdiği, ancak kesinlikle uygulatmadığı ve sonuçta kendi bildiğini okuduğu bir yöntem” olarak da eleştiriliyor.

Bu düşüncenin savunucularına göre, merkezi güç elinde tuttuğu devlet güçleri aracılığı ile (ideolojik) düşün-yapısal etkinliklerle ve bilgilerime iletişim araçları üzerindeki egemenliğiyle, politik ve yasal araçlarla, sonunda ekonomik (üretim ve tüketim) denetimle yine de bildiğini okuyacaktır. Katılım, özellikle üretim ilişkilerinde hassaslaşmış orta sınıfların, zorlananların yanında kavgaya katılacakları yerde, bir toplumsal uzlaşmaya girmeleriyle sonuçlanacaktır.

Sivil Toplum diye adlandırılmaya başlanan kimi örgütlenmelerin bu perspektiften de bir kez daha irdelenmesi gerekmektedir.

Konuya bir başka açıdan yaklaşalım: Kentli bireyler. Kentlinin derdi başından aşkın, kendinin ve ailesinin sorunları içinde boğulmuş, toplumsal politik olayları yakından izleyebilen bireylerin sayısı bu durumda oldukça az, hele bir de doğrudan politik eylemde etkin olmaya niyetlenecekler oldukça sınırlıdır.

“Böyle olması gerçekten iyi. Vatandaşların her gün, her yerde politika tartışacakları bir ülkenin çöküntüsünü görebiliyorum. Demokrasi, bireylerin durmadan politika yaptıkları bir sistem olmamalı. Basit vatandaş yönetim hakkında sessizce, kendince bir görüş edinip, sırası gelince kendine sorulduğunda, yani seçimlerde, kanısını belirleyecek oy atmalı. Sonra da akıllı, uslu, işinin başına dönmeli. Kişinin kentsel çalışma görevinin topluma kazandıracığı şey, onun politik etkinliğinden daha

önemlidir.” (M. Debre-Politikacı, “Ces princes qui nous gouvernent” Paris, Ed. Aujourd'hui, 1976)

Yenilerde ortaya çıkan çevre kavramı, büyük kitlelerin kalkınma savaşımalarında egemen güçlere karşı kullandıkları yeni silâh olarak belirleniyor. Gerçekte, çevre sorunlarının açıkça beliren algılanabilen görünüşleri, halkın kendi sorunlarına sahip çıkarak güçlü sanayi, yönetim, kapital üçlüsüne dönük bir başkaldırısında başlıca slogan olma yolunda kentlerde. Kentlinin hakkını arama isteminde yeni bir anlam, yeni bir içerik var.

Nicel güç birikiminin nitel tırmanmalara dönüşmesini bekleyen, bu yönde umutla gelecek uman emekçi sınıfların evrensel kavgasından bazı yönleriyle ayrılan; daha öznel, dar çevreli, ancak genel yapısıyla daha geniş kitlelerin, kentsoyluların da ilgisini çeken bir yapısı var çevre sorunlarının. Bazı ülkelerde otonom (başına buyruk) bir yapısı var çevrecilerin. Örneğin Fransa 1978 seçimlerinde %3 oy topluyor Ekolojistler. Tartışmalar sorunsal kentlerin sınırlarından çıkarmak gerektiğini, sorunun günümüz kentsel yaşama biçiminin, tüketim toplumunun bir ürünü olduğu, çözümün temelde olduğu ileri sürülerek geliyor. Ancak, kuramsal tartışma düzeyinden çok kitleleri kentlerde yaşadıkları güncel rezillikler ilgilendiriyor.

Gerçekte de, Ekolojistlerin savaşımı, günümüz emekçi kitlelerinin sorunlarından bazı nedenlerle ayrılıyor:

İşçi devinimlerinin üretim süreci içi-dışı kavgalarında kentsel sorunlara pek değindikleri yok.

Kentlerde yaşanan olgu tüm sınıfları ilgilendiriyor. Sendikal liderlik gerekli bir koşul değil.

Sağlıklı bir çevre için oluşturulan yeni modeller, yaşam savaşımı veren emekçiler için güncel bir önem taşıyor. Giderek hızlı konut üretimi, daha çok iş yeri gibi kısır kavramlar çevrenin geleceğiyle çelişik bile olabiliyor.

Örgütlenme düzeyinde klâsik sendikal yapının belirli bir çevre için öneriler getirmektense, belirli sektörler için genel istemleri oluyor.

Bu aşamada durup, iki önemli soruyu yanıtlamaya çalışmalı:

Kentsel sorunlara karşı haklarını arayan kitleler bir sınıflararası uzlaşmaya mı girecekler?

Bu yeni kentsel savaşım kökeninde üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gereksinimi mi yatmakta?

Kentlerin karmaşık sınıfsal yapısı, soruya olumlu yanıt vermek için yeterli değil. Ancak, konut sorunu, yaşam pahalılığı, yaygın sömürü gibi temel düzen bozuklukları karşısında sistemin tümündeki önemli yanlışları düzeltmeye dönük bir ortak savaşım gerekebilir. Sistemin temelindeki çelişkilerin çözümünden sonradır ki, Batı tipi çevre sorunları, gözleri gerçek sorunlardan uzak tutmaktan çıkacak, kentsoylu da gerçek ilişkilerini bilinçli olarak yaşadığı çevre içinde değerlendirebilecek, aynı çevre içinde yerini ve safını bulmakta güçlük çekmeyecektir.

Bu açıdan kentsel sorunlara karşı bilinçlenme, toplumsal içeriğine ve işlevine kavuşacaktır.

AMERİKA'DA HALKIN YÖNETİME KATILIMI

Halkla doğrudan karşı karşıya gelme, geleneksel Yunan demokrasısından bu yana demokratik olma iddiasındaki tüm yönetimlerin ara sıra başvurdukları; ancak çağdaş ölçülerde gülünç olan bir propaganda yöntemidir. Tarihimiz “tebdil-i kıyafet eden” padişahlarla doludur. Belediye başkanlarımızın dert dinleme toplantıları, ya da milletvekili adaylarının seçim öncesi geleneksel, bitmez tükenmez enerjileriyle seçmenlerinin karşısına çıkmaları, yine ünlü liderlerin bazı günler binlerce el sıkmaları, bu yüzeysel demokrasi gösterilerinden bazılarıdır. ABD Başkanı Carter'in 1977'de “geleneksel dert dinleme” toplantılarından biri, Massachusetts eyaletinin Clinton kasabasında 800 kişilik toplantı salonunda yapıldı. Le Monde gazetesinin bir muhabiri olayı anlatıyor: Bir köy manzarasını canlandıran tablonun önünde mavi gözleri sevecenlikle parıldayan Başkan, yakasında orkide, ayakta, dişlerini göstererek, kırlardan kopup gelip yüksek yönetimde başarılı olmuş kişiliğine karşın unutamadığı hemşehrileriyle kucaklaşıyor. İşte size konuşmasından bazı bölümler: “Sizlerden daha akıllı değilim... eleştiri ve önerlerinize ihtiyacım

var... Dostuz biz... Amerikan halkının sonsuz bilincine olan güvenim... eskisi gibi yapılanları sizden saklamak yerine, her şeyi apaçık sizlere danışmaya zorluyor beni... Yönetim açık olmalı, namuslu insancıl, halkına karşı sevgi dolu..." Carter'in toplantısına katıldığı kasabada tüm benzerleri gibi, eski bir İngiliz geleneğine bağlı kalarak yılda iki kez toplanır ve tartışırlarmış. Yılda iki günlük demokrasi, geriye kalan zamanlar yöneticilere sonsuz güven... Bu açık demokrasi geleneği, ülkemizde uzun süre yaşanan, merkezden uzak, darmadağın yerleşme birimlerinin kendi sorunlarını çözmek amacıyla içe kapalı örgütlenmelerinin bir geleneksel devamı. Geleneksel köy imecesi, köy sandığı, ihtiyar heyeti, hep bu dönemlerin mirası. Yalnız kırsal alanda değil, çok yakın zamana kadar kentlerimizde de bu tür mahalle örgütlerinin bulunduğunu biliyoruz. Küçük sınırları içinde, herkesin birbirini tanıdığı İslâm mahallelerinde de birçok sorun dışarıya taşmadan mahalle heyetleriyle çözülür. Yoksullar giydirilir, yedirilir, içirilir, evlenen yetimlere çeyiz sandığı bile büzülürmüş. Bu konularda yönetim, yarı dinsel, yarı geleneksel düzeni sürdüren dindar yaşlılarda, afacan çöpçatanlarda, hayırsever mollalarda imiş. Ancak, gelişme, kalabalıklaşma, bağımlı sanayileşme; yoksullaşma, güçlü iletişim, batılılaşma, sağlıklı kentleşme gibi bir dizi birbirine bağlı süreç bu örgütleri, gelenekleri silip süpürmüş, insanları birbirine yabancılaştırmış, başka türden, kesin, acımasız, sert ilişkiler kuruluvermiş mahallelerimizde.

BİR İTALYAN DENEYİMİ

Aradan geçen zaman çok şeyler götürmüş. Yepyeni bir evrimin değişik basamaklarında, bugün, bir bakıyorsunuz İtalya'nın Bolonya kentinde benzer bir mahalle örgütlenmesi, 1971'den bu yana kurulmuş, gelişiyor. İtalyan toplumunun ilgisini, beğenisini çekiyor, çözümleyici niteliğiyle. Bolonya'da 1971'de yönetimi devralan belediye, merkezi yönetimle olan çekişmesine karşın yarattığı sağlıklı çevre ve insancıl ilişkilerle bir anda sivriliyor. Seçim öncesi adeta bir iç savaşın tırmandığı, boş evlerin işgal edildiği, kiraların ödenmediği, kamu ulaşım araçlarına el konulduğu,

telefon idaresinin işgalciler tarafından işletildiği, kısaca kente kentliler tarafından el konulduğu anlatılıyor. Oldukça karışık günler yaşanmış. Ancak yerel seçimlerle solun iktidara gelmesi sonucunda halk hareketinin başını çekenler bir çelişkiyle karşı karşıya kalmışlar. Yönetime katılıp sürdürdükleri savaşıma son mu vermeli, yoksa muhalefette kalıp “kent kentlinindir” sloganına dayalı olayları kışkırtmaya, devam mı etmeli? Sonuçta, yasal olarak kurulan mahalle konseylerine katılıp yeni bir örgütlenme kalıbı oluşturmuşlar. Yeni yerel yönetimle kentli arasında oluşturulan bu köprüyle, çağdaş, uygar bir sonuca varmışlar. Gelecekte bu tür yöntemlerin gelişmesi, yaygınlaşması beklenebilir.

KENTLİNİN GERÇEK KATILIMI, TÜM KENTSEL SINIFLARIN KENTLE BÜTÜNLEŞMESİ SÜRECİNDE OLUŞACAKTIR.

Yönetim ve plânlamanın temelini oluşturan elbette kitlesel bilinçlenmedir. Bu sürecin kuramsal aşamalarını izleyelim. Kitlesel politik bilinçlenmenin Gramsci'ye göre üç önemli aşaması vardır:

Birincisi, dayanışmaya dönük ekonomik dönem:

Tüccarın tüccarla, çanakçının toprakçıyla, sanayicinin sanayiciyle anlaştığı, mesleğe dayalı temel birliktelik ve çıkar birliği dönemi.

İkincisinde, tüccar sanayiciyle yakınlığını anlar.

Ekonomik düzeyde bir grup topluluk birbirine yaklaşır.

Üçüncü dönemde anlık grup-meslek çıkarından öte zaman mekân süreci içinde çıkar birliği uzanımı kavranır.

Üstyapının, ideolojinin düşünceye, davranışa yön verdiği dönem, gerçek politikleşmenin olduğu, üçüncü dönemdir. Bu dönemde entellektüel, moral, duygusal ilişkiler aşılarak sınıf bilinci ve sınıfsal örgütlenme oluşur. Üretim temeline dayalı toplumsal ilişkiler kurulur, sınıf yapıları ve çıkarları açıklık kazanır. Kentsel kavgalar bu bilinçlenme sürecinin dışında, tüketim ve paylaşım temeline dayalı olarak oluşur. Kentsel sorunları öne çıkaran kavgalarda, konut, ulaşım, çevre kirliliği, yaşam niteliği ön plâna çıkar. Kentsel sorunlar sınıflararasıdır ve sınıflararası kavgalar ve çözümler gerektirir.

Kentleşme bir toplumsal-kültürel evrim sürecidir. Bu süreç evrensel kurallara göre üretim ilişkilerinin, tarihsel evrimi bağlamında gelişir demiştik. O halde, kentleşme halindeki bir toplumda, kentlinin çevresinin düzen ve yönetimine sahip çıkması, onun çevresiyle (fiziksel-toplumsal düzeyde) örgütlü bağlar kurabilerek bütünleşmesiyle olasıdır. Bu fiziksel-toplumsal bütünleşme, önce kentsel yaşamda üretim kökenli yerini bulma, bu yere göre toplumsal örgütlenme sonra da kültürel-düşünyapısal düzeylerde olacaktır. Kültürel katılım, kent kültürünün yeniden oluştuğu ilişkiler kargaşası içinde bugün için gerçek kentli nüfus için olanaksızdır. Ancak üretim ilişkileri kökenli mücadeleler sürecinde netleşecek konumları bu kitlelerin çevreye şekil veren etki gruplarından birinde yer almalarına neden olacaktır. Bu arada bilinçlenen kitleler, olgunun içeriğini kavrayabilecek, ikinci aşamada eleştirecek üçüncü aşamada da değiştirmek için bilinçli tavır koyacaktır. Sonuç aşama ölün karar verme; yönetim süreçlerinde örgütsel yer almanın ise tümüyle politik bir anlamı olacaktır.

Bugünkü kesitte, ülkemiz kentlerinde batı tipi demokrasilere ya da sosyalist deneyimlere dönük öykünmeler ile önerilen katılımlar, olsa olsa mahalle ölçeğinde (doğrudan iletişim ve sorunların somut birlikteliği dolayısıyla) o da belirli çıkar bilincine düşmüş kentsoylular tarafından yapılabilir. Ancak bir yandan gözü üst sınıfta olan ve kültür kaymasına uğramış kentsoylunun bu tür bir örgütlenmeye girişeceği şüphelidir. Kaldı ki, gerçek anlamda sorunların temel nedenleri en azından metropoliten ilişkiler sisteminde düğümlendiğine göre bu tür bir kalkışın başarı şansı da olmayacaktır. Çok seyrek bir iki yerel yönetim deneyi dışında ne parti programlarında ne de başka grupların programlarında çevresel örgütlenme değişimleri bile olmaması herhalde bu yöndeki istem düzeyinin oluşmamasındandır. Gerçek karar odaklarını örgütlenememiş sınıfsal gücü içermeyen örgütlenmiş yerel güçlerin etkilemesinin olanaksızlığı; zayıf kamuoyu, etkisiz iletişim bağları, özellikle çapraşıklaştırılmış bürokrasi gibi etmenler de göz önüne alınca iyice belirginleşiyor.

O halde gerçek çıkar aktörlerinin doğal olarak perde, arkasından yönettikleri evrensel karar verme süreçlerine örgütsüz gücün değil etki yapması, ses duyurması bile olanaksız.

Tek çözümün alternatif örgütlü gücü oluşturmak ve bilinçlendirmek olduğu açık.

Tarih de bunu gösteriyor...

SONUÇ

Artık açıkça görülen gerçek, kentleri oluşturan karmaşık toplumsal yapının ve kentsel çevrenin sorunlarının kaynağında, yani kentlerde kentli sınıfların yoğun katılım ve uğraşısıyla çözüleceğidir.

Kuramsal şehirciliğin hazırladığı bilimsel ve toplum yararına önerilerin yaşamda gerçeklik bulmaları, politik süreçlerde de yerlerini ve savunucularım bulduktan sonra olasıdır.

Politik karar, verme süreçleri yaşadığımız çağdaş gerçekler doğrultusunda gözden geçirilmedikçe yapılacak en yararlı önerileri bile uygulamaya koymak olanaksızdır.

Bu süreçte önemli olan, kent yönetimi ve plânlamasında söz sahibi olanlarla uğraşmak değil; onları seçenlerin eğitilmesi, hareketlendirilmesi, sorunlara sahip çıkarak demokratik yaşama ağırlıklarını koymalarının sağlanmasıdır.

Yani önemli olan sistemimizin uygulama araçlarını, günlük sorunların kısır döngüsünde bunalarak eleştirmek değil, temelde sistemi açıklamak ve değişmesi için kamuoyunu oluşturmak onun öğelerinin bilinçli, savunucu ve etkin davranışını sağlamaktır. O zaman şehircilik gerçek etkinliğine, kentli denetiminde ve desteğinde kavuşacaktır. Ancak, beklerken, demokratik sistemimizde eşit söz hakkı bulunmayan kesimlerden ezilenler yanında yer tutmak, herhalde şehircilerimizin güncel görevidir.

Sonuçta, şehircinin yapabileceği, kaçınılmaz biçimde politik karar verme sürecinde yer tutma savaşımı ve politik seçmeler üzerinde etkin demokratik baskı grupları oluşturmak doğrultusunda kendi yararından yana, uyanık bilinçli kitlelerin doğması için kamuoyu yaratmak oluyor. Kentli örgütlenmeli, şehirci yanına kentliyi almalı.

Kentlinin kendi örgütlenmeleriyle katılım yöntemlerini tartışmalı, belirli düzeylerde kent geleceği için vereceği savaşımında birlikte, tarihin önerdiği, geleceğin kent uygarlığının sağlıklı temellerini atmali.

BITİRİRKEN:

PERİKLES'TEN 2443 YIL SONRA KENT HAKKI KONUSUNDA NEREDEYİZ?

Bitirirken, tüm hikayeyi başladığımız yerden ele alarak yeniden bir gözden geçirelim:

Perikles, M.Ö. 430

“İçimizde, evimize ve kentimize duyduğumuz özeni birbirinden ayrılmaz duygular olarak taşıyoruz. Kişiler ayrı çabalar içinde de olsalar, kent sorunları karşısında kimse umursamazlık edemez. Bizde kent sorunlarına aldırmayan bir kişiye sessiz bir yurttaş değil, kötü bir yurttaş denir. Kentimizi ilgilendiren konularda bizler karar verir ya da bu konuda en doğruyu yine bizler düşünürüz. Çünkü eylemlerden önce girişilecek sözlü tartışmalar zararlı bir sonuç vermez; ama bu tür görüşmeler yapılmadan girişilen işler olumsuz sonuçlar doğurabilir.”

Jean Jaques Rousseau, M.S. 1762

“Yurttaşlar olmadan erdem, erdem olmadan özgürlük, özgürlük olmadan devlet olamaz.”

Robert Park, M.S. 1967

“Kent ve kent ortamı, insanın yaşadığı dünyayı kalbinin arzusuna göre yeniden yaratmak için en tutarlı ve bütünüyle en başarılı denemesini simgeler. Ama kent insanın yarattığı bir dünya ise, bundan sonra içinde yaşamak zorunda olduğu dünyadır. Böylece, dolaylı olarak ve kendi görevinin doğasına dair hiçbir kesin algısı olmadan, insan kenti yaratırken kendini de yaratmıştır.”

Henri Lefebvre, M.S. 1970

“Yeni burjuva aristokratlar artık kent merkezinde ikamet etmemektedir. Bunlar bir saraydan başka bir saraya, bir şatodan başka bir şatoya geçerler; bir yattan bir filoya ya da bir ülkeye emrederler; her yerde ve hiçbir yerededirler. Böylece, gündelik hayata kendini fazlasıyla kaptırmış

insanları büyülemektedirler. Gündelik hayatın ötesine geçerek, doğayı sahiplenir, kültürün icat edilmesini polise bırakırlar... En kaygılandırıcı sorun, projelerin ilgilendirdiği, stratejiler tarafından belirsizleştirilmiş birinci derecede ilgili insanların olağanüstü pasifliği. “Kullanıcılar”ın bu sessizliği nedendir? Neden yakından bakıldığında “özlem”ler hakkında şekilsiz mırıldanmalardan fazlası yok?”

Haydar Karabey, M.S. 1980

“Çevrenin gerçek sahibi, onu üreten insandır, toplumdur. Sonuçta karar verecek, onu yönetecek, düzenleyecek olan da o olmalıdır, odur. Kim adına nereleri nasıl düzenlemeli, nasıl planlamalı, kime karşı nasıl savunmalı soruları, doğrudan yanıtlarını da tam burada buluyor. Demokratik katılım bile değildir burada söz konusu olan yanıt; kentli olarak sahip çıkma, sorumluluk alma, doğrudan üstlenmedir. Ancak hangi yöntem ile nasıl örgütlenmeler aracılığı ile olmalı, diye de son bir soru yöneltilebilir. O zaman yanıtın, mekânın ve tarihin doğru okunmasında, yöntemlerin ise çağdaş sosyoloji, ekonomi, politika bilimlerinde olduğunu söylemek ve tüm yurttaşlara “kentsel olgunun” bu bakış açısı ile ele alınıp, algılanıp usanmadan anlatılması gerektiği ortaya çıkar.”

Mark Gottdiener, M.S. 1985

“Lefebvre’e göre günlük yaşamın eleştirisi, mekânın dönüştürülmesi problemiyle ilişkilendirilmelidir. Ancak bizleri, günlük yaşam çevremizin ivediliğinde nesnelleşerek varlığını sürdüren çelişkileri kavramaktan alıkoyan bir engellemeyle karşı karşıyayız.”

Etienne Tassin, M.S. 1992

“Diktatörlük sistemlerinde girişilen kamusal alan tasfiyesi, gerçekte ortak dünyanın bir yıkımı, bir tahrip ve yalnızlaştırma girişimi, insanın köklerinden sökülmesi girişimi ve nihayet insanları birleştiren şeylerin silinmesidir. Bu sistemde, “Evren Dışı Politikalar”, topluluk hayalinden doğan ortak dünyanın reddinden önce gelir ve ulusal, ırksal, kültürel ya da

tehdit altındaki bir inançsal kimliğin tahkimi kılığında, çoğunluğun organik bir bünyede kaynaştırılması adına kamusal alanın yıkımına girişir.”

Thierry Paquot, M.S. 1992

“Şehir, korkusuzca uyuyanların, daha mükemmel bir dünya umut edenlerin, değişim için dua edenlerin, neşe içinde okuyanların, ütopyacıların, düşsel bir İcaria ülkesi kurmayı tasarlayanların ve bütün sakinlerinin nefes alışlarının ritmiyle titreşmektedir. Şehir, iletişimi gerektiren, onu uyaran, katlayan, henüz bitmemiş bir diyalog içinde ilerleten şu simyadır. Şehir bir tiyatrodur...”

Peter Dahlgren, M.S. 1994

“Gerçekten de egemen medyanın, sonu kitlenin bölünmüşlüğüne sürdürmeye varan eğiliminin aksine, tamamlayıcı bir hareket içinde alternatif kamusal alanların çoğunluğunun belirişine tanık olmaktadır. Ulus devlet krizi, kamunun bölünmüşlüğü, yeni toplumsal hareketler, yeni iletişim teknolojilerinin uygunluğu sonucunda bir kamusal alanın varlığı için yeni tarihsel koşulların hayalini kurmaya başlayabiliriz. İlginç gerilim noktalarının aniden belirivermesi için bu unsurlardan ikisinin birbiriyle etkileşime geçmesi yeterlidir.”

Howard Zinn, M.S. 1994

“Tarihe geçen büyük anların kökeninde, bilinmeyen insanların sayısız küçük eylemleri yatar.”

Asef Bayat, M.S. 1997

“Sokak siyaseti kavramı, tutarlı bir ideoloji ya da belirgin bir liderlik olmaksızın farklı toplumsal grupların muhalefetinin ilerleyişini ifade eder. Kahire’de Tahrir, İstanbul’da Taksim ya da Tahran’da Devrim gibi meydan ve sokakların neden böylesi belirleyici mücadele alanları haline geldiğini ayrıca tartışmak gerekiyor. Sadece şunu söyleyerek bitireyim: Tüm bu isyanlar kendi Tahrir’lerini bir biçimde yaratmayı başardı.”

David Harvey, M.S. 2001

“Tekelci rant arayışında kapitalistlerin karşısına çıkan çelişkiler işte bu noktada belirli bir yapısal özellik kazanıyor. Sahicilik, yerellik, tarih, kültür, kolektif bellek ve gelenek değerlerini ticaret nesnesi haline getirmenin yollarını ararken, içinde alternatiflerin tasarlanabileceği ve peşine düşülebileceği bir politik düşünce ve eylem mekânı açarlar. Bu mekân muhalif hareketlerce derinlemesine keşfedilmeyi ve geliştirilmeyi hak ediyor. Alternatif bir küreselleşmenin kuruluşu için kilit umut mekânlarından biri ve şimdiye kadar olanın tersine, kültürün ilerici güçlerinin sermayeninkileri mülk edindiği bir mekândır.”

Noam Chomsky, M.S. 2011

“[Karar vermek için] kent halkının bir araya gelerek tartışması, politikaların nasıl geliştirilip yürütüleceği üzerine düşüncelerini belirtmeleri ve savunmaları gerekir. Tam burada, bugün “Occupy” hareketinde de olduğu gibi. Politikaların nasıl oluşturulacağına kent halkı karar vermelidir.”

David Harvey, M.S. 2012

“Kamu hizmetleri ve kentsel ortak alanların üretimi, korunması ve kullanımı (...) demokratik toplumsal hareketlerin üzerinde durması gereken bir meseledir. Bu ise ortak alanlar üzerinde halihazırda tedavülde olan hakim radikal teorilerin sunduğundan çok daha fazla hayal gücü ve derinlik ister, özellikle de kapitalist kentleşmenin bu ortak alanları sürekli olarak üretmekte ve onlara el koymakta olduğu düşünülürse. (...) Ortak alanların şehir oluşumu ve kentsel politikadaki rolünün yeni yeni farkına varılıyor. Henüz yapılması gereken çok iş var, fakat dünya çapında cereyan eden kentsel, toplumsal hareketler bunları başarmak için çok sayıda insanın ve kritik politik enerji eşliğinin varolduğuna dair pek çok ipucu veriyor. [Sokakları ve meydanları] birer müşterek alan haline getiren şey, insanların siyasi görüşlerini ifade etmek ve taleplerde bulunmak üzere bu mekânlarda toplanmasıdır. Sokak tarihte pek çok kez toplumsal eylem aracılığıyla devrimci bir hareketin ortak alanına

dönüştürüldüğü gibi, kanlı bastırma hareketlarına da sahne olmuş bir kamusal mekândır. Kamusal mekânın üretiminin, bu mekâna ve kamusal hizmetlere erişimin ne yoldan, kim tarafından ve kimin çıkarları doğrultusunda denetleneceğine dair bir mücadele her zaman sürer gider.”

M.S. 2013

Yurttaşlar İstanbul’da çevrelerine, kent hakkına, kamusal mekâna ve kamusal alana sahip çıkmaya karar verdiler.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, M.S. 2013

“Şunu alırsan bunu veririm. Şunu verirsem şunu isterim gibi bir mantıkla devleti yönetemezsiniz.”

KAYNAKLAR (Metinde Kullanım Sırasıyla)

3. BYK. Planı, DPT, 1973
4. BYK. Planı, DPT, 1979
- A. KARAASLAN, "M.A. Planlama Kollokyumu Açış Konuşması", Kasım 1979
- A. KOTİL, "M.A. Planlama Kollokyumu", Panel, Kasım 1978
- V. DALOKAY, "Kent ve İnsan", Mimarlık Haberler, Kasım 1976
- A. İSVAN, "Konut Sorunu", Açık Oturum, Milliyet, Ekim 1977
- M. KEMAL, "Çevremizde Çile Var", Röportaj, Cumhuriyet, Temmuz 1978
- B. ARPAD, "Hesaplaşma", Köşe yazıları, Cumhuriyet, 1978
- Z. SERTEL, "Gördüklerim", Röportaj, Cumhuriyet, 1978
- M. SOYSAL, "Açı", Köşe Yazıları, Milliyet, 1978
- İ. SELÇUK, "Pencere", Köşe Yazıları, Cumhuriyet, 1978
- İDGSA-İTÜ-İDMMA Öğretim Üyeleri "Ortak Bildiri", 1978
- TMMOB, M.O. İst. Şb. "Yaşanılır bir İstanbul İçin Kongre", Kasım 1978
- D. KUBAN, "Tarih, Kent ve Spekülasyon", Yapı, 6-1974
- R. KELEŞ, "Profitopolis ve Kamu Yararı", Yapı, 6-1974
- C. O. TÜTENGİL, "Profitopolis, İnsanı Umursamayan Kentleşme", Yapı, 6-1974
- Ü. DOĞANAY, "Toprak Mülkiyeti ve İmar Hakkı Çelişkisi", Yapı, 6-1974,
- Y. MORALY, "Phénomène Urbain", AA-153, La Ville, Décembre 1970
- M. CASTELLS - F. GODARD, "Monopolville", Mouton, 1974
- P. RONDİÈRE, "Rendez-vous 1980", Payot, Paris, 1968
- J. DELAUNEY, "Halte à la Croissance", Fayard, Paris, 1970
- D. MEADOWS ve diğerleri, "The Limits to Growth", M.I.T., Cambridge, 1972
- F. YAVUZ, "Çevre Sorunları", AÜSBF. Yayınları, Ankara, 1975
- ACADEMIE DES SCIENCES, URSS, "Homme, Société et Environnement", 1975
- P. S. MARC, "Socialisation de la Nature", Stock, Paris, 1975
- T. MALDONADO, "Environnement et Idéologie", UGE, Paris, 1972
- E. TÜMERTEKİN, "Beşeri Coğrafyaya Giriş", İÜEFÇ. Enstitüsü, İstanbul, 1978
- M. ÜLGÜRAY, "Yirminci Yüzyıl Raporu", Sander yayınları, İstanbul, 1975
- A. TOFFLER, "Future Shock", Pan Books, 1973
- T. CROSBY, "How To Play The Environmental Game", Penguin, 1973
- S. WOODS, "The Man in the Street", Penguin, 1975
- R. E. PAHL, "Whose City", Penguin, 1975
- Ö. ŞENYAPILI, "Kentlileşen Köylüler", Milliyet, İstanbul, 1978
- R. KELEŞ, "Kentbilim İlkeleri", SBD.Yayınları, Ankara, 1976
- M. ÇUBUK, "Kent, Kentleşme, Kent Plânlama Ders Notları", İDGSA, 1979
- P. S. MARC, "Socialisation de la Nature", Stock, 1975
- S. K. KARTAL, "Kent Toprağında Mülkiyet" Cumhuriyet, Aralık 1977

- E. TOY, "İmparator", May yayınları, 1973
- B. HEUMANN, "Kapitalist Ülkelerde Günümüzün Şehircilik Sorunları" Mimarlık 1973-10
- J. K. GALBRAITH, "Kapitalizm, Kentsel Sorunları Çözmez, Yeni Sorunlar Yaratır", aktaran K. Ebiri, Mimarlık, 1975-1
- "Toprak Sorunu ve Şehircilik" İ.T.Ü.M.F. Şehircilik Enstitüsü Yıllık Danışma Kurulu Toplantısı Bildirileri 14-15 Aralık 1973, İstanbul
- A. DUNHAM, "Law and Land", Harward U. Press and MIT, 1964
- F. ENGELS, "Ailenin, Özel mülkiyetin ve Devletin Kökeni", Sol yayınları, Ankara, 1961
- G. POLİTZER, "Felsefenin Temel İlkeleri", Sol yayınları, Ankara, 1970
- G. POLİTZER, "Felsefenin Başlangıç İlkeleri", Sol yayınları, Ankara, 1969
- ZUBRİTSKİ ve diğerleri, "İlkel Toplum, Köleci Toplum, Feodal Toplum", Sol yayınları, Ankara, 1976
- ZUBRİTSKİ ve diğerleri, "Kapitalist Toplum", Sol yayınları, Ankara, 1976
- O. LANGE, "Ekonomi Politik", May yayınları, İstanbul, 1975
- H. LEFEBVRE, "Espace et Politique", Anthropos, 1972.
- S. WOODS, "The Man in the Street", Penguin, 1975
- S. GÜREL, "Kent Plânlamasına Giriş ve Çevre Kavramı", ODTÜ Ankara, 1970
- R. KELEŞ, "Kentbilim İlkeleri", S.B.D. Yayınları, Ankara, 1976
- G ÖZDEŞ, "Şehirciliğe Giriş ve Toplum Ölçeği", İTÜ, İstanbul, 1972
- E.N. BACON, "Design of Cities", Thames and Hudson, Londra, 1974
- K. GALBRAITH, "Kapitalist Kent Sorunları Çözümüzdür", Mimarlık 1975-1
- F. S. CHAPİN, "Urban Growth Dynamics", Wiley, N.York, 1962
- H. LEFEBVRE, "La Pensee Marxiste et la Ville", Casterman, Paris, 1972.
- S. TANİLLİ, "Uygarlık Tarihi", İstanbul, 1978
- M. NİCHOLSON "The Environmental Revolution", Pelican, 1972
- B. M. SMITH, "Where the Grass is Greener", Penguin, 1979
- R. ARVİLL, "Man and Environment", Pelican, 1978
- L. MUMFORD, "La Cité à Travers l'Histoire", Seville, 1966
- C. M. CİPOLLA, "The Economic History of World", Penguin, 1976
- B. HABENSTREİT, "Villes et Civilisations", Flammarion, 1973
- E. JONES, "Towns and Cities", OPUS, London, 1976
- H. LEFEBVRE, "Espace et Politique", Antrophos, 1974
- M. ÇUBUK, "Şehirciliğin Doğuşu, Gelişimi Üzerine Ders Notları", IDGSA, 1977
- H. KARABEY, "Kentlerin Yazgısı ve Şehirciler", Cumhuriyet, Haziran 1978
- R. KATAN, "De Quoi se Mêlent les Urbanistes", ACTÉS, 1979
- F. CHOAY, "L'Urbanisme, Utopies et Réalités", Sevil, 1979
- S. WOODS, "The Man in the Street", Penguin, 1975
- A. ÖNCÜ, "Örgüt Sosyolojisi", SBD. Yayınları, Ankara, 1976
- J. REMY, L. VOYE, "La Ville et l'Urbanisation", Ducuiot, Belgique, 1974

- Ö. ŞENYAPILI, "Kentleşen Köylüler", Milliyet, 1978
- E. W. BURGESS, R. E. PARK, "The City", University of Chicago Press, 1967
- R. LEDRUT, "Sociologie Urbaine", PUF, Paris, 1979
- A. COUSINS, "Urban Life", John Wiley, USA, 1979
- H. KAZGAN, "Kent Ekonomisi", İTÜ ŞE. Dergisi, 1974/91
- İ. TEKELİ, Y. GÖLÖKSÜZ, T. OKYAY, "Dolmuşlu, Gecekondu İşportalı Şehir", Cem Yayınları, 1976
- C. GERAY, "Yerel Yönetim Sorunlarına Toplu Bakış", Cumhuriyet, Mart 1978
- İ. TEKELİ, "Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı", Doktora Tezi, İTÜ, 1969
- N. Ş. KÖSEMİHAL, "Sosyoloji Tarihi", Remzi Yayınları, 1968
- L. BROOM, P. SZELNICK, "Sociology", Harper Row, N. York, 1963
- M. SENCER, "Sosyal Sınıflar, Kriterler ve Göstergeler", Gözlem Yayınları, 1974
- İTÜ-MF-ŞE 5 Danışma Kurulu Toplantısı, "Şehir Plânlamasında Uygulama Sorunları", Aralık 1973
- B. ARCHER, "Aménagement Urbain et Mouvements Sociaux", CRU. Paris, 1978
- A. ANTUNES, "Les Associations de Defense du Cadre de Vie: La Démocratie en Jeu Dans les Rapports du Pouvoir", CRU. Paris, 1978
- E. GHERKİ, "Des Mouvements Sociaux Urbains aux Mouvements Écologiques", CRU. Paris, 1978
- S. YEROSİMOS, "Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye 1-2-3", Gözlem, İstanbul, 1976
- K. COİT, "Participation, Mise en Scène et Mouvements Populaires aux USA, en France et Ailleurs", CRU. Paris, 1978
- N. MAY, "Syndicats Ouvriers et Luttes Urbaines: L'exemple de Gènes", CRU. Paris, 1978
- H. LEFEBVRE, "La Revolution Urbaine", Gallimard, 1970
- H. LEFEBVRE, "Le Droit à la ville", Antrophos, 1974
- M. CASTELLS, "Luttes Urbaines et Pouvoir Politique", Maspero, 1975
- M. CASTELLS, "La Question Urbaine", Maspero, 1975
- A. KOPP, "Changer la Vie, Changer la Ville", U. Genera, 1975